พลโท สิริ เพชะภู

อนุสรณ์

พระราชทานเพลิงศพ

พลโท ศิริ เทศะภู ป.ช., ป.ม.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

๒๑ เมษายน ๒๕๒๓

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๑๖๐๑

สำนักพระราชวัง

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

พระราชทานเพลิงศพ พลโท ศิริ เทศะภู ป.ช.,ป.ม. ข้าราชการ สังกัดกระทรวงกลาโหม ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ ที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๒๓ เวลา ๘.๓๐ น. เชิญหีบศพออกจากสุสาน เจ้าพนักงานจัดการเปลื้องเครื่องสุกำศพลงสู่โกศ ณ ศาลาวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมประกอบศพ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ เสร็จแล้ว เชิญบุพโพไปเผา ณ เมรุวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๓ เวลา ๑๓.๓๐ น. เชิญโกศศพขึ้นรถยนตร์ วอประเทียบจากวัดโสมนัสวิหาร ไปยังเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส หยุดรถ ตั้งกระบวนแห่ศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนเชิงตะกอน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตร ๕ ไตรทอดถวายพระสงฆ์บังสุกุล แล้วพระราชทานเพลิง

วันอังคาร ที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๒๓ เวลา ๗.๐๐ น. เก็บอัฐิ.

บุญส่ง/พิมพ์/[signature]/ทาน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พลโท ศิริ เทศะภู เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้และเจ้าพนักงานที่มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

[signature]

ผู้รับรับสั่ง

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

พลโท ศิริ เทศะภู ได้ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๒ ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ในการนี้ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานน้ำอาบศพ พระราชทานหีบศพ พร้อมด้วยฉัตรเบญจาตั้งประกอบเกียรติยศ และพระราชทานพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ๓ คืนแรก ต่อมาเมื่อครบกำหนดพระราชทานเพลิงก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยมประกอบศพ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ และพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ประกอบการรับพระราชทานเพลิง ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าไตรทอดถวายพระสงฆ์บังสุกุลที่โกศศพอีกด้วย นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ พลโท ศิริ เทศะภู ผู้ล่วงลับไปแล้ว และแก่ครอบครัวของ พลโท ศิริ เทศะภู เป็นล้นพ้น

ข้าพระพุทธเจ้า ภริยา บุตร ธิดา และญาติพี่น้องของ พลโท ศิริ เทศะภู รู้สึกปลาบปลื้มปีติ และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

กราบขอบพระคุณ

ดิฉันและลูก ๆ ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้บังคับบัญชา ท่านที่เคารพนับถือ บรรดาญาติและมิตร ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือนานาประการ รวมทั้งท่านที่ร่วมในพิธีคารวะ อาบน้ำศพ เป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม ตลอดจนท่านที่ได้ให้เกียรติมาในงานพระราชทานเพลิงศพในวันนี้

หากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่เหมาะสม หรือบกพร่องด้วยประการใดแล้ว ดิฉันและลูก ๆ กราบขออภัยท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อนงค์ เทศะภู

และบุตรธิดา

พลโท ศิริ เทศะภู ป.ช., ป.ม.

ชาตะ ๑๑ กันยายน ๒๔๖๘

มตะ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

ประวัติ

ของ

พลโท ศิริ เทศะภู ป.ช., ป.ม.

พลโท ศิริ เทศะภู เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นบุตรของ ร.ต. เพลิน เทศะภู และนางทองอยู่ เทศะภู มีน้องสาว ๑ คน คือ นางยุพิน พาสนยงภิญโญ ได้อุปสมบทเมื่ออายุครบบวช ขณะเป็นนักเรียนนายร้อยเทคนิคทหารบกระหว่างปิดภาคการศึกษาประจำปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ณ วัดใน อ. เมือง จ. อุตรดิตถ์

พลโท ศิริ เทศะภู ได้ทำการสมรสกับ นางสาวอนงค์ พาสนยงภิญโญ ภ.บ. เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ:-

๑. ร้อยโทหญิงศุลีรัตน์ เทศะภู อ.บ. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

๒. นายวรวุฒิ เทศะภู วศ.บ. (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า)

พลโท ศิริ เทศะภู สำเร็จการศึกษามัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนเตรียมนายร้อยทหารบก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔ และศึกษาต่อในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (เทคนิคทหารบก) สำเร็จชั้นปีที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๔๙๕ ได้รับทุนช่วยเหลือทางทหารของสหรัฐฯ เพื่อศึกษาในหลักสูตร Engineer Equipment Maintenance course และ Associate Engineer Company officer course ณ Fort Belvoir, Virginia

ปี พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๔๙๙ ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ชุดที่ ๓๔ สำเร็จการศึกษาโดยสอบได้เป็นที่ ๑ ของรุ่น ได้รับทุนไปศึกษาต่อ ณ ร.ร. เสนาธิการทหารบกสหรัฐฯ

ปี ๒๕๐๑-๒๕๐๒ ได้เข้าศึกษาหลักสูตร Regular Course, U.S. Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas

ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้เข้าศึกษาในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๑๗

พลโท ศิริ เทศะภู ได้ขึ้นทะเบียนกองประจำการ เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๖

เครื่องหมาย ท.บ. ๒๔๘๖
พ.ร. ๓๑๖

พลโท ศิริ เทศะภู ได้เริ่มเข้ารับราชการในกองทัพบกเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๙๑ ได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ และดำรงตำแหน่งหน้าที่ ตามลำดับ ดังนี้:-

๑ พฤษภาคม ๒๔๙๑	ผบ. หมวด ช. พัน ๔ นครสวรรค์
๓๐ มกราคม ๒๔๙๓	ประจำ สธ.ทบ.
๑๑ เมษายน ๒๔๙๕	ประจำหมวดซ่อม กองโรงงาน แผนกที่ ๔ กรมจเรทหารช่าง
๑๙ มิถุนายน ๒๔๙๕	ประจำแผนกที่ ๔ กรมจเรทหารช่าง
๖ สิงหาคม ๒๔๙๕	แปรสภาพเป็นประจำแผนกที่ ๔ กรมการทหารช่าง
๓๐ มกราคม ๒๔๙๖	ผบ. ร้อย ช. หน่วยซ่อม ศูนย์การฝึก ช.กช.
๕ เมษายน ๒๔๙๗	นายทหารนักเรียนโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ชุดที่ ๓๔
๓๐ พฤษภาคม ๒๔๙๙	อาจารย์ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก
๑ กรกฎาคม ๒๕๐๑	ประจำกรมยุทธศึกษาทหารบก เพื่อไปศึกษาต่อต่างประเทศ
๑ กันยายน ๒๕๐๒	อาจารย์ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก
๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๒	ประจำแผนก กรมยุทธการทหารบก
๓ พฤษภาคม ๒๕๐๓	หัวหน้าแผนก กรมยุทธการทหารบก
๑ ตุลาคม ๒๕๐๕	หัวหน้ากอง กรมยุทธการทหารบก
๒๙ เมษายน ๒๕๐๙	หัวหน้ากอง กรมยุทธการทหารบก (อัตรา พ.อ. พิเศษ)
๒๒ มกราคม ๒๕๑๑	เสนาธิการกองพลทหารอาสาสมัคร
๑ ตุลาคม ๒๕๑๓	รองเจ้ากรมยุทธการทหารบก
๑ ตุลาคม ๒๕๑๖	โปรดเกล้าให้เป็นเจ้ากรมยุทธการทหารบก
๑ ตุลาคม ๒๕๒๑	โปรดเกล้าให้เป็นนายทหารปฏิบัติการพิเศษ กองบัญชาการกองทัพบก
๑ ตุลาคม ๒๕๒๒	โปรดเกล้าให้เป็นประจำกองบัญชาการกองทัพบก

ระหว่างรับราชการ ได้รับพระราชทานยศ ดังนี้:

๑ พฤษภาคม ๒๔๙๑	ว่าที่ร้อยตรี
๑ มกราคม ๒๔๙๒	ร้อยตรี
๑ มกราคม ๒๔๙๓	ร้อยโท
๑ มกราคม ๒๔๙๖	ร้อยเอก
๑ มกราคม ๒๕๐๐	พันตรี
๑ มกราคม ๒๕๐๔	พันโท
๑ ตุลาคม ๒๕๐๕	พันเอก
๑ ตุลาคม ๒๕๑๖	พลตรี
๑ ตุลาคม ๒๕๒๑	พลโท

ในระหว่างรับราชการได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเหรียญ ดังนี้:

๔ ธันวาคม ๒๔๙๓	เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๖	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม ๒๕๐๐	จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม ๒๕๐๓	เหรียญจักรมาลา
๕ ธันวาคม ๒๕๐๔	จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม ๒๕๐๕	ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม ๒๕๐๗	ตริตาภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม ๒๕๐๙	ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย
๑๕ กันยายน ๒๕๑๑	เหรียญราชการชายแดน
๕ ธันวาคม ๒๕๑๑	ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
๖ ธันวาคม ๒๕๑๒	เหรียญชัยสมรภูมิ (เอเชีย)
๑๐ เมษายน ๒๕๑๓	เหรียญชัยสมรภูมิ (เวียดนาม)
๒๕ กันยายน ๒๕๑๓	เหรียญพิทักษ์เสรีชน (ชั้นที่ ๒)
๕ ธันวาคม ๒๕๑๗	ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม ๒๕๒๑	ประถมาภรณ์ช้างเผือก

ตำแหน่งหรือราชการพิเศษ

๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗ โดยมติคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗ ได้อนุมัติให้ พ.อ. ศิริ เทศะภู ไปปฏิบัติราชการพิเศษในฐานะกรรมการควบคุมการหยุดยิง ระหว่างมาเลเซีย และอินโดนีเซีย เมื่อกุมภาพันธ์ ๒๕๐๗ จนถึง สิงหาคม ๒๕๐๗

๒๒ มกราคม ๒๕๑๑ เป็นเสนาธิการกองพลทหารอาสาสมัครปฏิบัติการรบในราชการสงครามเวียดนาม จนถึง ๕ สิงหาคม ๒๕๑๒

๓–๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๓ ร่วมคณะทูตสันถวไมตรีทางทหารของกองทัพบก โดยผู้บัญชาการทหารบกเป็นหัวหน้าคณะไปเยือนกองบัญชาการทหารสหรัฐฯ ภาคพื้นแปซิฟิค ณ มลรัฐฮาวาย

๔ เมษายน ๒๕๑๗ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้เป็นราชองครักษ์เวร

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๗ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้เป็นนายทหารพิเศษประจำกรมทหารช่างที่ ๑ รักษาพระองค์

๑๖ สิงหาคม ๒๕๒๒ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้เป็นราชองครักษ์

พลโทศิริ เทศะภู ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคมะเร็งที่ปอด ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า พญาไท เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒ สิริรวมอายุได้ ๕๔ ปี ๒ เดือน ๖ วัน

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญต่างประเทศ

๑. Campaign Medal (เวียดนาม)

๒. Gallantry Cross with Gold Star (เวียดนาม)

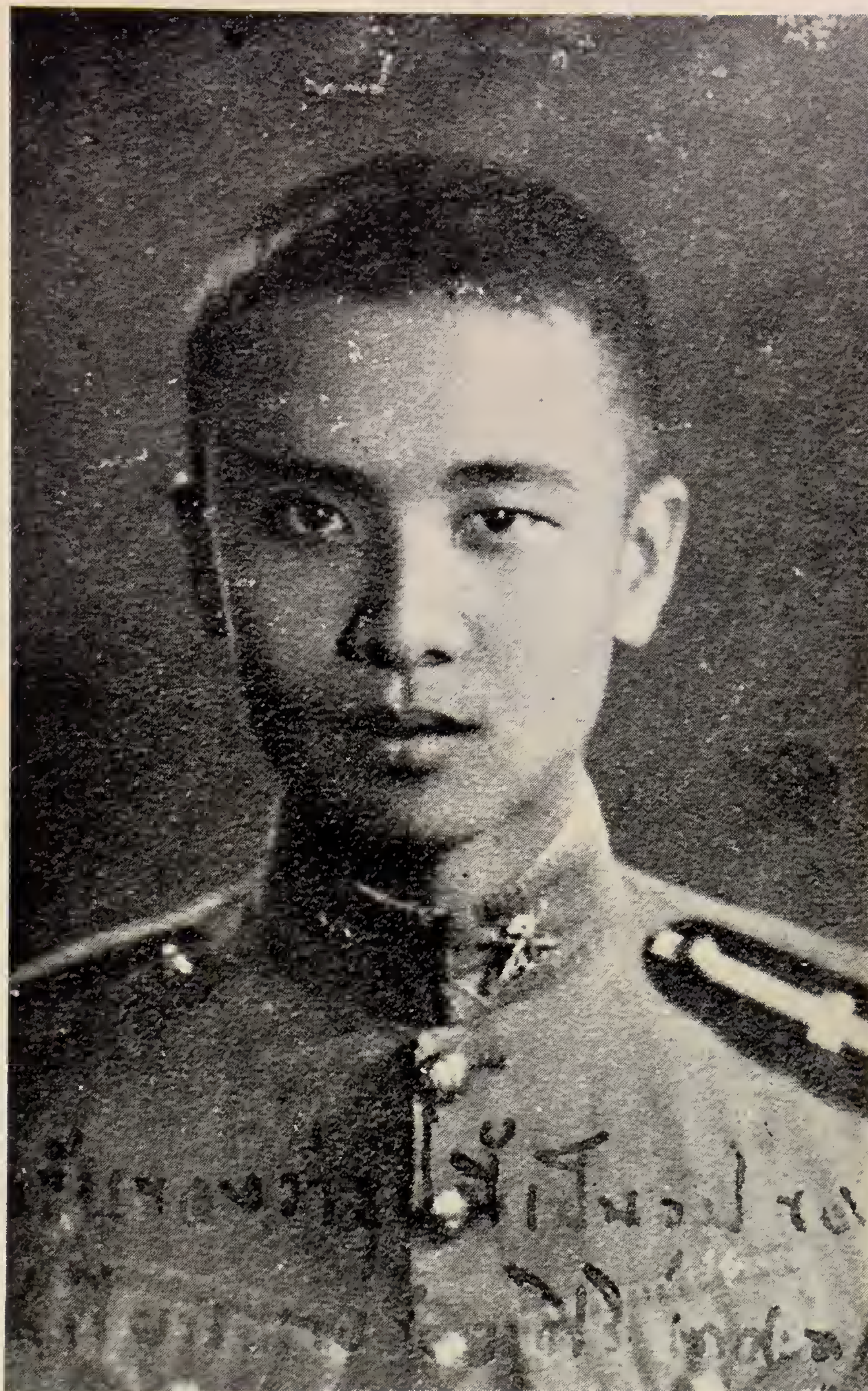
๓. Staff Medal, First Class (เวียดนาม)

๔. Armed Forces Honor Medal, First Class (เวียดนาม)

๕. Psychological Warfare Medal, First Class (เวียดนาม)

๖. Civic Action, First Class (เวียดนาม)

๗. The Legion of Merit, Degree of Officer (สหรัฐอเมริกา)

นักเรียนนายร้อย ศิริ เทศะภู

ขณะศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

(เท็คนิคทหารบก)

พ.ศ. ๒๔๘๗–๒๔๙๑

ร้อยโท ศิริ เทศะภู

ขณะศึกษาวิชาทหารช่าง ณ Fort Belvoir, Virginia

พ.ศ. ๒๔๙๔–๒๔๙๕

พันตรี ศิริ เทศะภู

ขณะศึกษา ณ โรงเรียนเสนาธิการทหารบกสหรัฐอเมริกา

พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๒

ปฏิบัติราชการพิเศษในฐานะกรรมการควบคุมการหยุดยิง
ระหว่างมาเลเซีย และอินโดนีเซีย เมื่อ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗ ถึง สิงหาคม ๒๕๐๗

ร่วมในคณะผู้แทนกองบัญชาการทหารสูงสุด
เดินทางไปสาธารณรัฐเวียตนาม เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๐

พันเอก ศิริ เทศะภู

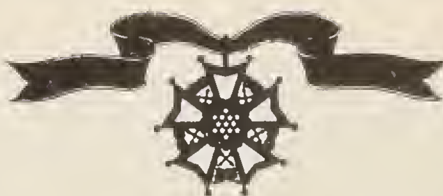
เสนาธิการกองพลทหารอาสาสมัคร (กองพลเสือดำ)

ปฏิบัติการรบในราชการสงครามเวียตนาม ๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑ – ๕ กรกฎาคม ๒๕๑๒

U.S. ARMY

THE UNITED STATES OF AMERICA

TO ALL WHO SHALL SEE THESE PRESENTS, GREETING:

THIS IS TO CERTIFY THAT
THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA
AUTHORIZED BY ACT OF CONGRESS JULY 20, 1942
HAS AWARDED

THE LEGION OF MERIT

(DEGREE OF OFFICER)

TO

SPECIAL COLONEL SIRI THESAPHU, ROYAL THAI ARMY

FOR
EXCEPTIONALLY MERITORIOUS CONDUCT
IN THE PERFORMANCE OF OUTSTANDING SERVICES

JULY 1968 - JULY 1969

GIVEN UNDER MY HAND IN THE CITY OF WASHINGTON
THIS 17th DAY OF FEBRUARY 19 70

Stanley R. Resor
Secretary of the Army

Melvin R. Laird
Secretary of Defense

วันรับมอบหน้าที่เจ้ากรมยุทธการทหารบก

๑ ตุลาคม ๒๕๑๖

การศึกษาดูงานในยุโรปใต้ของนักศึกษา ว.ป.อ. รุ่น ๑๗

๒–๒๕ พ.ค. ๒๕๑๘

รูป๋ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ

อันรูปกายตายแล้วย่อมสูญสิ้น
ถมแผ่นดินหมดไปไร้ความหมาย
ส่วนชื่อเสียงชั่วดีไม่มีวาย
เป็นที่หมายกล่าวขานนิรันดร

คนดีของกองทัพบก*

ส. ณ ราชสีมา

ไม่มีใครจะอยู่ค้ำฟ้า นี่คือความจริงแห่งชีวิต อันเป็นความจริงที่ทุกคนจะต้องประมาณและไม่ประมาทไปด้วยความหลงเหลิงลืมตน

ร่างของเขาเข้านอนสงบนิ่ง ณ ศาลา ๗ วัดโสมนัสวรมหาวิหาร ตั้งแต่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ ไม่อาจรับรู้อดีต ปัจจุบัน และอนาคตด้วยตนเองอีกแล้ว นอกจากคนที่ยังอยู่เบื้องหลังเท่านั้นที่จะรู้ดีว่า เขาเป็นใคร ได้มีประวัติงาน และชีวิตมาดีอย่างไร

เขาคือ **พลโท สิริ เทศะภู** ผู้เคยเป็นศิษย์และน้องร่วมสถาบันการศึกษา เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา และเพื่อนคู่คิด คู่งานอย่างใกล้ชิดอย่างยิ่งคนหนึ่งของข้าพเจ้า

เขาเป็นเพียงไม่กี่คนที่ข้าพเจ้าเคยลั่นวาจาไว้ต่อหน้าและลับหลังว่า *เขาคือคนที่ไว้วางใจได้ในความจงรักภักดีต่อชาติและกองทัพ* เขาเป็นคนที่จริงจังต่องานที่รับผิดชอบอยู่ตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง ไม่ว่าสถานการณ์จะเครียดเพียงใด

เขาเป็นทหารคนหนึ่งที่เคร่งครัดต่อวินัย ในกรณีเมื่อกองทัพต้องเตรียมพร้อม เขาไม่เคยขาดไปจากเตียงเล็ก ๆ ในห้องทำงานในยามค่ำคืน เขาสัตย์ซื่อต่อความรับผิดชอบของเขาในหน้าที่รองเจ้ากรม และเจ้ากรมยุทธการทหารบกถึงเพียงนี้ เป็นแบบอย่างซึ่งใคร ๆ จะต้องกระตือรือล้น ไม่กล้าบิดพริ้วหรือเฉื่อยเฉย

เขาเป็นผู้ไม่มากไม่น้อยต่อสังคม เข้าร่วมตามโอกาสอันจำเป็น ฯลฯ ตามสภาพงานหรือสภาพร่างกายจะอำนวย ไม่นิยมการเข้าหาผู้ใหญ่อย่างพร่ำเพรื่อเหมือนบางผู้บางคน หากพบเขาที่ไหน นั่นคือ งานและความจำเป็นที่แท้จริง

เขาเป็นผู้พยายามเข้าถึงพระศาสนาเป็นเนืองนิจตามจังหวะอันควร กิจกรรมใส่บาตรฟังเทศน์ฟังธรรม จึงเป็นสิ่งไม่ค่อยจะเคยขาดในวันหยุดราชการ

* (คัดจากหนังสือเสนาสาร นิตยสารรายเดือนของกองทัพบก ธันวาคม ๒๕๒๒)

เพื่อนผู้นี้ หรือ น้องคนนี้ เป็นบุคคลที่ไม่เคยคล้อยตามความคิดความเห็นอันเกี่ยวกับงานของข้าพเจ้า และของใคร เขาจะรับฟังและติดตาม เขาจะเสนอความคิดเห็นของเขาอย่างเปิดเผยและอาจหาญ เมื่อที่ประชุมส่วนใหญ่ลงมติว่าอย่างไร หรือผู้บังคับบัญชาตกลงใจแล้วอย่างไร เขาจะละวางความคิดเดิม และหยุดการโต้แย้งอีก เขาเคารพต่อมติ และ ข้อสั่งการเสมอ

เขาคือทหารประชาธิปไตย ที่ไม่ดื้อรั้นต่อความคิดของตนเองอีกต่อไป เพราะชาติและกองทัพมิใช่สิ่งที่เขารับผิดชอบโดยลำพัง เขายอมรับความสำคัญของคนส่วนใหญ่เสมอ

นี่คือ สปิริต ของนายทหารฝ่ายเสนาธิการ

ระหว่างมีชีวิตอยู่ มีเสียงมาเข้าหูว่า **พลโท ศิริ เทศะภู** เป็นคนแข็ง ไม่ยอมใครง่าย ๆ

กรณีอย่างนี้ ข้าพเจ้าไม่เคยยอมรับ หรือ คล้อยตาม แต่กลับเห็นว่า เขาเป็นคนแข็งที่เข้าท่าในด้านหลักการ และเหตุผล เขาไม่เคยโต้เถียงกับผู้ใดด้วยการตะแบงไป หรือเอาสีข้างเข้าถู เขาเสนอข้อมูลและเหตุผล แสดงถึงข้อพิจารณาต่าง ๆ พร้อมทั้งหนทางเลือกที่ชัดเจนทุกครั้งผู้รับฟังทุกคนมีสิทธิ์ที่จะใช้ดุลพินิจของตนเองได้ เขามิได้สงวนสิทธิ์ในสิ่งเหล่านี้

เขาและข้าพเจ้าเคยโต้เถียงกันบ่อยครั้ง ข้อยุติอาจทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมจำนน แต่เราไม่เคยทะเลาะกัน เราไม่เคยบาดหมางกัน ตรงข้าม เรากลับรักกันและเข้าถึงจิตใจของกันและกันมากขึ้น

ชีวิตของนายทหารคนหนึ่งซึ่งผลการศึกษาอยู่ในระดับที่หนึ่ง จากสถาบันการศึกษานายทหาร ชีวิตของนายทหารฝ่ายเสนาธิการคนหนึ่ง ซึ่งได้ทำหน้าที่ตามภารกิจของฝ่ายเสนาธิการอย่างจริงและตรงก็ดี ชีวิตของนายทหารระดับผู้ปกครองคนที่ให้ความเป็นธรรม เมตตาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างทั่วถึง สม่ำเสมอก็ดี รวมทั้งชีวิตของเขาต่อบุตร ภรรยา มิตรสหายซึ่งได้รับความอบอุ่น และเป็นกันเองเสมอมา จนถึงได้รับพระราชทานยศ พลโท และได้เดินทางมาสุดของชีวิตแล้วเช่นนี้

จึงขอประกาศว่า พลโท ศิริ เทศะภู คือ นายทหารผู้หาได้ยากคนหนึ่งของกองกองทัพบกไทย อันสมควรที่เพื่อนทหารทั้งหลายจะอาลัยรักและระลึกถึงไว้ ในกรณีที่เขาได้จากไปแล้ว ก็น่าจะพึงถือเป็นแบบอย่างได้

ขอวิญญาณของน้อง และเพื่อน จงสู่สุคติเถิด.

คิดถึงคุณพ่อ

คืนวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ เป็นคืนที่เราต้องสูญเสียคุณพ่อผู้เป็นที่เคารพที่สุดในชีวิตไป การสูญเสียครั้งนี้เป็นความรู้สึกที่ลึกซึ้งเกินกว่าจะหาถ้อยคำใดมาเปรียบ คุณพ่อเป็นหลักที่ยึดเหนี่ยวของลูกตลอดมา ชีวิตของคุณพ่ออุทิศให้กับงานและครอบครัวเพียงสองสิ่งนี้เท่านั้น คุณพ่อทุ่มเทกำลังสติปัญญาและกำลังกายให้กับการทำงานโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก และใช้เวลาทั้งหมดที่ว่างจากงานอยู่กับครอบครัว อ่านหนังสือ แสวงหาความรู้อยู่เสมอ จิตใจของคุณพ่อเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา คุณพ่อไม่เคยละเลยที่จะช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก และทำบุญสร้างกุศลอยู่เป็นนิจ คุณพ่อปกครองลูกด้วยความรัก ความห่วงใย และด้วยเหตุผล สำหรับลูกไม่มีสิ่งใดในโลกนี้จะยิ่งใหญ่ไปกว่าความรักความห่วงใยที่คุณพ่อมีให้อย่างไม่หมดสิ้นนั้น ลูกเชื่อว่าคุณพ่อคงทราบดีถึงความรู้สึกของลูกเมื่อคุณพ่อจากไป

ขออานิสงส์ผลบุญที่คุณพ่อได้กระทำไว้ โปรดส่งผลให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อ ประสบแต่ความสุขสงบในสัมปรายภพเทอญ.

จากลูกทั้งสอง

โอ๋ และ เอ๋

ในวันอุปสมบทบุตรชาย ณ วัดเสนหา อ. เมือง จ. นครปฐม

๑๕ เมษายน ๒๕๒๒

กับครอบครัวในวันอุปสมบทบุตร

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ วัดโสมนัสวิหาร

ครอบครัวและญาติมิตร ในวันสวดพระอภิธรรม ณ วัดโสมนัสวิหาร
ระหว่างวันที่ ๑๘ – ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๒

วัดบวรนิเวศวิหาร

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

เจริญพร นางอนงค์ เทศะภู

ตามที่ได้ขออนุญาตพิมพ์หนังสือคู่มือศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ผู้ร่วมบำเพ็ญกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท ศิริ เทศะภู ผู้สามี ในวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๓ ณ ฌาปนสถานวัดเทพศิรินทราวาส นั้น

วัดบวรนิเวศวิหาร อนุญาตให้พิมพ์ได้ตามประสงค์ และขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านที่ได้พิมพ์เผยแพร่แนวปฏิบัติพระพุทธศาสนาแก่ผู้สนใจศึกษาปฏิบัติให้กว้างขวางออกไป

ขออำนวยพร

(**สมเด็จพระญาณสังวร**)
เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

คู่มือศึกษาพระพุทธศาสนา

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

คู่มือศึกษาพระพุทธศาสนา

ศาสนา

ศาสนา แปลว่า คำสั่งสอน หรือ คำสั่งกับคำสอน หมายความถึงคำสั่งที่เป็นคำบังคับให้ทำ และคำสอนที่เป็นคำแนะนำชี้แจง ตลอดถึงการให้ศึกษาอบรม. ศาสนานั้นมีมานานแล้ว ตั้งแต่แรกมีมนุษย์รวมอยู่ด้วยกันตั้งแต่ครัวเรือน ๑ ขึ้นไป, เพราะมารดาบิดาต้องสั่งสอนบุตรธิดา, ผู้เป็นหัวหน้ามีหน้าที่ปกครองดูแล ต้องสอนผู้อยู่ในปกครอง, ไม่ใช่พึ่งมีในภายหลัง เมื่อมนุษย์อยู่ด้วยกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาแล้ว ศาสนาเช่นนั้น ควรเรียกว่า ศาสนาของมารดาบิดา ศาสนาของผู้ปกครอง, แต่ไม่ได้เรียกกันว่าศาสนา, เพราะคงเห็นว่าเป็นสามัญและเป็นส่วนน้อย ๆ ทั้งไม่เหมือนกัน.

ศาสนาในเบื้องต้น ก็สอนธรรมดาโดยตรง ไม่ใช่อิงธรรมดา. ธรรมดานั้นกล่าวโดยย่อก็คือ ความเป็นไปตามเหตุและผลกับส่วนที่พ้นจากเหตุผล, ส่วนคนจะรู้ถึงหรือไม่ก็ตาม, ธรรมดาก็คงเป็นไปตามธรรมดาอยู่นั่นเอง. แต่ถ้าใครรู้ถึงและทำให้ถูกต้องตามธรรมดา ก็ได้รับประโยชน์ ถ้าไม่รู้ถึงและทำไม่ถูกต้อง ก็เสื่อมประโยชน์. ผู้สอนก็สอนธรรมดา ตามรู้ตามเห็นตามสามารถแห่งตน: เช่น มารดาบิดาหรือผู้ใหญ่ ได้เคยรู้มาว่าไฟเป็นของร้อน และเผาสิ่งต่าง ๆ ให้เปลี่ยนรสและรูปเดิม ให้ร้อนให้ไหม้ ให้ละลายได้ เผาเนื้อสัตว์และผลไม้ เง่าไม้ (แต่พอเหมาะ) ให้สุก เผาไม้ให้ไหม้เป็นถ่านเถ้า เผาโลหะให้ละลาย เป็นต้น. เพราะคนรู้ธรรมดาเช่นนี้ เมื่อต้องการจึงเผาและหุงต้มเนื้อสัตว์และผลไม้ ใบไม้ เง่าไม้ ให้เป็นอาหารบ้าง หลอมโลหะต่าง ๆ ให้ละลายแล้วหล่อเป็นรูปต่าง ๆ บ้าง และสั่งสอนคนอื่นต่อ ๆ ไป ด้วยบอกให้รู้บ้าง ด้วยทำให้เห็นเป็นตัวอย่างบ้าง. เพราะฉะนั้น คำสอนโดยตรงในชั้นต้นก็คือ สอนธรรมดาโลกนั่นเอง ไม่ใช่อิงธรรมดา จึงให้สำเร็จประโยชน์ตามสมควรแก่ภาวะ.

ต่อมา เมื่อเป็นคนอยู่ด้วยกันมากขึ้น ๆ เพราะอำนาจ โลภะ (อยากได้) โทสะ (โกรธจนถึงทำใจให้เดือดร้อน) โมหะ (ความหลงที่มีอยู่ในตน) และเพราะไม่มีความละอายและสะดุ้งหวาดต่อความชั่ว จึงเบียดเบียนกันและกันขึ้น มุ่งล้างผลาญกันบ้าง ทำร้ายกันบ้าง ถือเอาสิ่งของของกัน

บ้าง ประพฤติผิดประเพณีในทางกามของกันบ้าง หลอกลวงกันให้เข้าใจผิดบ้าง เสพของเมาทำตนเองให้เป็นบ้า และทำร้ายผู้อื่นเพราะความเมาบ้าง มีความประพฤติใกล้กับสัตว์ดิรัจฉานที่ไม่มีความรู้ผิดรู้ชอบ. เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เกิดมีการตอบแทนและป้องกันกันและกันขึ้น. ต่างก็มุ่งร้ายจองเวรภัยต่อกันไป เบียดเบียนกันไป เป็นอันอยู่ด้วยกันด้วยความเดือดร้อนไม่สงบสุขตามสมควร. ท่านผู้เป็นหัวหน้าปกครอง จึงจำต้องบัญญัติห้ามการฆ่าตลอดถึงทำร้ายร่างกาย, ห้ามการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ยินยอมให้ด้วยพละการของตน, ห้ามการประพฤติผิดประเพณีในทางกาม, ห้ามการหลอกลวงกันให้เข้าใจผิด, ห้ามเสพของเมาที่ทำผู้เสพให้มัวเมาประมาทเหล่านี้ ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง แล้วแต่ความนิยม เพื่อระงับความมุ่งร้ายเบียดเบียนกัน เพื่อรักษาความสงบสุขสำหรับหมู่. เมื่อหมู่นั้น ๆ รวมกันเข้าเป็นหมู่ใหญ่ขึ้น, การบัญญัติห้ามความประพฤติชั่ว ก็ขยายออกไปตามอำนาจของผู้ปกครองที่ดี. ท่านกล่าวว่า พระเจ้าจักรพรรดิ คือท่านผู้ปกครองประชุมชนหมู่ใหญ่ได้บัญญัติสั่งสอนขึ้น อันควรเรียกว่า จักรพรรดิศาสนา และเรียกว่า ศีล ๕ หมายความว่าความประพฤติเป็นปกติ ไม่เบียดเบียนตน เพราะไม่ทำตนให้เป็นคนชั่ว ไม่เบียดเบียนผู้อื่นเพราะไม่ทำเขาให้เดือดร้อน ๕ ประการ ท่านผู้เป็นหัวหน้าก็ประพฤติด้วยเสมอเหมือนกัน. ศีล ๕ นี้แหละที่เป็นเครื่องทำให้มนุษย์มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ สูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน, การบัญญัติคำสั่งสอนเช่นนั้น ก็มุ่งเหตุผลคือธรรมดานั่นเอง.

เมื่อคนฉลาดมีปัญญาไตร่ตรองขึ้น ได้เห็นความเป็นไปของโลกที่อาศัยอยู่ และของบุคคลอันเป็นไปต่าง ๆ น่าพิศวง เช่น คงนึกว่าทำไมสิ่งนั้นจึงเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้จึงเป็นอย่างนี้, ทำไมคนนั้นจึงเป็นอย่างนั้น คนนี้จึงเป็นอย่างนี้, นี่ก็คงเป็นเพราะรู้จักธรรมดายังไม่พอ, ธรรมดาอันใดละเอียดเห็นยากเหลือวิสัย ก็หมดสามารถ แต่คงอยากรู้, จึงมีผู้แสดงว่าเป็นผู้รู้ขึ้น, เพราะหวังจะให้เขานับถือและหวังประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง, จึงแสดงเรื่องราวและความเป็นไปของโลก ตลอดถึงคนและสัตว์ ด้วยอ้างว่ามีผู้สร้างและผู้บันดาลเป็นตัวเป็นตน เทียบตัวอย่างสิ่งของที่คนสร้างขึ้นมาว่า ถ้าไม่มีคนทำ, สิ่งของนั้น ๆ จะมีขึ้นได้อย่างไร, และก็อ้างว่า ตนเป็นผู้มาแทน หรือมาจากท่านผู้สร้างผู้บันดาลนั้น อาจสื่อสารถึงท่าน ขอให้ท่านช่วยได้, ถ้าใครอยากได้ดีเป็นสุข ก็ต้องอ้อนวอนพระผู้สร้างผู้บันดาล, ถ้าท่านโปรดท่านก็จะช่วย, และสอนให้ทำพิธีอ้อนวอนหรือปฏิบัติการต่าง ๆ ด้วยอ้างว่า ท่านผู้สร้าง ผู้บันดาลชอบอย่างนั้นเกลียดอย่างนี้.

ผู้ฟังเมื่อไม่รู้ไม่เห็นอย่างอื่นยิ่งขึ้นไป ก็ต้องเชื่อ, แม้ในชั้นต้น มีคนเชื่อถือน้อย แต่เมื่อสืบต่อกันไปหลายชั่วเข้า ก็มีผู้ถือตาม ๆ กันมากขึ้น ๆ และแพร่หลายไปถึงพวกอื่น, ในบัดนี้จึงมีผู้นับถือและแสดงเรื่องศาสนาต่าง ๆ กันไปเป็นหลายพวก. ในพวกหนึ่ง ๆ ก็ยังแยกออกไปอีกเป็นหลายนิกาย. ผู้เคยถือศาสนาและนิกายไหน ก็อ้างว่าศาสนาและนิกายนั้นจริงแท้, ศาสนาและนิกายอื่นผิด, เป็นอันลงกันไม่ได้, ต่างฝ่ายต่างก็ปรักปรำกันและกัน. ส่วนศาสนาไหนจะถูกต้องตามธรรม อย่างไหนไม่ถูก แล้วแต่ผู้มีปัญญาจะวินิจฉัย. แต่ผู้วินิจฉัยควรตั้งตนเป็นกลางก่อน และควรวินิจฉัยด้วยมุ่งธรรม คือความถูกต้องตามเหตุผล, ไม่เช่นนั้น การวินิจฉัยอาจลำเอียงไปตามความเชื่อเดิม.

เรื่องศาสนาอื่น ๆ จักไม่กล่าวถึง จักกล่าวจำเพาะพระพุทธศาสนาและเพียงบางประการ.

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า เหตุและผลเนื่องถึงกัน คือเมื่อเหตุที่ประกอบเป็นเช่นไร ก็ผลิตผลเป็นเช่นนั้น, รวมความว่า ทรงสั่งสอนให้รู้ธรรมดานั่นเอง.

ธรรมดาส่วน ๑ นั้น ก็คือความเป็นไปตามเหตุผลดังกล่าวแล้ว, แต่ก็แยกเป็น ๒ คือเป็นส่วนภายนอกสำหรับโลกธาตุก็มี เช่น ฝนตกเป็นเหตุ ดินเปียกเป็นผล, แดดออกเป็นเหตุ, ดินแห้งเป็นผล, เหล่านี้ ไม่เป็นดีไม่เป็นชั่วสำหรับธรรมดาเอง แต่คนนั่นแหละชอบอย่างไหนก็ว่าอย่างนั้นดี ไม่ชอบอย่างไหน ก็ว่าอย่างนั้นชั่ว ๑, เป็นส่วนภายในสำหรับบุคคลก็มี เช่นคนทำการเป็นเหตุ สิ่งที่สำเร็จเพราะทำการนั้นเป็นผล.

ส่วนที่เป็นภายนอกนั้น ถ้าบุคคลรู้จัก ก็อาจประกอบเหตุให้เหมาะ และได้ผลสมประสงค์ เช่น ทำเครื่องจักรกลให้สำเร็จเป็นยานพาหนะเป็นต้น. แต่ธรรมดาคือความเป็นไปตามเหตุผลในภายนอกนั้นถึงคนจะรู้และประกอบให้มากขึ้นเพียงไร ก็เป็นไปเพื่อคุณประโยชน์สุขก็ได้ เพื่อโทษทุกข์ก็ได้, จะกล่าวว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียวหาได้ไม่. เพราะถ้าบุคคลเป็นคนดี ก็พึงนำสิ่งที่ประกอบขึ้นนั้น ไปใช้ในทางที่ดี ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น, ถ้าบุคคลเป็นคนชั่ว ก็นำไปใช้ในทางชั่ว ที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น และไม่มีที่สิ้นสุดว่าจะเป็นไปเพียงไร ทั้งยังไม่เคยปรากฏว่าเป็นไปเพื่อความสงบสุขได้เลย. เพราะเหตุนี้กระมัง จึงมิได้เรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่า ศาสนา.

ส่วนธรรมดาคือความเปนไปตามเหตุผลภายใน คือที่บุคคลนั้น ก็แยกออกเปน ๒ ประการ คือเปนส่วนชั่ว ๑ เปนส่วนดี ๑: ธรรมดาส่วนชั่ว ย่อมเปนไปเพื่อความไม่สงบสุข หรือเปนทุกข์ ยิ่งบ้างหย่อนบ้างตามความที่บุคคลได้ประกอบกระทำขึ้นยิ่งหรือหย่อน, ธรรมดาส่วนดี ย่อมเปนไป เพื่อความสงบสุข ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง ตามความที่บุคคลประกอบกระทำขึ้นกว่าจะถึงที่สุด, แต่ บางอย่างก็สลับรู้เห็นได้ยาก, ธรรมดาคือความเปนตามเหตุและผลภายในนั้นแลเปนสำคัญ, เพราะ ทำบุคคลให้เปนคนดีหรือให้เปนคนชั่วก็ได้, ให้เปนไปเพื่อความสงบสุข หรือให้เปนไปเพื่อ โทษทุกข์ก็ได้, บุคคลจะคิดเห็นหรือไม่คิดเห็นก็ตาม ก็คงเปนอยู่เช่นนี้ ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ และ จักเปนเช่นนี้ต่อไปอีก, เพราะเหตุนี้กระมัง จึงเรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่า ศาสนา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคำสั่งสอน ซึ่งเรียกว่าพระพุทธศาสนา ก็ทรงแสดง ธรรมดาภายในเปนพื้น, ส่วนใดที่เขาบัญญัติมาแล้ว, ถ้าถูกต้องและเปนไปเพื่อความสงบสุข, พระองค์ก็ทรงรับรองไม่คัดค้าน, แต่ถ้าส่วนใด ไม่ถูกต้องและเปนไปเพื่อโทษทุกข์, พระองค์ ก็ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงและทรงบัญญัติขึ้นใหม่, คำที่เขาใช้กันอยู่แล้วก็ไม่ทรงบัญญัติใหม่ แต่ ทรงอธิบายให้ตรงกับธรรมที่ทรงแสดง และทรงแนะนำให้ละธรรมดาส่วนชั่ว ให้ประกอบธรรมดา ส่วนดี ตั้งแต่เบื้องต้นเปนลำดับขึ้นไป มีประการเปนอันมาก, และทรงแสดงว่า บุคคลอาจ ทำได้, ถ้าไม่อาจทำได้, พระองค์ก็ไม่ทรงแสดง, และเมื่อทำตามได้ก็ย่อมเปนไปเพื่อความสงบสุข ไม่เปนไปเพื่อโทษทุกข์, ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่ทรงแสดง.

ในชั้นต้น ทรงสั่งสอนในประโยชน์ปัจจุบัน เพื่อให้บุคคลตั้งตนได้ในปัจจุบัน, ในชั้น กลาง ทรงสั่งสอนประโยชน์ภายหน้า คือเพื่อให้บุคคลแผ่ความดีไปถึงผู้อื่น เปนประโยชน์ สำหรับหมู่คนที่อยู่ด้วยกัน ในปัจจุบัน, ชั้นสูง ทรงแสดงให้รู้เห็นตามเปนจริง เพื่อปล่อยวาง ความยึดถือส่วนที่ไม่จริงเสีย.

เรื่องบวช

เพราะพระพุทธศาสนาสอนชั้นสูง ซึ่งเปนโลกุตตรอยู่เหนือโลกพ้นจากแก่ จากเจ็บ จากตาย จากเกิด เปนที่สุด. การปฏิบัติเช่นนั้น แม้ตั้งแต่เริ่มต้นขึ้นไป ก็เปนอันก้าวเข้าไปสู่ทางดี เปนบุญ

เป็นกุศล, ด้วยเหตุนี้แหละ เมื่อมีผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ความเชื่อความเลื่อมใสแรงกล้า จึงบวชตามพระพุทธเจ้า, ที่หย่อนลงมาเพียงแต่นับถือแต่ไม่ถึงกับบวช, จึงแยกสาวกของพระพุทธเจ้าออกเป็น ๒ เป็นบรรพชิตพวกหนึ่ง เป็นคฤหัสถ์หรือฆราวาสผู้ครองเรือนพวกหนึ่ง.

ทีนี้มาถึงตอนเรา เราบวชทำไมกัน : แม้บางคนก็รู้อยู่แล้วว่าจะบวชเพียงชั่วคราว ๓ เดือน หรือ ๔ เดือนก็จะสึกออกไป, แต่ถึงเช่นนั้น ผู้บวชนั้นเองด้วย ผู้ปกครอง คือผู้ใหญ่ เช่น มารดาบิดาเป็นต้น ด้วยต้องการให้บวช บวชแล้วก็สึก อย่างที่ปฏิบัติกันอยู่ในบัดนี้. ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น. ความมุ่งหมายของการบวชโดยตรง คือ เว้นจากกิจกังวลของผู้ครองเรือนมาตั้งใจศึกษาทางพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่า บากทาง หรือเข้ามาสู่ทางที่จะไปถึงที่สุดทุกข์ แม้กำลังใจจะสามารถทำได้ชั่วคราวก็ได้ชื่อว่าเริ่มต้นหรือบากทางเข้าไว้แล้วในชีวิตนี้, เมื่อยังไปไม่ถึง ก็หวังว่าจะไปถึงในภพชาติต่อไป. เพราะฉะนั้น ผู้ตั้งใจบวชและสึก ก็มุ่งเช่นนี้, ผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ปกครอง ก็มุ่งที่จะให้คนที่อยู่ในปกครองของตัวได้ประพฤติดี ได้ประพฤติชอบ ได้บากทางเริ่มไปสู่ที่สุดทุกข์ เป็นความกรุณาของท่านส่วนหนึ่ง, ทั้งท่านผู้ช่วยอุดหนุนให้บวช ก็เป็นอันทำบุญทำกุศลสำหรับท่านด้วย เพราะการอุดหนุนคนให้ดีก็เป็นบุญ ถ้าอุดหนุนคนให้ชั่วก็เป็นบาป, อนึ่ง การบวช เมื่อบวชดีและปฏิบัติดีตามพระธรรมวินัย ก็ชื่อว่าได้บำเพ็ญบุญกุศลชั้นสูงและช่วยสืบอายุพระศาสนาแม้ชั่วคราว, การบวชจึงสืบต่อมาจนกระทั่งบัดนี้.

ศัพท์ว่า บวช มาจากศัพท์บาลีว่า "ปพฺพชฺชา" (ซึ่งมาจาก ป + วช ธาตุ) หมายความว่า ออก หรือเว้นจากความพันพัวกับการครองเรือน ตลอดไปถึงความประพฤติชั่ว ได้แก่การหลีกออกจากบ้านเรือนไปหาที่สงัด ที่ไกลจากบ้านเรือน เช่น ในป่า ทำที่พักพออาศัยอยู่ได้ เช่น บรรณศาลา (ทับใบไม้) เพื่อทำความสงบระงับชั่วคราวบ้าง ตลอดไปบ้าง, เขาถือกันว่าเป็นการประกอบการกุศลหรือบุญอย่างสูง มีมาก่อนแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้นาน.

ตามประวัติแสดงว่า เมื่อชาวอริยกะเข้าไปในอินเดีย ในชั้นต้นนับถือเทวะ หรือ เทพเจ้า, ครั้นแล้วก็เลื่อนมานับถือพระพรหม, จึงบูชาเซ่นสรวงและอ้อนวอน เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา, ต่อมาก็คิดเห็นขึ้นว่า ชีวิตนี้ย่อมสืบเนื่องมาจากกรรมเก่าซับซ้อนขึ้นไปจนกำหนดไม่ได้. แต่ข้อสำคัญที่สุดนั้น เมื่อเกิดมาก็ย่อมมีสุขและทุกข์เจือกันไป. ส่วนที่เป็นสุขก็ชอบใจ. แต่ส่วนที่เป็น

ทุกข์ก็ไม่ชอบ ไม่อยากได้พบเห็น จึงคิดหาทางหนีทุกข์ และก็เห็นต่าง ๆ กัน จึงประกอบการที่เห็นว่าเป็นตะบะต่าง ๆ กัน. การบวชครั้งนั้น ก็เป็นตะบะอย่างหนึ่ง. (วิธีบำเพ็ญตะบะนั้นต่าง ๆ กันตามความคิดเห็น ไม่กล่าวไว้ในที่นี้).

มีเรื่องเล่าไว้ว่า กษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง ไปบวชเป็นฤษี เช่น พระชนก กษัตริย์ผู้ครองกรุงมิถิลา ออกไปบวชเป็นฤษี ในเรื่องรามายณะเป็นต้น. แม้ในพระพุทธประวัติ ตอนก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็มีเรื่องแสดงว่า อาฬารดาบส อุททกดาบส พระชฎิล ๑,๐๐๐ สัญชยปริพ-พาชกกับบริวาร ฤษีปัญจวัคคีย์ ออกบวชอยู่ก่อนแล้ว. คนรักษาศีล ๘ ในวันพระชั่ววันและคืนหนึ่ง และคนรักษาศีล ๕ ก็น่าจะนับเข้าในการบวชด้วย แต่ยิ่งหย่อนกว่ากันตามชั้น. เพราะฉะนั้น จึงมีพระพุทธภาษิต (คำที่พระพุทธเจ้ากล่าว) แสดงธรรมะหมวดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า สัปปุริสบัญญัติ (ข้อที่สัตบุรุษตั้งไว้) บัณฑิตบัญญัติ (ข้อที่บัณฑิตตั้งไว้) มีธรรม ๓ ข้อ คือ ทาน การให้ ๑, บัพพัชชา การบวช ๑, มาตาปิตุปัฏฐาน การบำรุงมารดาบิดา ๑. นี้แสดงว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติด้วยพระองค์เอง แต่สัตบุรุษและบัณฑิตได้บัญญัติไว้ก่อนแล้ว. พระพุทธเจ้าเป็นแต่ทรงนำมาแสดงเท่านั้น.

พระโพธิสัตว์ (เป็นคำเรียกพระพุทธเจ้า เมื่อยังไม่ได้ตรัสรู้) เมื่อทรงเป็นผู้ครองเรือนอยู่ แม้ทรงสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ คนใช้ ที่อยู่ ยศ อำนาจ แต่ทรงนึกถึงความแก่ ความเจ็บ ความตาย ว่ามีประจำแก่พระองค์และคนอื่น ๆ ทั่วไป ไม่มีใครล่วงพ้น ทรงสลดจิต มุ่งหมายจะหาเครื่องแก้ ซึ่งเรียกว่า โมกขะ แปลว่า "พ้น" จึงเสด็จออกบวช, ครั้นตรัสรู้แล้ว ทรงพระกรุณา (สงสาร) คนอื่น ทรงคิดและแสดงธรรมสั่งสอน แต่ทรงเห็นว่าธรรมที่พระองค์ได้ประสบนั้นละเอียดลึกซึ้งยิ่ง ยากที่ผู้ยังยินดีติดอยู่ในโลกจะรู้ตามได้ จึงทรงท้อพระหฤทัยที่จะแสดงธรรมสั่งสอน แต่ก็อาศัยพระกรุณา และทรงพิจารณาเห็นว่า ผู้มีปัญญาและมีกิเลส (เครื่องทำใจให้เศร้าหมอง) น้อย สามารถฟังและตรัสรู้ตามได้ก็มีอยู่ จึงทรงตั้งจิตที่จะแสดงธรรมสั่งสอนสืบไป. ในชั้นต้น ทรงพิจารณาหาผู้ฟังที่พอจะตรัสรู้ตามได้เร็วก่อน จึงเสด็จไปสั่งสอนฤษีปัญจวัคคีย์และชฎิล ๑,๐๐๐ เป็นต้น และทรงสั่งสอนกษัตริย์, พราหมณ์, อำมาตย์, เศรษฐี, คฤหบดี, เพราะคนเช่นนี้เคยเล่าเรียนมีความรู้สูงมาแล้ว ทั้งเป็นผู้หน่ายในทางโลกมาแล้วก็มี สามารถฟังเข้าใจได้ง่าย, เมื่อผู้ฟังได้ศรัทธา ความเชื่อ และปสาทะ ความเลื่อมใส ทูลขอบวช. พระพุทธเจ้าก็ทรงรับ

ด้วยพระวาจาว่า "(เอหิ ภิกขุ) ท่านจงเป็นภิกขุมาเถิด, ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว, ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ (คือการปฏิบัติดีที่เป็นส่วนเหตุ) เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ," เพียงเท่านี้ ผู้นั้นก็ชื่อว่าบวชเป็นภิกขุในพระพุทธศาสนา. การบวชเช่นนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ผู้รับอุปสมบทเช่นนี้ เรียกว่า เอหิภิกขุ, เมื่อมีภิกขุในพระพุทธศาสนาขึ้นแล้ว, พระพุทธเจ้าทรงส่งภิกขุทั้งหลายให้ไปเที่ยวประกาศพระศาสนาในทิศต่าง ๆ, เมื่อมีผู้เชื่อและเลื่อมใสปรารถนาจะบวช, พระสาวกต้องนำมาเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลขอให้พระพุทธเจ้าประทานอุปสมบท, ทั้งภิกขุผู้อาจารย์ทั้งกุลบุตรผู้จะบวช ต้องลำบากในการเดินทางเป็นต้น, พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกขุนั้น ๆ ให้บวชกุลบุตรได้เอง ด้วยให้โกนผมและหนวดก่อนแล้วให้นุ่งห่มผ้าย้อมน้ำฝาดที่เรียกว่า กาสาวะ หรือ กาสายะ ให้นั่งกระหย่งประณมมือ และกราบภิกขุแล้ว สอนให้ว่าตามว่า "(พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ) ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ, ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ, ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ" ๓ หน, เพียงเท่านี้ ผู้นั้นก็ได้เป็นภิกขุในพระพุทธศาสนา. การบวชเช่นนี้ เรียกติสรณคมนอุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบทด้วยถึงสรณะ ๓. ครั้นเมื่อมีภิกขุในพระพุทธศาสนามากขึ้น และตั้งมั่นดีแล้ว, พระพุทธเจ้าทรงมอบการอุปสมบทให้เป็นกิจของสงฆ์ คือหมู่พระสาวกประชุมกัน ในมัชฌิมประเทศตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไป ในปัจจันตประเทศตั้งแต่ ๕ ขึ้นไป จัดการให้กุลบุตรอุปสมบท มีภิกขุรูปหนึ่ง เป็นผู้นำเข้าหมู่ ซึ่งเรียกว่า อุปัชฌายะ มีภิกขุอีกรูปหนึ่งสวดประกาศ บอกความที่กุลบุตรนั้นขออุปสมบท และท่านมีชื่อนั้นเป็นผู้รับนำเข้าหมู่ประกาศคราวแรก เรียกว่า ญตฺติ แปลว่า คำประกาศให้สงฆ์รู้, ครั้นแล้วสวดประกาศอีก ๓ คราว เรียกว่า อนุสาวนาที่ ๑, ที่ ๒, ที่ ๓, เมื่อภิกขุที่ประชุมกันเป็นสงฆ์นั้นไม่คัดค้าน ก็เป็นอันสำเร็จการบวชเป็นภิกขุ. การบวชด้วยวิธีนี้ เรียกว่า ญัตติ-จตุตถกรรมอุปสัมปทา คืออุปสมบทด้วยกรรมมีญัตติเป็นที่ ๔. เมื่อทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมนี้แล้วให้เลิกอุปสมบทด้วยติสรณคมนอุปสัมปทาแต่นั้นมา.

ในตอนต้น พระพุทธเจ้าไม่ทรงกำหนดอายุผู้อุปสมบท จึงมีคนที่อายุน้อยยังเป็นเด็กอยู่เข้ามาบวชเป็นภิกขุแล้ว ยังประพฤติอย่างเด็กอยู่ ไม่สามารถปฏิบัติดีได้, พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งกำหนดอายุผู้จะอุปสมบทว่า ต้องมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์จึงจะบวชได้, และทรงอนุญาตให้เด็กชายที่มีอายุพอสมควร แต่ยังไม่ถึง ๒๐ ปีบริบูรณ์บวชเป็นสามเณรด้วยถึงสรณะ ๓ ดังที่ได้

ทรงอนุญาตให้บวชเป็นภิกขุมาแล้วและเลิกเสียนั้น, การบวชเป็นสามเณร เรียกว่า บัพพัชชา หรือ บรรพชา. บวชเป็นภิกขุ เรียกว่า อุปสมบท. เมื่อมีสตรีปรารถนาจะบวช และมีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ ก็ทรงอนุญาตให้บวชเป็นภิกขุนี, ถ้ามีอายุยังไม่ครบ ก็ทรงอนุญาตให้บวชเป็นสิกขมานา และสามเณรีโดยลำดับ. แต่ภิกขุนีนี้ ได้เลิกมาเสียนานแล้ว เพราะมีเหตุขัดข้องหลายประการ เช่น ไม่มีภิกขุนีสงฆ์พอ เป็นต้น.

ในตอนต้น พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติพระวินัยที่เป็นข้อบังคับ เป็นแต่ทรงแสดงธรรม แนะนำให้ปฏิบัติเท่านั้น, ผู้บวชก็บวชด้วยศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใสจริง ๆ, เมื่อบวชแล้วก็ตั้งใจปฏิบัติตามคำสั่งสอนและตามจรรยาที่พระพุทธเจ้า และ พระสาวกปฏิบัติอยู่, ต่อมา เมื่อนิยมการบวชมากขึ้น และบวชตาม ๆ กัน ไม่ได้บวชด้วยความเชื่อ ความเลื่อมใสจริง ๆ ก็มี จึงได้ประพฤติไม่ดีไม่ชอบปรากฏขึ้น และมีผู้ติเตียนขึ้น, พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติพระวินัย เป็นข้อบังคับไว้, ถ้าภิกขุประพฤติล่วง ก็ถูกลงโทษ อย่างหนัก ถึงให้ขาดจากความเป็นภิกขุ หย่อนลงมา ก็เพียงแสดงโทษที่ล่วง แล้วปริญญาว่าจะสำรวมระวังต่อไป ต่อหน้าภิกขุด้วยกัน. เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงแยกออกเป็น ๒ คือ พระธรรม ๑, พระวินัย ๑ ดังนี้.

พระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา ไม่ได้บังคับให้คนบวช, เมื่อคนมีศรัทธาปสาทะ ก็ขอ บวชเอง. เมื่อท้อถอยในการที่จะบวชอยู่ ก็ทรงอนุญาตให้ลาสิกขา คือละเพศภิกขุออกเป็น คฤหัสถ์ได้ ไม่บังคับให้ต้องบวชอยู่ตลอดไป, และถ้ามีศรัทธาปสาทะจะบวชอีก ก็ขอเข้าบวช อีกได้, การปฏิบัติเช่นนี้ ก็เพื่อไม่ให้คนต้องฝืนใจบวชอยู่และประพฤติชั่วผิดจรรยาของบัพพชิต (ผู้บวช) ที่ดี.

อนึ่ง เพื่อให้ภิกขุประพฤติดีถูกต้องตามพระวินัย จึงให้ภิกขุเรียนพระวินัยให้ได้ความรู้ ความเข้าใจ และ ให้ปฏิบัติตามเมื่อรู้สำนึกตัวว่าได้ประพฤติล่วงในสิกขาบทใด ก็ให้แจ้งเรื่องแก่ ภิกขุอื่น ไม่ให้ปิดบังไว้ (ซึ่งเรียกว่าแสดงอาบัติ), ถ้าขืนตั้งใจปิดบังไว้ ก็จะต้องโทษเพราะปิดบัง อีกส่วนหนึ่ง, ถ้าไม่แน่ใจว่าจะต้องโทษอย่างไรหรือไม่ ก็ให้แจ้งเรื่องที่ตนทำแก่ท่านผู้ทรงวินัย ซึ่งเรียกว่า วินัยธร ขอให้ท่านช่วยพิจารณาวินิจฉัยให้ เป็นการฝึกหัดให้ผู้บวชปกครองรักษา ตนเองตามพระวินัย, และให้ภิกขุประพฤติตนเป็นคนซื่อตรง, เมื่อมีเรื่องที่เขากล่าวหา ซึ่ง เรียกว่าอธิกรณ์ เกิดขึ้น, ก็ให้การคือบอกตามความเป็นจริง ไม่อำพราง ล่อลวง, การชำระ อธิกรณ์ครั้งนั้นจึงสะดวกดี.

หน้าที่ของผู้บวช

เมื่อผู้บวชได้บวชแล้ว ก็มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามพระวินัยที่เป็นพระบัญญัติที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ด้วยศึกษาธรรมะ คือ เรียนและปฏิบัติธรรมะ ตามความสามารถตามความหมายเดิมของพระพุทธศาสนาให้เป็นบัพพชิตที่ดีเสมอกับบรรพชิตที่ดีด้วยกัน ตามพระพุทธภาษิตว่า สมโณ อสฺส สุสฺสมโณ สมณะ พึงเป็นสมณะที่ดี ดังนี้.

การเรียนธรรมะ ก็คือ เรียนจำธรรมะ ๑, พิจารณาเนื้อความของธรรมะที่เรียนจำนั้นให้เข้าใจเนื้อความ ๑, พิจารณาดูธรรมะนั้น ๆ สอบดูที่ตน ให้รู้ว่าตนเองได้มีธรรมนั้น ๆ อยู่ที่ตนเพียงไรหรือไม่มี ๑, นี้เป็นปริยัติ คือเรียน หรือ ปริยัติธรรม ธรรมคือเรียน. ครั้นแล้วจึงปฏิบัติธรรมะที่พิจารณาเห็นว่าควรปฏิบัติตามสมควร, นี้เรียกปฏิบัติ หรือปฏิบัติธรรม ธรรมคือปฏิบัติ. เมื่อได้ปฏิบัติไปได้ประสบผลอย่างไร อันเกิดสืบมาแต่ปฏิบัติ, นี้เรียกปฏิเวธ คือรู้ตามเป็นจริง หรือปฏิเวธธรรม ธรรมคือรู้ตามเป็นจริง.

การปฏิบัติธรรมแยกออกเป็น ๒ คือ ตั้งจิตให้กำหนดอยู่ในที่มุ่ง (ที่เรียกว่า อารมณ์) อันเดียว ไม่ให้ฟุ้งส่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ เรียกว่า สมถะ ๑. พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงเรียกว่าวิปัสสนา ๑, (เรื่องนี้ จักมีในกัณฑ์ข้างหน้า ตอนที่แสดงถึงเมื่อบวชแล้ว).

พระพุทธศาสนาแสดงว่า บุคคลถึงจะได้ประสบผลดีมีอำนาจมาก จนเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย เหมือนกันหมด จะต่างกันก็เพียงช้าบ้าง เร็วบ้างเพราะกำหนดนับเท่านั้น, ถ้าว่าจำเพาะเบื้องต้นกับเบื้องปลาย ก็คงเกิดและดับเหมือนกันหมดไม่มีพิเศษกว่ากันเลย, ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นทุกข์ ไม่มีใครชอบ แต่ที่ความแก่ความเจ็บ ความตายมี ก็เพราะมีความเกิดเป็นต้นเหตุ และความเกิดนั้น ก็มีเพราะเหตุต่อขึ้นไปอีก คือ ตัณหา ความดิ้นรนใจ (แสดงตามนัยแห่งอริยสัจจ์ ๔), เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า และพระอริยสาวก จึงทำอริยมรรคให้เกิดขึ้น คือ ปฏิบัติตามอริยมรรคกำจัดตัณหาเสีย เมื่อไม่มีตัณหา ก็ไม่มีเกิด, เมื่อไม่มีเกิดก็ไม่มีแก่ ไม่มีเจ็บ ไม่มีตาย เป็นอันพ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

ผู้นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาเห็นจริงด้วยใจแล้ว แม้ยังยินดีติดอยู่ในโลก เห็นว่าตนไม่สามารถจะปฏิบัติเพื่อตัดตัณหาในชาตินี้ได้ แต่ก็ปรารถนาจะให้มีนิสัยปัจจัยเพื่อให้สิ้นชาติสิ้นภพในกาลต่อไป จึงตั้งใจบวชชั่วคราวบ้าง ยืดยาวต่อไปบ้าง, และเห็นว่าบวชเป็น

บุญที่ให้ผลเป็นสุขในภพต่อไปบ้าง เห็นความที่ต้องเป็นกังวลกับกิจการต่าง ๆ ของผู้ครองเรือนเป็นความทุจข์ยากลำบากบ้าง จึงบวชก็มี, ผู้บวชเหล่านี้ เมื่อบวชแล้วก็มุ่งศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ไม่ล่วงละเมิดด้วยไม่มียางอายแก่ใจ, เมื่อเห็นว่าตนหมดอุตสาหะในการที่จะบวชอยู่ต่อไป ก็ลาสิกขา คือ สึกออกไป.

อนึ่ง ในครั้งก่อนยังไม่มีโรงเรียน ยังไม่มีการฝึกสอนในทางศาสนา ในทางปกครองและในความรู้อื่น ๆ อันเป็นเบื้องต้น แม้แต่การเรียนหนังสือไทย, ผู้บวชจึงเป็นอันหัดเป็นผู้ใหญ่ปกครองตัวเองด้วย และถ้าต้องการจะเรียมอะไรที่สมควร และพอจะหาเรียนได้ก็หาเรียนทางนั้นเช่น เรียนหนังสือ เป็นต้น จึงนิยมกันว่าผู้บวชแล้วเป็นคนดีมีความสามารถ.

ภายหลังต่อมา ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ พระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาจัดการศึกษาขึ้น มีโรงเรียนให้กุลบุตรได้เล่าเรียน จนถึงส่งนักเรียนไปเรียนในต่างประเทศก็มี และมีโรงเรียนสตรีขึ้นด้วย การบวชจึงมีน้อยลง แต่ก็ยังมีผู้ใหญ่พอใจให้ผู้อยู่ในปกครองได้บวชบ้างผู้บวชพอใจบวชเองบ้าง จึงยังมีการบวชสืบต่อมาจนบัดนี้.

แต่ก็เป็นธรรมดา เมื่อมีผู้บวชที่ดี ก็ย่อมมีผู้บวชที่ชั่วแทรกแซงไป ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาแล้ว, พระพุทธเจ้าจึงต้องทรงบัญญัติพระวินัยมาเป็นลำดับ, ในภายหลัง ตามที่ปรากฏในกฎหมายพระสงฆ์ มีผู้บวชที่ฝ่าฝืนพระพุทธบัญญัติมากขึ้น, พระวินัยพุทธบัญญัติ ไม่สามารถปกครองผู้บวชได้ดีพอ, พระเจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นอัครศาสนูปถัมภก จึงต้องทรงออกกฎหมายช่วยอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า กฎหมายพระสงฆ์ คือ ลงโทษพระสงฆ์ผู้ประพฤติฝ่าฝืนให้มีโทษทางฝ่ายบ้านเมืองด้วยอีกส่วนหนึ่ง ทรงตั้งกรมธรรมการและสังฆการีให้ช่วยคอยดูแลสอดส่องและลงโทษ, แต่ก็ยังไม่สามารถทำผู้บวชให้ดีได้ทั่วถึงอยู่นั่นเอง. เพราะฉะนั้น เมื่อรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ได้ทรงผนวช ประทับที่วัดมหาธาตุ ได้ทรงเห็นทรงทราบความเป็นไปของผู้บวชอยู่ในครั้งนั้น ทรงทนอยู่ไม่ได้ จึงทรงแสวงหาพระที่ดี ทรงสอบสวนจนพอพระหฤทัย จึงทรงอุปสมบทใหม่ พร้อมด้วยผู้สมัครใจเข้าร่วมด้วยในขั้นต้นก็น้อย ต่อมาจึงมากขึ้นโดยลำดับ จนเป็นพระคณะธรรมยุตขึ้น, และทรงปกครองเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่ในกรมธรรมการ, เมื่อทรงลาผนวช เพราะต้องทรงรับอาราธนาให้ครองราชสมบัติ ก็ทรงมอบการปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุต แก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ให้ทรงปกครองสืบ

ต่อมา และสืบต่อมาถึงทุกวันนี้. แม้พระธรรมยุตเองในบัดนี้ เมื่อมีมากออกไป ก็ย่อมมีผู้ไม่เอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัยมากขึ้น ไม่เหมือนเมื่อแรกมี, เพราะความมากนั่นเองจึงดูแลปกครองกันไม่ทั่วถึงด้วย ผู้บวชไม่มีศรัทธาปสาทะพอ มุ่งประโยชน์อย่างอื่นด้วย.

พระพุทธศาสนา

พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรียกว่า ศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอน, คำสั่งสอนก็ประกาศแสดงสัจจธรรม ธรรมที่เป็นตัวจริง. ธรรมที่เป็นตัวจริง ที่พระพุทธเจ้าแสดง โดยตรงแสดงที่คนไม่ได้แสดง นอกจากคนออกไป, แต่ที่มีแสดงเกี่ยวกับโลกภายนอกบ้าง ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าเกี่ยวกับคนอย่างไร แต่โดยตรงแสดงที่คน. ในส่วนธรรมพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติหรือกำหนดโทษ, ใครเรียน ใครจำ ใครพิจารณา ใครปฏิบัติ ก็ได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่กิจการที่ได้ทำ, ถ้าใครไม่ทำ ก็ไม่ได้รับประโยชน์เอง เป็นอันลงโทษอยู่ในตัว. แต่เมื่อมีผู้บวชมากขึ้น, ผู้บวชในชั้นต้นนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงกำหนดอายุ, เพราะฉะนั้นผู้บวช บวชอายุน้อย ๆ ก็มี และบวชไม่ใช่ด้วยศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใสก็มี. เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เกิดมีผู้บวชซึ่งเรียกว่า บรรพชิต (ในชั้นต้นมีแต่ภิกษุเท่านั้น) ประพฤติไม่ดีไม่ชอบ, พวกภิกษุด้วยกันบ้าง พวกชาวบ้านบ้าง ได้รู้เห็นเข้าก็ติเตียนโพนทะนากันไปจนความทราบถึงพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าก็ทรงสอบสวน. เมื่อทรงทราบความแน่นอนแล้วก็บัญญัติพระวินัย. บัญญัติ หมายความว่าแต่งตั้งขึ้นด้วยกำหนดโทษแรงบ้าง อ่อนลงมาบ้างอย่างแรงเช่นให้ต้องปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุ หย่อนลงมาก็สังฆาทิเสส หย่อนลงมาก็อาบัติถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาษิต. เพราะฉะนั้น จึงมีพระวินัยขึ้นในพระพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง. พระธรรม เป็นคำสั่งสอนที่ชี้แจง แสดงสัจจธรรม คือ ธรรมที่เป็นจริงสำหรับให้ผู้ศึกษาได้รู้. ศัพท์ว่า ศึกษา นี้ ทางบาลีหรือทางพระศาสนาใช้ครอบมาตั้งแต่เรียนจำ เช่นอย่างนั่งฟังกันอยู่ เช่นนี้ก็เรียกว่าศึกษา ท่องบ่นก็ศึกษา พิจารณาเนื้อความก็ศึกษา ปฏิบัติก็ศึกษา, เพราะฉะนั้น คำว่าศึกษาหรือภาษาบาลีว่า สิกขา ใช้ครอบมาตั้งแต่ต้น. ส่วนไทยเราเอามาใช้ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ หรือกรมศึกษาธิการ เป็นจำเพาะแต่เรียนเท่านั้นไม่สู้ตรงกันนัก เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมก็เพื่อให้รู้จักธรรมที่มีอยู่ใน

ตนว่าเป็นอย่างไรแล้ว ก็ปฏิบัติธรรมไป เป็นปฏิบัติธรรม จนบรรลุถึงผลซึ่งเรียกว่าปฏิเวธธรรม. ส่วนพระวินัย เป็นพระบัญญัติ คือ ข้อที่พระพุทธเจ้าแต่งตั้งขึ้นเป็นกฎหมายสำหรับบรรพชิต ผู้บวชนั้นเอง, เพราะฉะนั้น จึงมีการลงโทษกันตามหนักและเบา, รวมเข้าก็เป็นธรรม ๑ วินัย ๑, พระพุทธศาสนาจึงแยกเป็น ๒ คือ พระธรรมสำหรับศึกษาปฏิบัติฝึกหัดจิตอย่างหนึ่ง วินัยสำหรับปฏิบัติกายวาจาให้เรียบร้อยสม่ำเสมอเหมือน ๆ กัน อีกอย่างหนึ่ง. ครั้งพุทธกาล พระพุทธศาสนาแยกออกไปเป็น ๒ คือ ธรรมกับวินัยเท่านั้น ยังไม่มีศัพท์ว่าไตรปิฎก หรือติปิฎก ภาษาบาลีว่า ติปิฎก หรือ เตปิฎก, ติ หรือ เต แปลว่า ๓. เอา ติ หรือ เต เป็น ไตร จึงเรียกว่าไตรปิฎก แปลว่า ปิฎก ๓, ปิฎก หรือ ปิฎกะ แปลว่า ตะกร้าหรือกระจาด, ไตรปิฎกก็คือตะกร้าสามใบ. แต่ว่าความมุ่งหมายของท่านไม่ใช่เช่นนั้น มุ่งหมายถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่า พระพุทธศาสนา แยกออกเป็น ๓, ที่แยกออกเป็น ๓ ก็ปรากฏในตอนที่พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว. เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระสงฆ์รวมกันเข้าประชุมกันทำสังคายนา เรื่องสังคายนาเป็นอย่างไร ไว้รู้กันทีหลัง หรือจะอ่านดูในสังคีติก็ได้. ที่ว่าแยกออกเป็น ๓ เรียกว่าไตรปิฎกนั้น เพราะท่านแยกพระธรรมออกเป็น ๒ คือ ส่วนที่มีเรื่องราว เช่น ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าประทับที่นั้น ทรงแสดงธรรมชื่อนั้น แก่บุคคลนั้น หรือพวกนั้น เหมือนดังแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พระปัญจวัคคีย์ ที่อิสิปตนมฤคทายวัน เช่นนี้ เรียกว่า พระสูตร หรือ สุตตันตะ ส่วนที่เป็นพระสูตร. ส่วนที่ไม่กล่าวถึงบุคคลไม่กล่าวถึงเรื่องราว กล่าวแต่พระธรรมล้วน ๆ เช่น ท่านแสดงไว้ว่ากุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศลส่วนดี อกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศลส่วนชั่ว อัพยากตธรรม ธรรมที่ท่านไม่ยืนยันว่าดีหรือชั่ว, ท่านไม่พูดถึงคน พูดแต่ธรรมเท่านั้น เช่นนี้เรียกว่าอภิธรรม แปลว่าธรรมอย่างยิ่ง หรือ ปรมัตถ หมายความว่าเนื้อความเป็นอย่างยิ่ง ไม่กล่าวถึงบุคคลและเรื่องราวอะไรต่าง ๆ อีกส่วนหนึ่ง จึงเป็น ๓ ปิฎก คือ พระวินัย ๑ พระสูตร ๑ พระอภิธรรม ๑ หรือพระปรมัตถอีก ๑. พระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วปรากฏเป็น ๓ จึงเรียกว่า ไตรปิฎก หรือ ติปิฎก, เดี๋ยวนี้เรียกว่า ไตรปิฎก เป็นพื้น.

รวมความว่า แต่ครั้งพุทธกาล (พุทธกาลหมายถึงเวลาที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่) พระพุทธศาสนาแยกเพียง ๒ คือพระธรรม ๑ พระวินัย ๑ ดังกล่าวมาแล้ว ปรากฏในพระพุทธ

ภาษิตที่ตรัสแก่พระภิกษุมีพระอานนท์เป็นต้น ความว่า "โดยกาลล่วงไปแห่งเรา ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว เป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย," แต่เมื่อพระสาวกทำสังคายนา เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว จึงแยกออกเป็น ๓ ด้วยแยกพระธรรมออกเป็น ๒ คือ พระสูตร หรือ สุตตันตะ ๑ พระอภิธรรม หรือ พระปรมัตถอีก ๑.

พึงสังเกตว่า ศาสนาอื่น ๆ ที่ปรากฏ เช่น ศาสนาคริสต์ เมื่อพระเยซูตายหรือขึ้นสวรรค์ก็ตาม ไปแล้ว ก็มีหัวหน้าเป็นผู้แทนสืบมาจนถึงบัดนี้. ในศาสนาอิสลาม เมื่อพระมะหะหมัดตายไปแล้ว ก็มีผู้แทนเป็นลำดับสืบมาซึ่งเรียกว่า "กาหลิบ." แต่ทางพระพุทธศาสนา แม้มีพระสาวกที่เป็นผู้ใหญ่ เช่น พระมหากัสสป พระอานนท์ พระอนุรุทธ เป็นต้น, พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงมอบให้ใครเป็นผู้แทนพระองค์, แต่ให้ธรรมวินัยที่พระองค์ทรงแสดง ทรงบัญญัติ เป็นศาสดาแทนพระองค์. ถ้าพิจารณาก็จะเห็นได้ว่า ถ้าให้บุคคลเป็นผู้แทนแล้ว ก็คงมีผู้แทนต่อ ๆ กันมาโดยลำดับ. ผู้แทนในชั้นต้น ถึงจะเป็นคนดี เช่น ในทางพระพุทธศาสนาพระมหากัสสป เป็นพระอรหันต์ มีความมักน้อยสันโดษ แต่ว่าท่านก็คงอยู่ได้ชั่วคราวและคงต้องนิพพานไป, ก็คงมีผู้แทนต่อ ๆ มา. ถ้าผู้แทนเป็นคนชั่ว ก็จะนำหมู่บรรพชิตไปในทางชั่ว, ถ้าผู้แทนเป็นคนดีก็จะนำหมู่บรรพชิตไปในทางดี เป็นการไม่แน่. แต่ถ้าให้ธรรมและวินัยเป็นผู้แทนแล้ว แน่กว่า, เพราะอะไร ? เพราะธรรมวินัยคงยืนเป็นหลักอยู่ในพระพุทธศาสนา, แม้จะมีผู้เรียนพิจารณาเนื้อความแยกกันไปหรือแตกต่างกันไป นั่นก็เป็นความเห็นของบุคคล, แต่หลักพระพุทธศาสนาซึ่งแยกเป็น ธรรม ๑ วินัย ๑ หรือต่อมาแยกเป็นไตรปิฎก ยังคงเป็นหลักอยู่

ในประเทศต่าง ๆ ที่ถือพระพุทธศาสนา แม้มีหัวหน้าของบรรพชิต ก็เป็นไปในทางปกครอง อย่างประชุมชนหมู่หนึ่ง ๆ ก็ต้องมีหัวหน้าในทางปกครอง. หัวหน้าจะบัญชาการให้ผิดไปจากหลักพระธรรมหลักพระวินัยไม่ได้. ถ้าบัญชาการให้ผิดไป, เขาไม่เชื่อเขาไม่ฟัง ก็ไม่มีอำนาจที่จะไปบังคับเขาได้โดยธรรม, หลักแห่งการสืบมาของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้.

ว่าถึงเรื่องพระอภิธรรม ที่แยกออกจากพระธรรม เป็นส่วนหนึ่งมีเรื่องเล่าไว้ในนิทานธรรมบทว่า พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์, เทวดามาฟัง. ธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่เทวดาบนชั้นดาวดึงส์ แสดงแต่จำพวกอภิธรรมหรือปรมัตถไม่แสดงเรื่องพระสูตร, ไม่ใช่แสดงในเมืองมนุษย์ แต่แสดงบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์. นักปราชญ์

ทางพระพุทธศาสนาบางท่านพิจารณาเห็นว่า พระอภิธรรมหรือพระปรมัตถ เดิมก็อยู่ในพระสูตรนั้น ที่รวมเรียกว่าธรรมหรือธรรมะ แต่ว่าท่านเก็บเอาแต่ธรรมล้วน ๆ ไม่กล่าวถึงเรื่องราวออกมาไว้เป็นพวกหนึ่งต่างหาก ไม่ใช่ไปแสดงบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นแต่ท่านผู้รู้ครั้งก่อน เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วเก็บข้อธรรมในพระสูตรแยกออกมาไว้เสียพวกหนึ่งไม่กล่าวถึงเรื่องยาวเรียกว่า อภิธรรม หรือปรมัตถ. แต่จะแน่นอนอย่างไร ก็แล้วแต่จะพิจารณาเห็นความจริง. ในอภิธรรมแสดงว่า กุสลา ธมฺมา ธรรมที่เป็นส่วนดี อกุสลาธมฺมา ธรรมที่เป็นส่วนไม่ดี อพฺยากตา ธมฺมา ธรรมที่เป็นอัพยากตะ ท่านไม่ยืนยันว่าเป็นดีหรือไม่ดี ก็อยู่ที่คน ไม่ใช่ที่อื่น, ถ้าไม่มีคนแล้วก็ไม่มีธรรมที่เป็นกุศล, ไม่มีธรรมที่เป็นอกุศล, ถ้าจะมีก็แต่ธรรมที่เป็นอัพยากตะ คือธรรมดา. แต่เพราะมีคน คนทำดี การทำดีก็เป็นกุศล, คนทำชั่ว การทำชั่วก็เป็นอกุศล เพราะฉะนั้น ธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงโดยตรงก็ทรงแสดงที่บุคคล ไม่ได้ทรงแสดงที่อื่น ตั้งแต่ต้นขึ้นไปจนถึงเบื้องบน เบื้องสูง, พระนิพพานเป็นที่ชั้นสูง หรือวิชชาวิมุตติ ก็ทรงแสดงที่บุคคล ไม่ใช่แสดงที่อื่นนอกจากบุคคล, เพราะฉะนั้น ธรรมกับคนจึงเนื่องกัน, ถ้าไม่มีคนในโลกนี้ทั้งหมด, ธรรมที่เป็นกุศลก็ไม่มี, ธรรมที่เป็นอกุศลก็ไม่มี. แต่เพราะมีคน จึงมีธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล.

ทีนี้ว่าถึงธรรมรวมทั้งหมด, เมื่อพิจารณาแยกออกไป จะได้ ๓ ประการ คือ ธรรมที่เป็นส่วนเหตุ จะเป็นส่วนเหตุที่ดีก็ตาม จะเป็นส่วนเหตุที่ชั่วก็ตาม นั่นเป็นส่วนเหตุส่วนหนึ่ง ธรรมที่เป็นส่วนผล จะเป็นผลที่ดีก็ตาม จะเป็นผลที่ชั่วก็ตาม ก็คงเป็นผลอีกส่วนหนึ่ง. ธรรมที่เป็นอุปการะ คืออุดหนุนเหตุ อุดหนุนทั้งให้ทำดีทั้งให้ทำชั่ว นี่อีกส่วนหนึ่ง เหมือนดังเช่นคนจะทำดีแม้ในทางโลก เช่น เล่าเรียนศึกษาความรู้ หรือในทางพระพุทธศาสนา เล่าเรียนพระธรรมวินัยและปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ซึ่งเป็นส่วนเหตุ ให้สำเร็จได้ ก็ต้องมีอุปการธรรม คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความบากบั่น จิตตะ ความส่งใจ วิมังสา พิจารณาสอบสวนเลือกเฟ้นเพื่อให้กิจการดำเนินไปด้วยดี. เพราะฉะนั้น ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา จึงเป็นอุปการะ. แต่ถ้าทำชั่ว เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ปล้นสดมภ์ อะไรต่าง ๆ อันเป็นกรรมที่ชั่ว จะสำเร็จได้ก็ด้วยอุปการะเหมือนกัน คือต้องพอใจจะทำชั่ว ต้องมีความบากบั่นในการทำชั่ว ต้องส่งใจไปในการทำชั่ว ต้องพิจารณาหาทางทำชั่วให้สำเร็จ การทำชั่วจึงจะสำเร็จไปได้. ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความ

บากบั่น จิตตะ ความส่งใจ วิมังสา ความเลือกเฟ้น แต่ลำพังตัวธรรมเหล่านี้ไม่บอกว่าดี ไม่บอกว่าชั่ว เช่นนี้แหละได้ชื่อว่าอัพยากตะธรรมที่ไม่ยืนยันว่าดีหรือชั่วอย่างหนึ่ง เพราะเอาไปใช้ทางดี ก็อุดหนุนให้สำเร็จ การดี เอาไปใช้ทางชั่ว ก็อุดหนุนให้สำเร็จการชั่ว, นึกดูตรวจดูเรา เราคงเคยทำดีมา เช่น เล่าเรียน ศึกษาทำกิจการงานที่ดี, และคงเคยทำชั่วมามากก็ตาม น้อยก็ตาม, ที่เราทำดีสำเร็จมาได้เพราะอะไร ก็เพราะอุปการธรรม ธรรมที่อุดหนุน, และที่เราทำชั่วสำเร็จเพราะอะไร เพราะอุปการธรรมเหมือนกัน.

ท่านทั้งหลายที่บวชมานี้ ในชั้นต้น ก็ต้องมีฉันทะ ความพอใจ ด้วยพิจารณาเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง มีวิริยะ ความบากบั่น ฝึกหัดปฏิบัติกิจการที่จะบวช จิตตะ ส่งใจไปในการที่จะบวช วิมังสา เลือกพิจารณาว่าอย่างไร จะดีจะชั่ว แล้วจึงสำเร็จการบวชนี้. เมื่อบวชแล้วจะเรียนธรรมเรียนวินัย หรือจะเกียจคร้านไม่เรียนธรรมไม่เรียนวินัย จะประพฤติตามธรรมวินัย หรือจะประพฤติผิดจากธรรมวินัย ก็ด้วยอุปการธรรมนี้เอง, ถ้าอุปการธรรมตั้งต้นแต่ฉันทะอุดหนุนไปในทางดี ก็ให้ตั้งใจเรียนตั้งใจพิจารณาให้ตั้งใจปฏิบัติดี, แต่ถ้าฉันทะอุดหนุนไปในทางชั่ว ก็ให้เกียจคร้าน ให้ไม่พอใจที่จะพิจารณา ไม่พอใจที่จะปฏิบัติ. รวมธรรมเข้าทั้งหมดจึงแยกเป็น ๓ คือ เหตุ ๑ ผล ๑ อุปการธรรม ๑ ดังนี้.

คำสอนของพระพุทธเจ้าและการปฏิบัติธรรม

คำสอนของพระพุทธเจ้ารวมลงก็มีอาการเป็น ๓ คือ สอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ คือรู้เรื่องราวอย่างหนึ่ง ได้ในภาษาบาลีว่า อภิญฺญาย โขโส ภควา ธมฺมํ เทเสติ โน อนภิญฺญาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ ไม่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้ รู้ในที่นี้หมายถึงเข้าใจ ไม่ใช่รู้แต่เพียงฟังได้ความเท่านั้น อีกข้อหนึ่ง ทรงแสดงธรรมมีเหตุมีผล ไม่ไร้เหตุไร้ผล ได้ในภาษาบาลีว่า สนิทานํ ธมฺมํ เทเสติ โน อนิทานํ ทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งเหตุ หมายความว่ามีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มีเหตุไม่มีผล เช่นบางศาสนาว่า ทำอย่างนี้ ๆ ตายแล้วไปสวรรค์ หรือทำอย่างนั้น ๆ จะไปนรก รู้ไม่ได้ว่าจะไปนรกหรือสวรรค์จริงหรือไม่, เพราะไม่แสดงเหตุที่อาจตรองตามให้เห็นจริงได้ เช่นนี้เรียกว่าไม่มีเหตุไม่มีผล. พระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนเช่นนั้น ทรงสอนมีเหตุมีผล ว่าเหตุอย่างนี้ ผลอย่างนี้. อีกข้อหนึ่ง ทรงแสดงธรรม

มีปาฏิหาริย์ ได้ในภาษาบาลีว่า สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสติ โน อปฺปาฏิหาริยํ ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย์. ปาฏิหาริย์ในที่นี้หมายถึงที่ได้ประสบเพราะได้ปฏิบัติเหตุ, เมื่อปฏิบัติเหตุอย่างใด ก็ประสบผลอย่างนั้น ไม่ใช่หมายถึงชาติหน้าเท่านั้น หมายถึงชาตินี้อีกด้วย, นี้เรียกว่าปาฏิหาริย์. รวมเป็นอาการ ๓ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ ไม่ใช่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้ อย่างหนึ่ง, ทรงแสดงธรรมมีเหตุ คือ มีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มีเหตุไม่มีผล อย่างหนึ่ง, ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไร้ปาฏิหาริย์ อย่างหนึ่ง.

ทีนี้ ว่าถึงการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาท่านแยกเป็น ๒ : เบื้องต้น คือ เรียนพระพุทธวจนะหรือศาสนธรรม หรือธรรมวินัย หรือพระไตรปิฎกก็อย่างเดียวกัน เรียกอะไรก็ได้ เรียนให้ได้ความรู้ความเข้าใจตามหลักที่ท่านทรงแสดงไว้ ฟังมาก ทรงจำ, สั่งสมด้วยปาก คือท่อง, เพ่งด้วยมนะหรือมนัส ขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ. เพ่งด้วยมนะหรือมนัส หมายความว่าพิจารณาจับเหตุจับผลสอบดูที่ตน, ขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ คือความเห็น หมายความว่าตัดสินด้วยใจ ตามเรื่องของคนก็มีความตัดสินอยู่ในใจด้วยกัน เช่น เมื่อเรียนอะไรหรือทำอะไร ก็เกิดความเข้าใจว่า อย่างนั้นอย่างนี้ นี่เป็นขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ, ผู้ฟังมากคือทรงจำตลอดถึงขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ ท่านจัดเป็นพหูสูต นี่อย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่ง ปฏิบัติธรรม คือเมื่อฟังมาก ทรงจำ หรือถ้าเห็นสมควรก็ท่อง พิจารณาให้ได้เนื้อความ ขบหรือเจาะด้วยทิฏฐิ คือ ความเห็นแล้วจะควรปฏิบัติอย่างไรก็ปฏิบัติไป การปฏิบัตินั่นแหละเป็นปฏิปัตติธรรม ธรรมคือการปฏิบัติ, ปฏิบัติหมายความว่าดำเนินไป ปฏิบัติทางกายก็เรียกว่าดำเนินทางกาย ปฏิบัติทางวาจาก็เรียกว่าดำเนินทางวาจา ปฏิบัติทางใจก็เรียกว่าดำเนินทางใจ. การปฏิบัติทางกายวาจาก็สงเคราะห์เข้าในศีล, การปฏิบัติทางใจจัดเข้าได้ ทั้งในสมาธิทั้งในปัญญา ทำใจให้สงบด้วยมุ่งยึดอารมณ์อันใดอันหนึ่งเป็นสมาธิ พิจารณาให้เห็นไปตามเป็นจริงเป็นปัญญา. คำหรือศัพท์ว่าอารมณ์ ในทางพระพุทธศาสนาใช้กันมาก ว่าถึงความหมาย หมายถึงที่ยึดที่หน่วง. ใจไปนึกอะไร อันนั้นแหละได้ชื่อว่าเป็นอารมณ์ของใจ. คนเราไม่ค่อยได้หัดทำใจให้ตั้งมั่นคงที่อยู่ ปล่อยใจให้เป็นไปตามอารมณ์ที่นึก, นึกอารมณ์นั้น อารมณ์นี้ อารมณ์โน้น อารมณ์ที่ใจยึดหน่วง ถ้าเป็นอารมณ์ที่ชั่วใจก็ไปมุ่งอยู่กับอารมณ์ที่ชั่ว ก็เป็นความชั่วทางใจหรือเป็นใจที่ชั่ว และเกิดทุกข์, ถ้าอารมณ์เป็น

เรื่องที่ดี ใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์นั้น ก็เป็นใจที่ดีและเกิดสุข, ถ้าอารมณ์เป็นเรื่องที่ไม่ดีไม่ชั่ว ใจไปมุ่งอยู่กับอารมณ์นั้น ก็เป็นใจไม่ดีไม่ชั่ว และไม่เกิดสุขไม่เกิดทุกข์ อารมณ์ที่เป็นที่ยึดหน่วงของใจที่ควรกำหนดนึกนั้น มีมากในทางพระพุทธศาสนา แต่ว่าจำเพาะง่าย ๆ ท่านให้กำหนดลมหายใจคือลมหายใจออก ก็นึกกำหนดอยู่กับลมหายใจออก, ลมหายใจกลับ ก็นึกอยู่กับลมหายใจกลับ. แต่คนที่ยังไม่เคยฝึกหัดการกำหนดทางใจ ค่อยแต่จะเผลอไป ก็กำหนดไม่ค่อยได้, เพราะฉะนั้น พระอาจารย์แต่ก่อน ท่านจึงสอนให้นับเสียก่อน คือ เมื่อหายใจออกก็นับว่าหนึ่ง หายใจเข้าก็นับว่าหนึ่ง, หายใจออก สอง หายใจเข้า สอง, หายใจออก สาม หายใจเข้า สาม, หายใจออก สี่ หายใจเข้า สี่, หายใจออก ห้า หายใจเข้า ห้า, แล้วก็เริ่มต้นใหม่ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า จนถึงหก ถึงเจ็ด ถึงแปด ถึงเก้า ถึงสิบ แล้วก็นับหนึ่งสองไปใหม่ ถึงห้า แล้วกลับนับใหม่ นับไปจนถึงสิบ จนไม่ลืม ไม่เผลอ. ทีนี้ก็หยุดนับ กำหนดดูลมหายใจออก กำหนดลมหายใจกลับ กำหนดไป แต่อย่าเร่ง อย่าฝืน. ถ้าไปเร่งไปฝืนเข้า อาจหอบเหนื่อยทำไม่ไหว ต้องปล่อยตามเรื่องของเขา จะยาวหรือสั้นตามเรื่องของเขา เป็นแต่กำหนดให้รู้ เมื่อกำหนดเช่นนั้น ลมหายใจจะละเอียดเข้าโดยลำดับ จนถึงรู้สึกว่าไม่หายใจ แต่ที่จริงหายใจ หายใจอย่างละเอียด นี่อย่างหนึ่ง เรียก สมถะ แปลว่า สงบระงับ เพราะระลึกอยู่ในอารมณ์อันเดียว, เมื่อระลึกลมหายใจออกกลับอยู่ ใจก็ไม่ฟุ้งซ่านซัดส่าย สงบ ท่านว่าใจที่จะสงบนั้น มีรัศมีรุ่งเรืองเสมือนดังเปลวเทียนที่จุดอยู่ไม่ถูกลมพัด ก็มีแสงสว่าง ถ้าเทียนที่จุดถูกลมพัดวอบแวบ ไปทางโน้นทางนี้ แสงก็ไม่สว่าง, ทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้หัดทำใจให้สงบ จะนึกถึงสิ่งอื่นเป็นอารมณ์ก็ได้ แต่ให้มุ่งอยู่ในสิ่งนั้น แต่อย่าบังคับข่มขืน ให้ทำไปตามเรื่อง, อีกอย่างหนึ่ง พิจารณากายนี้ การพิจารณากายนี้ท่านแสดงไว้หลายอย่าง พิจารณาโดยอริยสัจจ์ ๔ ก็ได้ พิจารณาโดยไตรลักษณ์ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาก็ได้ พิจารณาตามธาตุ ๔ ก็ได้ ตามอาการ ๓๑ ก็ได้ นั่นแล้วถึงจะพูดกันต่อไปว่าถึงพิจารณาร่างกายโดยไตรลักษณ์ตั้งแต่เกิดมา แล้วแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเสมอ นี้เรียกว่าไม่เที่ยง, ทนอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ได้ ชอบใจอยากให้ทนก็ทนไม่ได้ต้องดับไป แล้วเกิดใหม่ แล้วก็ดับไป นี้ชื่อว่าเป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้, บังคับให้เป็นตามที่เราชอบไม่ได้ เป็นอนัตตา เช่นตั้งแต่เกิดมาแล้ว จะให้เที่ยงอยู่ตามเดิมก็เที่ยงอยู่ไม่ได้ แปรปรวนเรื่อยมาจนบัดนี้ แล้วยังจะแปรปรวนต่อไปอีก จะให้มันทนก็ทนอยู่ไม่ได้ บังคับให้เป็นไปตามใจหวังก็ไม่ได้,

เพราะฉะนั้น ไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ที่มีแก่กายก็คือ ไม่เที่ยง สิ่งใดที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา, พิจารณาจนผู้พิจารณาเป็นผู้พิจารณา ส่วนกายก็เป็นกาย ให้เห็นตามเป็นจริง นี่เป็นทางวิปัสสนา หมายความว่าเห็นแจ้ง คือเห็นตามเป็นจริง ในชั้นต้นนี้ ยังจะเข้าใจไม่ได้ดี ก็ฟังเพียงให้รู้ไว้ แล้วต่อไปจึงค่อยให้เข้าใจยิ่งขึ้น, รวมหลักทางปฏิบัติก็มี ๒ คือทำใจให้สงบ ที่เรียกว่า สมถะ หรือสมาธิ กับพิจารณาให้เห็นจริง ให้เห็นแจ้ง ที่เรียกว่า วิปัสสนา.

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ อย่าง และสัจธรรม

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน หรือแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา.

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอนด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ

๑. สั่งสอนเพื่อให้รู้ หมายถึงเข้าใจด้วย พระบาลีแสดงข้อนี้ไว้ว่า อภิญฺญาย โข โส ภควา ธมฺมํ เทเสติ โน อนภิญฺญาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อรู้ ไม่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้.

๒. พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีเหตุ ซึ่งหมายความว่ามีเหตุมีผล ไม่ใช่แสดงส่ง ๆ ไป ไม่มีเหตุมีผล ได้ในภาษาบาลีว่า สนิทานํ ธมฺมํ เทเสติ โน อนิทานํ ทรงแสดงธรรมมีนิทาน ซึ่งแปลว่า เหตุ หมายความว่าเหตุที่จะให้ผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ. ศัพท์ว่านิทานนี้เราเอามาพูดกันหมายถึงเรื่องต่าง ๆ แต่ก็นับว่าเป็นเหตุ, เพราะเมื่อแสดงนิทานหรือเรื่องต่าง ๆ ไปแล้ว ผู้ฟังรู้เรื่อง ก็เข้าใจถึงผลที่มีเพราะเหตุว่าเป็นอย่างไร, คนไม่เข้าใจ ก็ไปหมายเอานิทานว่าเรื่อง, ที่จริงก็ถูก เพราะเรื่องนั้นแหละเป็นเหตุที่ให้ผล, เพราะเมื่อคนฟังนิทานเป็นเหตุแล้ว รู้ความเข้าใจความเป็นผล, นี่อีกข้อหนึ่ง.

๓. เมื่อทรงแสดงธรรมเพื่อให้รู้เพื่อเข้าใจ และมีเหตุผลเช่นนี้แล้ว, ผู้ฟังปฏิบัติตาม ย่อมประสบผลด้วยตนเอง ไม่ต้องรอใครมาหยิบยื่นให้ ได้ในภาษาบาลีว่า สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสติ โน อปฺปาฏิหาริยํ ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไร้ปาฏิหาริย์ เพราะปฏิบัติเหตุและได้ผลในชาตินี้เอง ไม่ต้องรอไปถึงชาติหน้า เช่น การเว้นจากฆ่ากันและกันเป็นเหตุ ก็ให้ผลเป็นคนที่มีใจเมตตากรุณา เป็นที่ไว้ใจของผู้อื่นว่าจะไม่ฆ่า เช่นนี้เป็นต้น.

พระพุทธศาสนาแสดงธรรมด้วยอาการ ๓ อย่างนี้ ตรงกันข้ามกับบางศาสนาที่เป็นแต่สอนให้เชื่อเท่านั้น ไม่ต้องการให้รู้ให้เข้าใจ เป็นแต่เชื่อตามคำสั่งสอนก็เป็นแล้วกัน และยังเรียกผู้ที่ไม่ปลงใจเชื่อว่าเป็นผู้เชื่อน้อย หรือมีความเชื่อน้อยก็มี. เพราะพระพุทธเจ้าสอนให้รู้ ไม่ใช่สอนให้ไม่รู้ จนถึงเข้าใจมีเหตุมีผล, เมื่อบุคคลมาปฏิบัติเองก็ได้ประสบผลในปัจจุบันนี้ ไม่ต้องไปรอถึงชาติหน้า ทั้งส่วนดีทั้งส่วนชั่ว. เพราะเหตุนี้แหละพระพุทธเจ้าเมื่อประกาศหรือแผ่พระศาสนา ในชั้นต้นจึงได้เสด็จไปสั่งสอนแก่นักบวชด้วยกัน เช่น ทรงแสดงคำสั่งสอนแก่พระปัญจวัคคีย์, ต่อไปก็ทรงแสดงธรรมสั่งสอนแก่ชฎิล ๑,๐๐๐ องค์ ต่อไปก็ทรงสั่งสอนแก่ปริพพาชกเก่า ที่มีพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นต้น, ต่อไปก็ทรงสั่งสอนแก่พระเจ้าแผ่นดินและอำมาตย์ พราหมณ์, ยังไม่ทรงแสดงคำสั่งสอนแก่คนสามัญ หรือจะเรียกว่าชั้นต่ำก็ได้, ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ? เพราะพระพุทธเจ้าสอนให้รู้มีเหตุผล คนปฏิบัติตามย่อมได้ประสบผลได้ด้วยตนเอง จึงจำต้องแสดงแก่นักบวชด้วยกัน ที่มุ่งจะรู้มุ่งจะเข้าใจและต้องการรู้เหตุรู้ผล ต้องการปฏิบัติ ถึงพระเจ้าแผ่นดินอำมาตย์และพวกพราหมณ์ก็เป็นผู้คงแก่เรียนอาจจะฟังรู้เข้าใจได้ง่ายกว่าคนสามัญที่ไม่ได้คงแก่เรียน และจะรู้จักเหตุผลได้ดี จนถึงปฏิบัติได้ประสบผลด้วยตนเอง. ส่วนบางศาสนา สอนให้เชื่อไม่ใช่สอนให้รู้ และก็ไม่มีเหตุผล สอนแต่ให้เชื่อเท่านั้น และอ้างว่าถ้าเชื่อแล้ว ตายไป จะได้ไปเกิดในสวรรค์, ถ้าไม่เชื่อ ตายไปจะไปเกิดในนรก, ไปอ้างเอาชาติหน้าเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงสอนคนสามัญหรือชั้นต่ำ ๆ ได้สะดวกเพราะเขาไม่ต้องการใช้ปัญญาพิจารณา, แม้ว่าเมื่อคนที่เชื่อคำสั่งสอนของศาสดาเช่นนั้น ในชั้นต้น จะมีน้อย แต่ต่อ ๆ ไปหลายชั่วอายุคนเข้า ก็มีลูกหลานสืบ ๆ กันไป, คนที่เชื่อศาสนาของศาสดา เช่นนั้นก็มาก ๆ ออกไป, จนถึงบางศาสดาสอนไม่ให้พิจารณาคำสอนของศาสดานั้น. ตรงกันข้ามกับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้เชื่อพระองค์ แต่สอนให้รู้และมีเหตุมีผล คนปฏิบัติตามได้ประสบด้วยตนเอง ตั้งแต่ชาตินี้ไปทีเดียว. เพราะฉะนั้น การแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าจึงต่างกันกับศาสนาอื่น คือทรงแผ่ไปในคนชั้นสูง หรือคนคงแก่เรียนก่อนและก็สอนด้วยปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือให้รู้จริงเห็นจริง. การสอนแสดงประโยชน์อย่างยิ่งจะไปแสดงแก่คนสามัญไม่ใช่คงแก่เรียน เขาจะรู้จะเข้าใจได้อย่างไร. แต่ถึงเช่นนั้นศาสดาบางคนก็ยังแสดงว่าเพราะศาสนาของเขาแท้ แม้แสดงแก่คนชั้นต่ำ คนชั้นต่ำเชื่อ, ต่อไปคนชั้นสูงก็เชื่อตามไป.

แต่พระพุทธเจ้าสอนแก่คนชั้นสูง คือคนคงแก่เรียน แล้วต่อไปถึงคนชั้นสามัญถึงคนชั้นต่ำ. พระพุทธเจ้าสอนพระศาสนาแก่คนชั้นสูง และสอนด้วยปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่งก่อน, แต่เพราะถ้าทรงสอนเท่านั้น ก็ไม่ทั่วถึงคนชั้นต่ำลงมา, เพราะฉะนั้น จึงทรงพระกรุณาแสดงธรรมต่ำลงมา ซึ่งเรียกว่าสัมปรายิกัตถ ประโยชน์ภายภาคหน้า, แต่โดยตรงก็ทรงแสดงประโยชน์สำหรับหมู่นั่นเอง คือแสดงธรรมแก่คนที่อยู่ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เขาประพฤติดีประพฤติชอบต่อกัน. เมื่อเขาตั้งใจประพฤติดีประพฤติชอบต่อกันแล้ว, นั่นเองเป็นบุญเป็นกุศล และจะให้ผลเป็นสุขในภายภาคหน้า คือตั้งแต่ตายไปแล้วด้วย, เมื่อมุ่งถึงประโยชน์ชาติหน้าจึงเรียกว่าสัมปรายิกัตถ ประโยชน์ในภายหน้า แต่โดยตรง ก็เพื่อประโยชน์แก่คนที่อยู่ด้วยกันเป็นหมู่นั่นเอง, ถึงเช่นนั้นก็ยังมีคนเป็นอันมากที่ยังตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงธรรมสั่งสอนสำหรับคนเช่นนั้น คนเช่นนั้นก็ขาดประโยชน์ไป, เพราะฉะนั้น จึงทรงแสดงคำสั่งสอนเลื่อนลงมาอีกชั้นหนึ่ง เพื่อจะให้คนที่ยังตั้งตัวไม่ได้ให้ตั้งตัวได้ด้วยดีในปัจจุบัน อันเรียกว่าทิฏฐธรรมิกัตถ คือประโยชน์ในปัจจุบัน. เพราะฉะนั้น เมื่อรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเข้าแล้วจึงนับเป็น ๓ ชั้น: ชั้นสูงสอนปรมัตถ ประโยชน์อย่างยิ่ง และสอนแก่คนที่คงแก่เรียน เช่นพวกนักบวช พระเจ้าแผ่นดิน อำมาตย์ พราหมณ์, ต่อมาจึงทรงสั่งสอนแก่คนชั้นกลางที่อยู่ด้วยกันเป็นหมวด หมู่ ให้ตั้งใจประพฤติดี ประพฤติชอบต่อกัน, ต่อลงมาจึงสอนให้คนที่ยังตั้งตัวไม่ได้ ตั้งตัวได้ในปัจจุบัน, เพราะฉะนั้น จึงจัดประโยชน์เป็น ๓ คือ ปรมัตถประโยชน์ สัมปรายิกัตถประโยชน์ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ นี่เป็นหลักทางพระพุทธศาสนา. ถ้าพระพุทธเจ้าสอนปรมัตถประโยชน์แก่คนชั้นต่ำหรือคนสามัญที่ไม่คงแก่เรียน เขาก็ไม่รู้ไม่เข้าใจ, แม้จะแสดงเหตุผลเขาก็ไม่รู้ไม่เข้าใจอยู่นั่นเอง, เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาจะปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอย่างไรได้ ก็เป็นอันไม่ได้รับประโยชน์, ทรงแสดงธรรมสั่งสอนก็เสียประโยชน์เปล่า ทรงเหนื่อยเปล่า, มีคนทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ทำไมจึงทรงแสดงธรรมสั่งสอนแก่พระสาวกมาก ต่อลงไปก็แสดงแก่คนที่เป็นชั้นกลาง แสดงแก่คนสามัญน้อย. พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามเป็นคำเปรียบว่า เหมือนดังคนมีนา ๓ อย่าง นาอย่างดี นาอย่างกลาง นาอย่างเลว, เจ้าของนาจะทำนาอะไรก่อน ก็ต้องทำนาอย่างดีก่อนเพื่อให้ได้ผล, เมื่อทำนาอย่างดีเสร็จแล้ว ยังมีเวลาเหลืออยู่ก็ทำนาอย่างกลาง เพราะอย่างไร ๆ ก็ยังได้ผล ดีกว่าไม่ได้ เมื่อเหลือเวลาต่อไปอีก ก็ทำนาอย่างเลว เพราะถึงอย่างไร ๆ ก็จะได้ผลบ้าง หรือไม่ได้ ก็ยังเป็นอาหารของสัตว์ เช่น วัว ควาย:

คำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง แสดงด้วยพระโอษฐ์ คือปาก, ให้ผู้ฟังฟังด้วยหูแล้วก็พิจารณาเนื้อความไปจนเกิดความเข้าใจ, เพราะในครั้งนั้น หนังสือยังไม่แพร่หลาย คนเรียนหนังสือก็ยังมีน้อย และก็ใช้ทรงแสดงสั่งสอนด้วยภาษามคธ คือภาษาของชาวมคธ, เพราะเวลานั้น ประเทศมคธเป็นประเทศใหญ่มีคนมาก, เขาใช้ภาษามคธเป็นคำพูดกันแพร่หลาย, เพื่อประโยชน์ที่จะให้คนฟังเข้าใจรู้กันได้มาก ๆ หรือเข้าใจได้ง่าย ๆ จึงทรงแสดงธรรมสั่งสอนด้วยภาษามคธ. ภาษาคือคำพูดกับธรรมไม่ใช่อันเดียวกัน, ธรรมคือตัวสัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริงมีประจำอยู่ในโลกไม่ว่างเว้น แต่ว่าไม่ปรากฏแก่คนที่ไม่สนใจ ไม่ได้ค้นหา ไม่ได้ปฏิบัติ, ต่อเมื่อบุคคลสนใจค้นหาปฏิบัติ จึงจะได้พบธรรม คือสัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริงนั่นเอง, เช่นพระพุทธเจ้าได้ทรงมุ่งหมายทรงค้นและทรงปฏิบัติ เมื่อทรงแสดงคำสั่งสอนด้วยภาษามคธ ภาษามคธจึงเป็นภาษาศาสนา ซึ่งแสดงสัจจธรรมที่เป็นจริง, ในภายหลังมานี้ พระศาสนาที่แสดงสัจจธรรมแพร่หลายไปในประเทศอื่น ๆ เช่น แพร่หลายไปในประเทศลังกา ชาวลังกาได้ความเชื่อความเลื่อมใส ก็แสดงคำสั่งสอนธรรมนั้นไปด้วยภาษาลังกา, ครั้นแผ่มาถึงประเทศไทยผู้เรียนธรรม คือสัจจธรรมได้ความรู้ความเข้าใจ ก็แสดงคำสั่งสอนธรรมกันด้วยภาษาไทย, ต่อไปในประเทศยุโรป เขาก็แสดงไปด้วยภาษาต่าง ๆ แต่ก็มุ่งแสดงสัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริงนั่นเอง, สัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริงคงที่ จะแสดงให้รู้ด้วยภาษาอะไรก็ได้, แต่ครั้งก่อนและที่ประเทศลังกาท่านพระอาจารย์มักจะแสดงธรรมด้วยภาษามคธ ซึ่งเราเรียกว่าภาษาบาลีในบัดนี้ เพราะคนลังกาในครั้งนั้นรู้ภาษามคธ หรือภาษาบาลีกันมาก, คนไทยเรา เมื่อจะเรียนธรรมคือสัจจธรรม ก็ต้องเรียนภาษาบาลีที่ประกาศแสดงสัจจธรรม ไม่เช่นนั้นก็ไม่ได้เปิดประตูเข้าไปหาสัจจธรรม, แต่ภายหลังมานี้ คนรู้สัจจธรรมในชั้นต้นมาก และคนรู้ภาษาบาลีหรือภาษามคธน้อย จึงมักแสดงประกาศสัจจธรรมกันด้วยภาษาไทย: ในลังกาเขาก็แสดงด้วยภาษาลังกา, ในยุโรปเขาก็แสดงกันด้วยภาษาของชาวยุโรปชาติหนึ่ง ๆ.

สัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริง แยกออกไปได้เป็นสอง คือสัจจธรรมในทางโลกอย่างหนึ่ง สัจจธรรมในทางธรรมอย่างหนึ่ง, สัจจธรรมในทางโลก ก็ได้แก่เหตุผลที่มีที่เป็นอยู่ในโลก เช่น ฝนตกดินเปียก แดดออกดินแห้ง หรือฟ้าผ่า สิ่งที่ถูกฟ้าผ่าทลายหักพัง, นี่เป็นสัจจธรรม ธรรมที่เป็นจริงในทางโลก, เมื่อผู้สนใจจะรู้สัจจธรรมในทางโลก เขาก็เรียนเหตุผลในทางโลกกัน

จนจับได้อย่างละเอียด นำมาทำของที่ยังไม่มีไม่เป็น ให้มีให้เป็นขึ้น เช่น เรือบิน เรือดำน้ำเป็นต้น. ส่วนสัจจธรรมที่เป็นในทางธรรมนั้น ก็คือ สัจจธรรมที่มีที่บุคคล. บุคคลตามธรรมดาว่าตามทางพระพุทธศาสนา ยังไม่เป็นคนดีคนชั่ว, เมื่อยังไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้พูดอะไร ไม่ได้คิดอะไรที่เป็นดีหรือเป็นชั่ว, พึงนึกดูเด็ก ๆ เมื่อเขายังไม่รู้จักดีชั่วผิดถูกเขาก็ไม่แสดงอาการดีอาการชั่วออกมาให้ปรากฏ เป็นแต่แสดงอาการอย่างเด็ก ๆ ที่ไม่นิยมยึดถือกันว่าเป็นดีเป็นชั่ว, ต่อเมื่อบุคคลนั้นแหละเป็นผู้ใหญ่ขึ้นแล้วทำดีออกไปเป็นเหตุ ก็ปรากฏผลให้เป็นคนดี, ทำชั่วออกไปเป็นเหตุ ก็ปรากฏเป็นคนชั่ว, นี่เป็นสัจจธรรมในภายใน หรือสัจจธรรมทางธรรมและมีที่บุคคล ตลอดจนถึงมรรคผลนิพพานอันเป็นสัจจธรรมชั้นสูง ก็ปรากฏที่บุคคลนั่นเอง ถ้าไม่มีบุคคล มรรคผลนิพพานก็ไม่ปรากฏ ดีชั่วจึงปรากฏที่บุคคล. เหตุผลที่มีที่บุคคลนี่แหละเป็นสัจจธรรมทางธรรม, ถ้าออกไปเกี่ยวข้องกับโลกธาตุ เป็นสัจจธรรมทางโลก. ทางพระพุทธศาสนามุ่งแสดงสัจจธรรมเกี่ยวกับคนเป็นใหญ่ ไม่ได้มุ่งสอนทางโลกหรือเหตุผลทางโลก. เพราะอะไร? เพราะว่าคนที่แม้จะรู้จักเหตุผลทางโลกแล้ว นำมาประกอบให้เป็นสิ่งต่าง ๆ ขึ้นและนำมาใช้ในทางชั่ว เช่น ทำลายล้างกัน ก็ได้ผลชั่วเป็นทุกข์. แต่ถ้าคนเป็นคนดีแล้ว นำสิ่งของที่ทำขึ้นมาทะนุบำรุงกันดี ได้ผลดีเป็นสุข หลักสำคัญจึงอยู่ที่คน, ถ้าคนรู้จักเหตุผลทั้งส่วนดีทั้งส่วนชั่วแล้ว ต้องการผลดีไม่ต้องการผลชั่ว ก็จะได้ทำเหตุที่ดีเพื่อจะได้ผลดี ไม่ทำเหตุที่ชั่วเพื่อจะไม่ต้องได้ผลชั่ว ทั้งสำหรับตัว ทั้งสำหรับคนที่อยู่ด้วยกัน, เมื่อคนมุ่งทางธรรมอยู่เช่นนี้ อยู่ด้วยกัน แม้จะมีสิ่งของที่ไม่ได้เกิดขึ้นใช้ทันสมัย ก็อยู่ด้วยกันเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน, แต่ถ้าไม่มีหลักธรรมในตนแล้ว อยู่ด้วยกันเป็นทุกข์ เพราะเบียดเบียนกัน พระพุทธเจ้ามุ่งสอนคนให้เป็นคนดี ไม่ให้เป็นคนชั่ว จึงทรงแสดงสัจจธรรมที่บุคคล ตั้งแต่เบื้องต้นไปจนถึงเบื้องสูง.

ความเป็นมาของพระพุทธศาสนา

จะว่าถึงเรื่องความเป็นมาของพระพุทธศาสนาต่อเนื่องกับบรรพชิต คือ ผู้บวชในพระพุทธศาสนา: เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ประกาศพระพุทธศาสนา ในชั้นต้น ก็ทรงแสดงธรรมอันเป็นสัจจธรรมชั้นปรมัตถประโยชน์, ครั้นเมื่อมีผู้เลื่อมใสบวชขึ้นในพระพุทธศาสนามากเข้า และมีผู้ประพฤติไม่ดีไม่ชอบ ก็ทรงบัญญัติวินัยเป็นข้อห้ามไว้อีกส่วนหนึ่ง, พระพุทธศาสนาจึงแยกเป็น ๒

คือ เป็นธรรม ๑ วินัย ๑. และเมื่อพระพุทธเจ้าจวนจะปรินิพพาน ก็ได้ตรัสไว้ว่า "โดยกาลล่วงไปแห่งเรา ธรรมะและวินัยที่เราได้แสดงแล้ว ได้บัญญัติแล้ว เป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย" เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ความทราบไปถึงสาวกที่อยู่ต่างถิ่น, มีพระสาวกหมู่หนึ่งซึ่งรวมไปกับพระมหากัสสปได้ทราบการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า. พระทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ก็เศร้าโศกเสียใจร้องไห้, ส่วนพระที่เป็นพระอรหันต์ก็ได้ธรรมสังเวช คือความสลดใจเป็นไปตามธรรม, แต่มีพระบวชเมื่อแก่องค์หนึ่งชื่อ สุภัททะ กลับชอบใจ กล่าวห้ามปรามพระที่เศร้าโศกเสียใจว่า อย่าร้องไห้อย่าเศร้าโศกเลย, พระพุทธเจ้านิพพานเสียดีแล้ว พ้นทุกข์พ้นร้อน, เพราะเมื่อยังไม่ปรินิพพาน ทรงแสดงว่า สิ่งนั้นควรทำ สิ่งนั้นไม่ควรทำ, พวกเราต้องจำใจทำตามเป็นการลำบากใจ, พระพุทธเจ้านิพพานเสียแล้ว ไม่มีใครว่ากล่าวเราละ ทำได้ตามชอบใจ. พระมหากัสสปเถระได้ทราบข่าวเข้าก็เกิดสังเวชว่า เพียงพระศาสดาปรินิพพานได้ ๗ วันเท่านั้น, ยังมีภิกษุที่เป็นบาปกล่าวล่วงเกินถึงเช่นนี้, แต่เพราะยังไม่เป็นเวลาสมควรที่จะพูดขึ้น ท่านก็เป็นแต่เพียงสั่งสอนพระทั้งหลายไม่ให้เศร้าโศกเสียใจร้องไห้ และชวนกันเดินทางมาถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ. ครั้นถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระเสร็จแล้ว, เมื่อพระมหาเถระประชุมกันอยู่ท่านจึงเล่าเรื่องที่เป็นมาให้ฟัง และชักชวนกันทำสังคายนา.

คำว่าสังคายนา ใช้อีกอย่างหนึ่งว่า สังคีติ, สังคีติ และสังคายนา เป็นศัพท์เดียวกัน แต่ลงปัจจัยต่างกันตามไวยากรณ์เท่านั้น ความอย่างเดียวกัน คือเป็น เค หรือ คี ธาตุ แปลว่า กล่าวเสียงออกมาทางปาก คู่กับ วาทิตะ ให้สิ่งอื่นออกเสียงแทน, เช่น ในศีล ๘ ศีล ๑๐ ว่า นจฺจคีตวาทิตะ, นจฺจ การฟ้อน, คีตะ การขับร้องทางปาก, วาทิตะ ให้สิ่งอื่นออกเสียงแทน เช่น เป่าปี่ สีซอ, สังคีติ หรือ สังคายนา ก็เช่นเดียวกัน คือ กล่าวออกมาทางปาก. วิธีทำสังคายนาทำอย่างไร ? อ่านในเรื่องสังคีติ หรือสังคายนาไม่สู้ชัด, แต่ได้เคยฟังพวกนับถือศาสนาพราหมณ์พวกหนึ่งเขานั่งล้อมกัน มีคนหนึ่งนั่งอยู่บนเตียงในท่ามกลางว่านำขึ้น ผู้ที่นั่งล้อมอยู่ก็ว่าตาม, จึงถามว่าเขาทำอะไรกัน, มีผู้ตอบว่า คีตะ, ก็แปลได้ว่า กิริยาที่มีผู้ว่านำและมีผู้ว่าตามไปพร้อม ๆ กัน นี่คือ คีตะ, เมื่อต้องการแสดงให้ชัดว่าออกเสียงพร้อม ๆ กัน ก็เติม สํ เข้าข้างหน้าเป็น สังคีตะ แปลว่า ออกเสียงพร้อม ๆ กัน.

ในเรื่องสังคีติหรือสังคายนา แสดงว่า เมื่อทำปฐมสังคายนา พระมหากัสสปเป็นผู้ถามพระวินัย พระอุบาลีเป็นผู้แก้ ด้วยถามว่าปฐมปาราชิก พระพุทธเจ้าบัญญัติที่ไหน และปรารภใคร เรื่องอะไร. พระอุบาลีก็แก้ไปเป็นตอน ๆ จนตลอดพระวินัย. พระเถระที่ประชุมกันนั้นก็สวดขึ้นพร้อม ๆ กัน. เรื่องที่แสดงถึงสังคีติหรือสังคายนานี้มีในสามนต์อรรถคถาพระวินัย ซึ่งท่านเก็บเอาความมาแสดง เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไปแล้วกว่า ๔๐๐ ปี, ดูไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น. ถ้าพิจารณาดูน่าจะเห็นว่า ท่านเลือกกันว่า ใครเป็นผู้ทรงจำวินัยได้ชำนาญ ก็นิมนต์ท่านองค์นั้นให้เป็นผู้แสดง เช่น ครั้งปฐมสังคายนา พระอุบาลีเป็นผู้ทรงจำพระวินัยได้ชำนาญ พระมหา-กัสสปก็นิมนต์ให้พระอุบาลีเป็นผู้แสดง พระอุบาลีแสดงตั้งแต่ต้นไปจนจบ ไม่น่าจะมีถามมีแก้กัน เมื่อพระอุบาลีแสดงไปจบตอนหนึ่งแล้ว, พระที่ประชุมกันก็หารือสอบกันว่าถูกต้องหรือไม่ เมื่อเห็นว่าถูกต้องลงกันแล้ว ก็สวดขึ้นพร้อม ๆ กัน ตามที่พระอุบาลีแสดงเป็นตอน ๆ ไปจนจบ เป็นอันท่องกันไปในเวลานั้น. ในส่วนพระธรรมซึ่งแยกเป็นพระสูตรและพระอภิธรรมหรือปรมัตถ์ ก็เช่นเดียวกัน, แต่ว่าพระอานนท์เป็นผู้ทรงธรรม พระมหากัสสปจึงนิมนต์ให้พระ-อานนท์เป็นผู้แสดง, ตามเรื่องสังคีติหรือสังคายนาก็เล่าไว้เหมือนกัน คือ พระมหากัสสปถามว่าสูตรนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงที่ไหน และปรารภใคร แสดงว่าอย่างไร พระอานนท์ก็แก้ แต่ดูไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น พระอานนท์แสดงพระสูตรตั้งแต่ต้น ท่านจะจับสูตรไหนก็ตาม แสดงไปตอนหนึ่งให้ฟัง, พระที่ประชุมกันอยู่ก็ฟังแล้วก็พิจารณากันว่าถูกหรือไม่ถูก ถ้าถูกก็ท่องตามกันไป ถ้าไม่ถูกก็สอบสวนถามกันว่าอย่างไรถูก, เมื่อตกลงกันว่าอย่างไรถูก แล้วก็สวดพร้อม ๆ กันไป ท่องกันไปในเวลานั้นทีเดียว, จบตอนหนึ่ง ๆ ก็ท่องตอนหนึ่ง ๆ ถ้าดูเพียงอาการเท่านี้จะเห็นว่ายากนักหนา จะทำอย่างไรไหว แต่ว่าถ้าดูตามเรื่องแล้วไม่ใช่เป็นการยาก เพราะพระเถระทั้งนั้นท่านเป็นผู้ทรงวินัย ท่านเป็นผู้ทรงธรรมไว้ได้ด้วยกันทั่ว ๆ กัน จำขึ้นใจอยู่เหมือน ๆ กัน เป็นแต่ว่าใครชำนาญทางไหนก็มุ่งไปทางนั้น, พระพุทธศาสนาที่ท่านจำกันไว้ เรียกว่า มุขปาฐ คือ บาลีปาก หมายความว่าท่านท่องจำไว้, เพราะฉะนั้น เมื่อพระอุบาลีแสดงวินัยให้ฟัง เมื่อตกลงกันว่าอย่างนี้ถูกแล้ว ก็ว่าตามกันไปเป็นตอน ๆ จึงไม่ยาก เพราะจำกันได้ทั้งนั้น เป็นแต่สอบกันให้แน่นอนเท่านั้น.

ต่อมาครั้งที่ ๒ พระวัชชีบุตร เกิดลดพระวินัยลงมาหาคน ที่ท่านอ้างว่าแสดงวัตถุ ๑๐ หย่อนวินัยลงมาให้พอประพฤติได้สะดวกมี ๑๐ อย่าง จึงเรียกว่า วัตถุ ๑๐ อยากจะรู้ไปดูในสังคีติได้. เพราะพระธรรมและวินัยท่านจำได้ด้วยปากจนขึ้นใจ เมื่อมีพวกที่ย่อหย่อนต่อพระวินัยลดพระวินัยลงมาหาคนเสีย ก็หย่อนลงไปชั้นหนึ่ง ถ้าปล่อยลงไปเช่นนั้น ก็จะหย่อนลงไปอีก, แต่พระเถระครั้งกระนั้น มีพระยศเถระกากัณธกบุตรเป็นต้น ไม่เห็นด้วย ไม่ยอมทำตามพวกที่หย่อนวินัยลงมาหาคน จึงชักชวนพระพวกที่เคร่งครัด ให้รวมกันเข้าทำสังคายนาอย่างที่กล่าวมาแล้ว คือให้ท่านผู้ชำนาญวินัย แสดงวินัยเป็นตอน ๆ แล้วพระที่ประชุมกันก็ว่าตามกันเป็นตอน ๆ ไปจนจบพระวินัย แล้วให้แสดงธรรมเป็นตอน ๆ ว่าตามกันไปจนจบ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็พิสูจน์ได้ว่า วินัยที่พระวัชชีบุตรหย่อนลงมาหาคน ผิดพระบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ใช้ไม่ได้ ท่านจึงกำจัดพระวัชชีบุตรออกจากหมู่ออกจากพวก. ถ้าจะถือว่าพระยศเถระกากัณฑกบุตรทำสังฆเภท แยกสงฆ์ในเวลานั้นให้แตกกัน ก็น่าจะหา, แต่ว่าท่านไม่หากัน กลับยกย่องว่าท่านทำดี ท่านได้ทำคุณแก่พระพุทธศาสนาหรือแก่คนที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งเสียอีก, เพราะถ้าไม่ทำเช่นนั้นแล้ว พระพุทธศาสนาจะเลอะเลือนไปทุกที, ที่ท่านกำจัดพวกวัชชีบุตรออกไปก็คือ กำจัดพวกที่ย่อหย่อนทางวินัย ไม่ให้เข้าพวก.

ต่อมาก็ถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ มีเรื่องแสดงว่า เดียรถีย์ปลอมบวชแยกออกเป็น ๒ ชนิด คือเข้ามาบวชในหมู่ภิกษุนั้นเอง แต่ว่าเมื่อบวชแล้วไม่ได้ศึกษาพระธรรมวินัย ปฏิบัติไปตามลัทธิเดิมของตัวบ้าง, เข้ามาปลอมตัวนุ่งห่มอย่างภิกษุในพระพุทธศาสนา แล้วปฏิบัติตามลัทธิเดิมของตนบ้าง. พระโมคคัลลีบุตรเถระเป็นผู้ใหญ่ผู้เคร่งครัดในเวลานั้น เห็นไม่ดี ไม่ชอบ ไม่ถูก จึงชักชวนพระเถระซึ่งเป็นผู้หนักอยู่ในพระธรรมวินัย ให้ทำสังคายนาอีกคราวหนึ่ง, วิธีทำก็ทำชนิดที่กล่าวมาแล้ว คือ นิมนต์ให้ผู้ชำนาญทางพระวินัยว่าไป แล้วพระอื่นก็ว่าตาม, ในทางธรรมก็เป็นเช่นเดียวกัน เมื่อสังคายนาเช่นนั้นเสร็จแล้วก็รู้ได้ว่า พวกเดียรถีย์เข้ามาปลอมบวช เพราะไม่รู้พระวินัย ท่านจึงกำจัดพวกเดียรถีย์ออกไป, ตามเรื่องว่า พระเจ้าอโศกหรือธรรมราชาอโศกให้พวกเดียรถีย์สึกเสีย แต่คงไม่หมด, แต่ก็อยู่ไม่ได้ จึงต้องหนีออกไปทางเหนือ. เมื่อไปทางเหนือไปประสบอากาศหนาวเข้า นุ่งอันตรวาสกห่มอุตตราสงค์ไม่พอ จึงต้องเปลี่ยนสบงเป็นกางเกงจีวรเป็นเสื้อ และมีผ้าห่มหนาว สวมรองเท้าเข้าด้วยเป็นไปตามถิ่น, เมื่อไปแสดงธรรมแก่

พระเจ้ากนิษกะที่มีอำนาจทางเหนือ, พระเจ้ากนิษกะทรงเลื่อมใสก็ทรงอุปถัมภ์ เป็นอัครศาสนูปถัมภก อุดหนุนท่านพวกที่แตกแยกออกไป, ครั้นพระเจ้ากนิษกะมีอำนาจแผ่ลงมาทางใต้, พวกเหล่านั้นที่แยกออกไปก็ลงมาอยู่ทางใต้ได้อีก, เพราะฉะนั้น บรรพชิตในพระพุทธศาสนาจึงแยกออกได้เป็น ๒ พวก พวกเหนือพวกหนึ่ง พวกใต้พวกหนึ่ง. พวกเหนือตั้งชื่อว่า มหายาน คือมียานเครื่องไปอันกว้างขวาง และตั้งชื่อพวกทางใต้ว่า หีนยาน คือมียานเครื่องไปอันคับแคบไม่ทันสมัย เพราะคงถือตามหลักเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนพวกเหนือเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย. เมื่อพระถังซำจั๋งหรือหลวงจีนฮวนฉ่าง ไปเรียนพระพุทธศาสนาที่มัธยมประเทศก็ไปเลือกเรียนในสำนักมหายาน, ถ้านึกดู ก็น่าจะสม เพราะเป็นจีนและอยู่ทางจีนเหนือ ใช้สบงจีวรสังฆาฏิเท่านั้นไม่พอ ต้องนุ่งกางเกง สวมเสื้อ สวมรองเท้า ซ้ำยังสวมหมวกด้วย ก็เพราะหนาวทนไม่ไหวจะทำอย่างไร. เมื่อพระถังซำจั๋งเรียนพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานกลับไปประเทศจีนแล้ว ก็ได้รับทำนุบำรุงให้แพร่หลายมาก, เพราะฉะนั้น พวกมหายานจึงแผ่ออกไปมาก ไปทางธิเบต ไซบีเรีย จีน เกาหลี ข้ามมาญี่ปุ่น และไปญวน.

ต่อจากตติยสังคายนา คือสังคายนาครั้งที่ ๓ ออกไป ทำที่ลังกามีเรื่องที่ท่านเล่าไว้ว่า พระมหินท์ที่พระโมคคัลลีบุตรส่งออกไปประกาศศาสนาที่ลังกา ไปบวชคนชาวลังกาได้มาก, พระลังกาเล่าเรียนพระพุทธศาสนาจนถึงจำพระพุทธศาสนาได้ด้วยกันเป็นอันมาก ท่านจึงชักชวนกันให้ทำสังคายนาในลังกา ให้ท่านองค์หนึ่งที่ทรงจำเป็นผู้ว่านำขึ้นแล้ว พระองค์อื่นที่ประชุมกันก็ว่าตาม. สังคายนาครั้งนี้ไม่มีเรื่องอะไร แต่ว่าท่านให้ทำสังคายนา ก็เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาว่า ตั้งมั่นแล้วที่ลังกา เพราะมีพระในลังกาสามารถจำพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายพระวินัยทั้งฝ่ายพระธรรม จนถึงสามารถทำสังคายนาได้ นี่เรียกว่าสังคายนาครั้งที่ ๔ หรือจตุตถสังคายนา.

ต่อจากนั้นไป พระเถระในรุ่นหลัง เห็นความทรงจำของคนเสื่อมทรามลง และประเทศลังกาเองก็เกิดข้าศึกรุกราน พวกทมิฬข้ามฟากมารบบ้าง เกิดกบฏในประเทศบ้าง, เมื่อบ้านเมืองเรียบร้อยลงคราวหนึ่ง ท่านก็ชวนกันจารึกพระพุทธศาสนา ลงเป็นตัวหนังสือในใบลาน, แต่เมื่อพิจารณาดู ก่อนที่จะจารลงไปเป็นตัวหนังสือในใบลาน ก็ต้องทำสังคายนา คือ ประชุมกันให้ท่านผู้ชำนาญว่านำขึ้น และพิจารณาสอบสวนจนเห็นว่าถูกต้องแล้ว ก็ว่าตามเป็นตอน ๆ จนจบแล้วจึงจารลงเป็นตัวหนังสือ เรียกว่าสังคายนาครั้งที่ ๕ หรือปัญจมสังคายนา.

ต่อจากนั้น สังคายนาไม่มี, เพราะพระพุทธศาสนาปรากฏเป็นตัวหนังสือแล้ว, ในประเทศไทยปรากฏว่า พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงให้ชำระพระไตรปิฎก ก็เป็นแต่เอาหนังสือมาพิจารณาสอบสวนแล้วก็จารลงไป จนถึงพิมพ์ในกระดาษเป็นหนังสือพิมพ์ นี่ไม่ใช่สังคายนาเป็นเพียงชำระหนังสือเท่านั้น. กว่าจะจารึกพระพุทธศาสนาลงเป็นตัวหนังสือ พระพุทธศาสนาก็ล่วงไปกว่า ๔๕๐ ปี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็น่าจะมีเรื่องที่มิใช่พระพุทธศาสนาปลอมเข้ามาอยู่ด้วย เช่นสูตรที่แสดงว่า พระราหู อมพระอาทิตย์ อมพระจันทร์ นี่มีในพระไตรปิฎกเหมือนกัน, พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงธรรมชนิดนี้, จึงสันนิษฐานได้ว่า ปลอมเข้ามา. แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังดีกว่าที่จะไม่จารึกลงไว้, ถ้าไม่จารึกลงไว้ จะเสื่อมสูญไปเท่าไรก็ไม่รู้.

สรุปเรื่องพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา

จะสรุปเรื่องพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา เมื่อว่าถึงพระพุทธศาสนา ก็ต้องว่าถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้และประกาศพระพุทธศาสนา ในเบื้องต้น พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้ พระองค์ทรงเกิดในสกุลกษัตริย์ซึ่งเป็นสกุลสูง เป็นโคตมโคตร ซึ่งเป็นโคตรที่เขานิยมนับถือกัน ทั้งเป็นขัตติยมหาศาล คือกษัตริย์ที่มั่งมี มีรูปพรรณสัณฐานงาม มีพื้นเพเป็นคนเฉลียวฉลาด ทั้งทรงเรียนความรู้จนเป็นผู้สามารถในกิจการงานที่พึงประกอบทำตามหน้าที่ของผู้ปกครองได้ด้วยดี ไม่มีบกพร่อง มีปราสาทเป็นที่อยู่เหมาะแก่ฤดูทั้งสาม ๓ ปราสาท มีคนใช้ของใช้บริบูรณ์พุ่มเพื่อย มีคนคอยบำรุงบำเรอทั้งกลางวันกลางคืน, ทรงปกครองประชุมชนที่อยู่ในปกครองให้เป็นไปได้ด้วยดีไม่มีข้อที่จะพึงติเตียนได้, ทั้งในเวลานั้นก็ไม่มีศัตรูภายนอกที่จะเข้ามารุกรานอาณาเขต ไม่มีศัตรูภายในที่จะเกิดขึ้นเป็นกบฏในภายในบ้านเมือง, มีพระชายามีพระโอรส ที่จะสืบสายบริบูรณ์หมด ซึ่งน่าจะทำให้พระองค์ทรงลุ่มหลงอยู่ แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่, เพราะทรงพิจารณาเห็นไกล คือ เห็นว่าคนทั้งหมด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายไปตาม ๆ กัน, เพราะคนที่เกิดมาก่อน แก่เจ็บตายไปให้คนปัจจุบันเห็น, คนปัจจุบันก็ต้องแก่เจ็บตายให้คนภายหลังเห็น, คนภายหลังก็จะต้องแก่เจ็บตายให้คนภายหลังต่อ ๆ ไปเห็น เป็นตัวอย่าง, จึงทรงสังเวชคือสลดใจ ทรงเห็นว่าการปล่อยให้พระองค์หมกมุ่นอยู่ในความสุขเช่นนั้นไม่ทำให้พ้นเพดีขึ้นไปกว่าเดิมได้ ทั้งไม่พ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย เมื่อทรงสังเวชสลดใจแรงกล้าจึงเสด็จออกไปแสวงหาโมกขธรรม ธรรมเป็นเครื่องพ้น หรือธรรมเป็นที่พ้น จนได้ตรัสรู้เป็น

สัมมาสัมพุทโธ ตรัสรู้เองโดยชอบ หรือเป็นพุทโธ ผู้ตื่น ดังที่ได้เรียนกันมาแล้วตามเรื่องที่เรียกว่าพุทธประวัติ เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ทรงคิดจะแสดงคำสั่งสอนด้วยพระกรุณา คือ สงสาร แต่มาทรงพิจารณาเห็นว่าคนหรือสัตวโลก ยังเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในอาลัยคือความพัวพัน ยากที่จะมีผู้ตรัสรู้ตามพระองค์ได ตามพระประวัติแสดงว่าทรงท้อ แต่เพราะอาศัยพระเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเรียกว่า พรหมวิหาร เข้ามาเตือนพระทัย ที่ท่านแสดงไว้ว่า พระมหาพรหมมาทรงอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม จึงได้ทรงแสดงธรรมประกาศศาสนา แสดงสัจจธรรม, ในชั้นต้นทรงแสดงแก่บรรพชิตด้วยกันก่อน, ต่อไปแสดงแก่ท่านผู้คงแก่เรียน เช่น กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดี, ต่อไปก็ทรงแสดงแก่คนธรรมดาเพราะทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อบุคคลไม่ได้บรรลุถึงธรรมพิเศษชั้นสูง ก็พอจะปฏิบัติให้อยู่ด้วยกันเป็นสุข ตามหมู่ตามคณะได้, จึงรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแยกเป็น ๓ คือ สอนให้คนรู้จริงเห็นจริง ซึ่งเรียกว่าปรมัตถประโยชน์ อย่างหนึ่งเป็นชั้นสูง, สอนให้คนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อกันและกัน สำหรับคนที่อยู่ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ซึ่งเรียกว่าสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายหน้า ส่วนหนึ่ง, สอนให้คนตั้งตัวได้ ซึ่งเรียกว่าทิฏฐธัม-มิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน อีกอย่างหนึ่ง. ถ้าบุคคลประพฤติตามหรือปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คนที่ตั้งตัวยังไม่ได้ เมื่อปฏิบัติในทิฏฐธัมมิกัตถะ ก็จะตั้งตัวได้, คนที่ตั้งตัวได้อยู่ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ เมื่อประพฤติในสัมปรายิกัตถะต่อกันและกัน ก็จะอยู่ด้วยกันเป็นสุขกว่าจะตาย, แต่ว่าเพราะยังไม่บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์แม้ตายไปก็จะต้องไปเกิดอีก เมื่อเกิดอีกก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายอีก, ต่อเมื่อได้บรรลุปรมัตถประโยชน์นั่นแหละ จึงจะไม่ต้องเกิด ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตาย.

เมื่อคนเรารู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามในประโยชน์ทั้ง ๓ ตามสามารถ ชั้นต้นก็ปฏิบัติทิฏฐธัมมิกัตถะ ชั้นที่ ๒ ก็ปฏิบัติสัมปรายิกัตถะ ชั้นที่ ๓ ถ้าสามารถก็ปฏิบัติปรมัตถะ, แม้ยังไม่บรรลุปรมัตถะในปัจจุบัน ก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติในกุศลธรรมชั้นสูง เป็นอันได้เริ่มบากทางเข้าสู่ประโยชน์ชั้นสูง, ผลที่ได้ประสบก็เป็นสุขทั้งในปัจจุบันทั้งในกาลต่อไป กว่าจะถึงที่สุด.

ปฏิบัติกัมมัฏฐานต้องทราบที่ตั้งของจิต

ปัจจุบันประชาชนแทบทุกท่าน นิยมปฏิบัติกัมมัฏฐาน ทั้งสมถะและวิปัสสนา สมถะหมายถึงการทำให้ใจสงบระงับ ใจหยุด ใจนิ่ง มีวิธีปฏิบัติอยู่ ๔๐ วิธี วิปัสสนาคือรู้แจ้ง การทำสมถะและวิปัสสนาจึงต้องรู้ที่ตั้งของจิตเป็นประการสำคัญ ของทุกสิ่งทุกอย่างในโลกย่อมมีที่ตั้งทั้งสิ้น เช่น โต๊ะ เก้าอี้ และสิ่งอื่น ย่อมตั้งอยู่บนพื้น มนุษย์ย่อมตั้งอยู่บนพื้นโลก จิตก็เช่นเดียวกัน ถ้าจะทำให้สงบต้องเข้าใจและทราบว่าตั้งอยู่ที่ใด ให้ถือหลักว่า เวลาจะเกิดจะดับจะหลับจะตื่นนั้น จิตจะต้องเข้าสิบแล้วตกศูนย์ จึงจะเกิดหลับตื่นได้ เมื่อปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาจึงต้องเอาจิตกำหนดไว้ที่สิบและศูนย์ สิบหมายถึงกลางตัวตรงกับสะดือ แต่อยู่ข้างในลำตัวเข้าไป ศูนย์หมายถึงเหนือสะดือขึ้นมาสองนิ้วมือ การปฏิบัติสมถะนั้น จะต้องมีบริกรรมภาวนากับบริกรรมนิมิตคู่กัน ถ้าขาดสองสิ่งนี้แล้วใจจะไม่สงบ บริกรรมนิมิตเปรียบเหมือนหลัก บริกรรมภาวนาเปรียบเหมือนเชือก การที่เราจะจับวัวให้อยู่นั้น จะต้องมีเชือกและหลักจึงจะจับวัวได้ จิตเราก็เปรียบเหมือนวัว ถ้าต้องการจะบังคับให้หยุดต้องมีบริกรรมนิมิตและบริกรรมภาวนา ซึ่งเปรียบเหมือนหลักและเชือก เวลาปฏิบัติเราสมมุตนึกให้เป็นเพชรลูก ซึ่งเรียกว่าบริกรรมนิมิตขึ้นแล้ว นำไปไว้ที่สิบคือกลางตัวตรงกับสะดือ แล้วบริกรรมภาวนาว่า สัมมา อะระหัง เรื่อยไปร้อยครั้งพันครั้งจนใจสงบ จะปรากฏเป็นดวงแจ่มใสขึ้น เรียกว่า ดวงปฐมมรรค หนทางเบื้องต้นของมรรคผลนิพพาน จะเข้าสู่มรรคผลนิพพานต้องเข้ากลางดวงนั้นแล้วเดินดวงเดินกาย เห็นกายในกาย ตามหลักสติปัฏฐานสี่เข้าวิปัสสนาเป็นลำดับไป ถ้าจะต้องการทราบรายละเอียดในเรื่องนี้ ของหลักการปฏิบัติได้จากหนังสือหลักการเจริญภาวนาสมถวิปัสสนากรรมฐานเบื้องต้นของ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ แล้วดำเนินไปตามนั้น ก็จะสำเร็จสมดังความปรารถนา ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา เกิดมาว่าจะมาหาแก้วพบแล้วไม่ก้ำจะเกิดมาทำไม

ท่านทั้งหลายจงมาปฏิบัติกัมมัฏฐานกันเถิด ความสุขความเจริญจะเกิดขึ้นแก่ท่านทั้งภพนี้และภพหน้า

พระภาวนาโกศลเถร

วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

ประวัติ

โรงเรียนทหารบก

นายพันตรีหลวงวิเศษศิลปสาตร์

หัวหน้าครูโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม
เป็นผู้เรียบเรียง

นักเรียนนายร้อยโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม

เป็นผู้จัดพิมพ์ขึ้น

ในการฉลองและเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม

วันที่ ๒๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘

สารบาญ

ประวัติโรงเรียนทหารบก ซึ่งนายพันตรีหลวงวิเศษศิลปสาตร์หัวหน้าครูโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมเรียบเรียงขึ้นนี้ ข้าพเจ้าได้ตรวจเห็นว่า ถึงแม้ยังมีความบกพร่องในทางความคิดวางแผนเรียบเรียงและในทางสำนวนอยู่บ้างก็จริง แต่พอเป็นเค้าให้เห็นทางที่โรงเรียนทหารบกได้ดำเนินมาอย่างใดในหนหลังนั้นได้ ดีกว่าไม่มีเลย จึงได้อนุญาตให้พิมพ์ขึ้น มีความหวังว่าในภายหน้ายังจะแก้ไขให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นอีกได้

จักรพงษ์

ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก[๑]

---

(๑) จอมพล สมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิศณุโลกประชานาถ

คำนำ

ประวัติโรงเรียนทหารบกเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงขึ้นโดยพระกระแสรับสั่งผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก เพื่อแจกให้เป็นเครื่องระลึก ในการฉลองและเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม การเรียบเรียงนั้น ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงตามความที่ได้รู้เห็นมาบ้าง และสืบเสาะหาหลักฐานจากคำสั่งต่าง ๆ บ้าง ไต่ถามท่านผู้ใหญ่ที่ได้รู้เห็นบ้าง มารวบรวมกันเรียบเรียงขึ้น

และการที่ข้าพเจ้าได้กระทำนั้น กระทำได้โดยความรีบร้อนเพื่อจะให้ทันกับความต้องการ ทั้งเป็นเรื่องราวที่รวบรวมได้โดยยากด้วย จึงเป็นการที่จะให้ถูกต้องเรียบร้อยทีเดียวไม่ได้ จำต้องมีผิด ๆ ถูก ๆ อยู่บ้าง แต่ก็เป็นการจำเป็นที่สุด ที่จะต้องพิมพ์ขึ้นใช้ไปก่อนในคราวนี้ ทั้งสำนวนและถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้นนั้นก็ไม่สู้ไพเราะยังมีขัด ๆ เขิน ๆ อยู่โดยมาก ทั้งนี้ข้าพเจ้าขออภัยโทษต่อท่านผู้อ่านทั้งหลายด้วย

พ.ต. หลวงวิเศษศิลปสาตร์(๒)

หัวหน้าครูโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม

(๒) สอบถามอาจารย์ยิ้ม ปัณฑยางกูร ว่าชื่อ ชื้น ทิพโมฑ

พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็น ขุน

พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็น หลวง

พ.ศ. ๒๔๖๔ ยังมีชีวิตอยู่ไม่ทราบว่าถึงแก่กรรมเมื่อใด

กำเนิดของโรงเรียนทหารบก (๓)

โรงเรียนทหารบกในประเทศสยามเรานี้ ย่อมจะมีมาแต่โบราณกาล เพราะว่าตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มา ก็ย่อมมีการรบพุ่งชิงชัยกันอยู่เนือง ๆ จนพระมหากษัตริย์บางพระองค์ ซึ่งมีพระนามปรากฏในพระราชพงศาวดาร ทรงนิยมเอาการต่อยุทธมานะมาเปรียบประดุจเป็นการเล่นนักขัตฤกษ์ แต่ได้สังเกตในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ก็เห็นว่าการรบพุ่งกันนั้น ย่อมจะรบกันโดยทางบกมากกว่าทางเรือ ตามแบบพิชัยสงครามทางบกในประเทศเรา ก็ได้ดำเนินวิธีตามกาลสมัยของการใช้อาวุธเป็นลำดับมา คือสมัยใดใช้อาวุธอย่างไร ก็ต้องผันแปรยุทธศาสตร์และยุทธวิธีให้สมกับกาลสมัยนั้น ๆ การผันแปรเรื่องที่ใช้อาวุธมีสืบมาแต่ครั้งสมัยที่ใช้อาวุธฟันแทงเป็นพื้น จนถึงกาลที่ใช้อาวุธยิง คือมีปืนเป็นต้น เมื่อประเทศเราได้ใช้ปืนใหญ่และปืนเล็กแล้ว ก็ต้องแยกประเภทการทหารออกเป็นเหล่าต่าง ๆ คือมีเหล่าทหารราบ, ทหารปืนใหญ่กับทหารม้าเป็นต้น

ทหารราบที่ได้จัดเป็นหมวดเป็นกรมแต่โบราณมา ก็มีนามปรากฏแต่ทหารรักษาพระองค์ ซึ่งได้ตั้งมาได้ประมาณไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ ปี นับแต่วันที่ได้ตรากฎหมายศักดินาทหาร ซึ่งได้มีระเบียบบรรดาศักดิ์เจ้ากรมและปลัดกรมของกรมทหารรักษาพระองค์ แต่ครั้งนั้นมา

ทหารปืนใหญ่ถึงแม้ว่าได้มีการใช้ปืนใหญ่มาช้านานแล้วก็ดีแต่จะได้เป็นหมู่เป็นกรมขึ้นก็เมื่อปีชวดจัตวาศกจุลศักราช ๑๒๑๔ (๔) ในรัชกาลที่ ๔ ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จัดตั้งขึ้น.

ทหารม้านี้ได้มีปนอยู่กับกองทัพแต่ครั้งโบราณมา แต่จะเป็นหมวดเป็นกองอย่างไรก็ยากที่จะค้นหลักฐาน แต่เมื่ออ่านพระราชพงศาวดารดู ก็จะพบปะเรื่องทหารขี่ม้าประจัญบานต่อข้าศึกก็มีบ้าง และได้ยินจากท่านบรรพบุรุษบอกเล่าอยู่บ้างว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (สมเด็จพระนารายน์มหาราช) ได้มีกองทหารม้า ๕๐๐ เกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง เมื่อสิ้นรัชกาลนั้น

---

(๓) เป็นชื่อเดิมของโรงเรียนนายร้อย เช่น โรงเรียนทหารสราญรมย์, คะเด็ตทหารหน้า คะเด็ตทหารมหาดเล็ก, คะเด็ตสวนกุหลาบ, ต่อมาเมื่อรวมกันเรียกทัพศัพท์ว่า คะเด็ต

(๔) พ.ศ. ๒๓๙๕

แล้วก็เกิดการจลาจลฆ่าฟันกัน ภายหลังกองทหารม้านั้นกระจัดพลัดพรายหายสูญไปหมด ต่อนั้นมาก็ไม่ได้ความปรากฏในที่ใดว่า มีกองทหารม้า ในแผ่นดินใดบ้าง

ครั้นมาเมื่อปีวอกจัตวาศกจุลศักราช ๑๒๓๔[(๕)] ในรัชกาลปัจจุบันนี้ จึงได้ก่อร่างสร้างกองทหารม้าขึ้น[(๖)] แล้วได้ดำเนินการนั้นต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้ ส่วนเหล่าทหารอื่น ๆ นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นเหล่าทหารซึ่งได้ยกเลิกเสียแล้วบ้าง ที่ได้จัดตั้งขึ้นใหม่บ้างก็มีอีกเป็นหลายเหล่า แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงในที่นี้

แม้ถึงเหล่าทหารทั้งหลายตามที่ได้กล่าวแล้วนี้ จะได้ทราบวิชาและการฝึกหัดแล้วก็ดี แต่นอกจากแบบไทย ๆ แล้ว ก็ต้องอาศัยหาจ้างคนชาวยุโรปมาเป็นครูเสียโดยมาก พวกที่มาเป็นครูนั้นบางคนก็เป็นครูจับพลัดหรือครูจร ๆ มาตามกัน จะเป็นแบบแผนเก่าใหม่อย่างไร ก็ไม่ใคร่รู้เท่าถึง

อีกประการหนึ่งตำแหน่งนายทหารสัญญาบัตรนั้น เป็นพนักงานที่จะต้องควบคุมบังคับบัญชาว่ากล่าว และเป็นภาระระวังการสุขทุกข์ของไพร่พลเป็นอันมาก ถ้าไม่เป็นผู้มีอัธยาศัยมั่นคงอยู่ในความเที่ยงธรรม และไม่เป็นผู้เอื้อเฟื้ออยู่ในความเมตตากรุณาแล้วไซร้ ไพร่พลก็ย่อมจะพากันเดือดร้อนระส่ำระสาย ให้เสื่อมเสียราชการเป็นธรรมดา การตั้งตำแหน่งนายทหารสัญญาบัตรนั้นจึงเป็นการสำคัญอย่างยิ่งอันหนึ่งในราชการทหาร และการซึ่งตั้งนายทหารสำหรับรับราชการประจำกอง และบังคับบัญชาพลทหารแต่ชั้นเดิม ๆ มา ก็มักใช้แต่ผู้ที่เป็นบุตรมีเชื้อวงศ์ตระกูล หรือพลทหารที่รับราชการมีความชอบ หรือชำนาญในการฝึกหัดทหาร กับมีไหวพริบดี ก็ยกขึ้นเป็นนายสิบ แล้วเลื่อนขึ้นจนถึงเป็นนายทหารสัญญาบัตรก็มี แต่ดังนั้นก็ยังหาพอใช้ในราชการทหารไม่ กับทั้งมีเวลาโอกาสที่จะให้ศึกษาวิชาทหารและวิชาสามัญ ให้มีความรู้ในยุทธสงครามให้เจริญยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็น้อยนัก

เพราะฉะนั้น จึงทรงพระราชดำริโดยพระบรมราโชบาย เพื่อจะขยายความรู้ในการนี้ให้ชาวเราทั้งหลายได้ฝึกฝน จนเป็นนายและครูวิชาทหารเสมอหน้าเขาได้โดยลำพัง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกสอนนักเรียนซึ่งเป็นผู้ที่จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณตำแหน่งนายทหารสัญญาบัตรสืบไป

---

(๕) พ.ศ. ๒๔๑๕

(๖) โรงทหารเก่าอยู่ในคลังอาภรณ์ภัณฑ์ตรงข้ามวัดโพธิ์

โรงเรียนทหารบกจึงได้ตั้งขึ้นเป็นอันดับมาดังนี้ เดิมได้มีโรงเรียนทหารขึ้น ๒ แห่ง คือ ที่เรียกว่า "คะเด็ตสวนกุหลาบ" แห่งหนึ่ง สำหรับกรมทหารมหาดเล็ก (รักษาพระองค์) ซึ่งบัดนี้เรียกว่ากรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็ก (รักษาพระองค์) กับอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า "คะเด็ตทหารหน้า" สำหรับกรมทหารหน้าซึ่งบัดนี้เรียกว่ากรมทหารราบที่ ๔ นั้น การก็ดำเนินรุ่งเรืองมาตามสมัย ครั้นเมื่อกรมทหารบกรวมขึ้นอยู่ในกรมยุทธนาธิการแล้ว(๗) การทหารจึงได้ลงเป็นระเบียบอันเดียวกัน และส่วนโรงเรียนทหารก็ได้รวมเป็นโรงเรียนเดียวกันด้วย

ครั้นเมื่อปีกุญนพศกจุลศักราช ๑๒๔๙(๘) ตรงกับปี ร.ศ. ๑๐๖ นายพลเอกสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งแทนผู้บัญชาการทหารทั่วไป ได้รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าใส่กระหม่อม ให้ทรงจัดตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบกขึ้น ในชั้นแรกมีนามว่าคะเด็ตสกูล (ตามภาษาอังกฤษ) ในขณะนั้นนายพลโทพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นนายพลตรี ฯลฯ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารทั่วไปได้ทรงเลือกคัดนักเรียนแผนที่กับนักเรียนทหารสก๊อตในกรมทหารมหาดเล็ก ผู้ที่สมัครมาเป็นนักเรียนคะเด็ตในครั้งนั้นส่งมารวมกับนักเรียนคะเด็ตสวนกุหลาบและคะเด็ตทหารหน้าให้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนคะเด็ตซึ่งรวมตั้งขึ้นนั้น ในคราวที่เริ่มขึ้นนี้ได้มีนักเรียนประมาณ ๕๐ คนเศษ และได้ยกเอาโรงพิมพ์ศึกษาพิมพ์การทำเป็นที่อยู่ของนักเรียน ที่อยู่ของนักเรียนหลังนี้ เป็นโรงทำด้วยไม้มุงหลังคาด้วยสังกะสี พื้นปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว ก่อเป็นฐานขึ้นมาจากพื้นดิน ตั้งอยู่ข้างทิศใต้ของโรงเรียนนายร้อยชั้นปฐมปัจจุบันนี้(๙) กับจัดเอาโรงเรียนสราญรมย์สำหรับสอนหนังสือไทย ครั้งพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) เป็นอาจารย์ใหญ่ ซึ่งแต่เดิมเป็นหอบิลเลียดนั้นทำเป็นห้องเรียน ห้องเรียนหลังนี้ตั้งอยู่ย่านกลางบริเวณโรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม อันมีสระกว้างประมาณ ๒ วา ล้อมรอบและบัดนี้ได้ทำเป็นที่ว่าการโรงเรียน กับจัดเอาตึกแถวโรงสีเข้าสำหรับทหารหน้าครั้งนายพลโทเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เมื่อยังดำรงยศเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นผู้บังคับการทหารหน้านั้นมาเป็นโรงเลี้ยงอาหารของนักเรียน ตึกหลังนี้ตั้งอยู่ข้างทิศตะวันออกเฉียงใต้ของโรงเรียน

(๗) ตามประกาศจัดการทหารเมื่อ ๘ เม.ย. ๒๔๓๐

(๘) พ.ศ. ๒๔๓๐

(๙) ตรงกรมแผนที่ทหาร

นายร้อยชั้นปฐม และได้ใช้เป็นที่รับประทานอาหารของนักเรียนมาจนทุกวันนี้ กับได้จัดเอาสนามในบริเวณโรงเรียนนั้นเป็นสถานฝึกหัดมาจนทุกวันนี้เหมือนกัน

ผู้บังคับการ

เมื่อปีกุญนพศกจุลศักราช ๑๒๔๙[๙] ซึ่งเป็นปีต้นของอายุโรงเรียนนายร้อยทหารบก กรมยุทธนาธิการได้จัดให้นายพันเอกวอล์เกอร์นายทหารในกองทัพบกของอังกฤษในประเทศอินเดียมาเป็นผู้บังคับการ

ครั้นเมื่อ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช ๑๒๕๐[๑๐] ซึ่งตรงกับปี ร.ศ. ๑๐๗ กรมยุทธนาธิการ จึงจัดการเปลี่ยนผู้บังคับการ คือให้นายพลโทเจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ (โต) เมื่อยังดำรงยศเป็นนายพันเอกพระยาสีหราชเดโชชัยมาเป็นผู้บังคับการ แล้วต่อมาได้เลื่อนยศขึ้น เป็นนายพลตรี และเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑[๑๑] ก็ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปเป็นปลัดทัพบกใหญ่ กรมยุทธนาธิการจึงได้ตั้งให้นายพลโทพระยาสีหราชเดโชชัย (หม่อมราชวงศ์อรุณ) เมื่อครั้งยังดำรงยศเป็นนายพันตรีหม่อมราชวงศ์อรุณ ให้เป็นผู้รักษาการ และอยู่จำเนียรมาก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเลื่อนยศขึ้นเป็นหลวง และเป็นพระสรวิเศษเดชาวุธ ทั้งเป็นผู้บังคับการด้วย

ครั้น ณ วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๘[๑๒] ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปเป็นผู้บัญชาการ ทหารบกมณฑลกรุงเทพ ฯ ซึ่งเรียกว่ากองพลที่ ๑ ณ บัดนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายพลโทพระยาวงษานุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์ สท้าน) เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งยศเป็นนายร้อยเอก หม่อมราชวงศ์ สท้านนั้นเป็นผู้บังคับการสืบมา ในระหว่างที่เป็นผู้บังคับการอยู่นี้ได้เลื่อนยศเป็นลำดับขึ้นไปจนถึงได้เป็นนายพันเอก หม่อมชาติเดชอุดม

ครั้นวันที่ ๒ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๒[๑๓] ได้เลื่อนตำแหน่ง ขึ้นไปเป็นเสนาธิการทหารบก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายพลตรีพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ (อุ่ม) เมื่อครั้ง

(๑๐) พ.ศ. ๒๔๓๑

(๑๑) ๒ เม.ย. ๒๔๓๕

(๑๒) ๑ เม.ย. ๒๔๔๒

(๑๓) ๒ มี.ค. ๒๔๔๖

ยังดำรงยศเป็นนายพันโท พระสุรเดชรณชิตเป็นผู้บังคับการ รับราชการสืบมาจนได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายพันเอก

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕[๑๔] ได้เลื่อนตำแหน่งไปเป็นผู้บัญชาการทหารบกมณฑลพายัพ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายพลตรี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมขุนพิศณุโลกประชานาถ เมื่อยังทรงดำรงพระยศฝ่ายทหารเป็นนายพันเอก ได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนต่อมา ครั้นเมื่อต้นปี ร.ศ. ๑๒๗[๑๕] ได้เลื่อนพระยศขึ้นเป็นนายพลตรี คงทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการมาจนทุกวันนี้

การปกครองและการศึกษา
สมัย นายพันเอก วอล์เกอร์เป็นผู้บังคับการ

การปกครองในปีกุญนพศก จุลศักราช ๑๒๔๙[๑๖] ซึ่งเป็นปฐมกาลของโรงเรียนนั้น ได้จัดกองนักเรียนเป็น ๑ กองร้อย มีอัตรานักเรียนเพียง ๒๐๐ คน มีนายพันเอกเป็นผู้บังคับการ ๑ ผู้บังคับการนั้น ได้มีหน้าที่นอกจากการปกครองแล้ว ยังต้องฝึกหัดและสั่งสอนวิชาทหารด้วย ถัดตำแหน่งผู้บังคับการลงมา มีจ่านายสิบเป็นผู้ช่วยปกครอง ๑ จ่านายสิบยกระบัตร ๑ จ่านายสิบเกียกกาย ๑ และมีครูอาจารย์พอสมควร และในจำนวนครูอาจารย์นี้เป็นชาวยุโรปอยู่ด้วยหลายนาย และการรักษาพยาบาลนั้นได้ตั้งนายแพทย์ตรวจเป็นคราว ๆ หรือเมื่อมีการจำเป็นก็เรียกมาตรวจและรักษาพยาบาล

ส่วนกองร้อยนักเรียนนั้นได้แบ่งออกเป็นหมวดเป็นหมู่ มีนายสิบเอก ๔ กับนายสิบโท ๔ แบ่งหน้าที่กันบังคับบัญชา

ผู้ที่จะเข้าเป็นนักเรียนต้องมีอายุตั้งแต่ ๑๔ ปีถึง ๒๔ ปี และเป็นผู้ที่แพทย์ได้ตรวจแล้วเห็นว่า สมควรจะเป็นทหารได้ ทั้งมีความรู้หนังสือไทยอ่านออกเขียนได้ และเป็นผู้มิได้ประพฤติความชั่ว เป็นพาลทุจริต กับเป็นผู้ได้รับอนุญาต จากผู้ปกครองแล้วดังนี้ กรมยุทธนาธิการจึงจะอนุญาตให้เป็นนักเรียนได้

---

(๑๔) ๒๐ พ.ย. ๒๔๔๙

(๑๕) พ.ศ. ๒๔๕๑

(๑๖) ๒๔๓๐

เมื่อเป็นนักเรียนแล้วถือศักดินา ๔๐๐ ไร่[๑๗] และได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๒ บาท กับเครื่องอุปโภคบริโภคตามสมควร

การสอบไล่นักเรียนมีปีละครั้ง เมื่อนักเรียนคนใดสอบไล่ได้ตามหลักสูตรแล้ว ก็จะได้รับตำแหน่งเป็นนายทหารชั้นนายร้อยตรีประจำกรมและกองต่อไป

ห้องเรียนได้แบ่งออกเป็น ๔ ชั้น คือ

ห้อง A เป็นชั้นสูง (ชั้นซีเนีย)

ห้อง B เป็นชั้นรอง

ห้อง C เป็นชั้นต่ำ

ห้อง D เป็นชั้นต่ำที่สุด

วิชาที่เรียน

วิชาทหาร

๑) ยุทธวิธี และยุทธศาสตร์

๒) ป้อมค่าย

๓) แผนที่

การฝึกหัด

๑) ฝึกหัด ทหารราบ

วิชาสามัญ

๑) วิชาหนังสือไทย

๒) วิชาคำณวนวิธี

(ก) วิชาเลข

(ข) ยุคลิด

๓) ภูมิศาสตร์

๔) วาดเขียน

๕) ภาษาอังกฤษ

---

(๑๗) สมัยนั้น ร.ต. มีศักดินา ๖๐๐
ส.อ. มีศักดินา ๔๐๐
พลทหาร ๕๐

การศึกษาแต่ครั้งปฐมกาลของโรงเรียนนี้นั้น ถึงแม้ว่าแบบฉบับตำรับตำรายังมีไม่สมบูรณ์เหมือนสมัยปัจจุบันนี้ ทั้งครูอาจารย์ สำหรับวิชาที่สำคัญเล่าก็เป็นชาวยุโรป ซึ่งรู้ภาษาไทยไม่พอเพียงแก่จำนวนคำที่ใช้ในวิชาดังนั้นก็ดี ถึงกระนั้นนักเรียนสมัยโน้น ก็ยังอุตสาหะสมเอาพืชผลความรู้ไว้ได้ แล้วนำเอาออกหว่านให้งอกงามเจริญขึ้นทุกปีมา จนสามารถอาจเป็นเสนาครอบงำจังหวัดทหารอันใหญ่หลวงไว้ให้สมบูรณ์ได้ เช่นนายพลตรีพระยาพหลพลพยุหเสนา (นพ) เป็นต้น ซึ่งเดิมเป็นนักเรียนออกแต่ปี ร.ศ. ๑๐๗(๑๘) ท่านยังสามารถเป็นผู้บัญชาการกองพลประจำมณฑลได้ดีอย่างยิ่งยวด ยังท่านอื่น ๆ ที่มีนามปรากฏอยู่แล้วอีกหลายท่าน ทั้งนี้ก็เป็นพยานให้เห็นได้ว่า มรรคผลที่ได้จากปฐมวัย ของโรงเรียนนั้นอาจเป็นได้ถึงเพียงนี้ ส่วนมรรคผลที่ได้จากสมัยต่อ ๆ มาจนบัดนี้นั้นไม่จำเป็นต้องกล่าว

สมัยนายพลโท เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ (โต) เป็นผู้บังคับการ

ครั้นต่อมาเมื่อปี ร.ศ. ๑๐๗ ซึ่งล่วงเข้ามาในสมัยที่ นายพลโท เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ (โต) เป็นผู้บังคับการ ได้เพิ่มตำแหน่งนายทหารสัญญาบัตร เป็นปลัดกอง ๑ นาย แล้วจัดนักเรียนห้อง A คือห้อง ซีเนีย ขึ้นทำการตำแหน่งนายร้อยตรี เป็นผู้ช่วยควบคุมนักเรียนอีก ๑ นาย การฝึกหัดทหารราบในเวลานั้นเป็นหน้าที่ปลัดกองเป็นผู้ฝึกหัดและประจำปกครองนักเรียนเหล่านั้นด้วยกับพอประจวบกับโรงเรียนข้างด้านตะวันออกริมถนนราชินี(๑๙) ได้สร้างสำเร็จขึ้นอีกหลังหนึ่ง จึงได้จัดนักเรียนขึ้นอยู่ชั้นบน ชั้นล่างจัดเป็นห้องเรียน ๔ ห้อง กับได้เปลี่ยนแปลงจัดชั้นห้องเรียนดังนี้ คือ

ห้อง ๑ เป็นห้องชั้นสูง
ห้อง ๒ เป็นห้องชั้นรอง
ห้อง ๓ เป็นห้องชั้นต่ำ
ห้อง ๔ เป็นห้องชั้นต่ำที่สุด

และได้เพิ่มวิชาที่เรียนขึ้นในระหว่างนี้อีก คือ

วิชาช่างไม้

---

(๑๘) พ.ศ. ๒๔๓๑

(๑๙) คืออาคารกรมแผนที่ทหารด้านคลองหลอด.

วิชาเค็มมิสตรี (วิชาแปรธาตุ)

วิชาปืนใหญ่

วิชาขี่ม้า

วิชากายกรรม

วิชาสาตรากรรม

วิชาซิกแนลลิง (ธงและโคมสัญญา)

วิชาสร้างสะพานและผูกเชือก

ภายหลังได้จัดเพิ่มให้มีนายทหารสัญญาบัตร ขึ้นประจำกองอีก ๓ นาย และเลื่อนยศตำแหน่งจ่านายสิบยกระบัตร ขึ้นเป็นยศนายร้อย กับได้เปลี่ยนแปลงจัดชั้นนักเรียนใหม่เข้าหาประโยควิชา คือ

ห้องชั้น ๓ เป็นชั้นสูง

ห้องชั้น ๒ เป็นชั้นรอง

ห้องชั้น ๑ เป็นชั้นต่ำ

ห้องชั้นเล็กเป็นชั้นต่ำที่สุด

เพื่อให้ต้องตามวิธีจัดระเบียบการสอบไล่วิชานักเรียน

ในสมัยนี้มีนักเรียนประมาณ ๑๐๐ คนเศษ

สมัยนายพลโท พระยาสีหราชเดโชชัย เป็นผู้บังคับการ

ครั้นต่อมาเมื่อ ปี ร.ศ. ๑๑๑[๒๐] ซึ่งเป็นเวลาล่วงเข้าในสมัยนายพลโท พระยาสีหราชเดโชชัย (หม่อมราชวงศ์ อรุณ) เป็นผู้บังคับการ และนายพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์ เมื่อครั้งเป็นนายร้อยเอกเยรินีเป็นอาจารย์ใหญ่ พอประจวบกับเวลาที่โรงเรียนหลังใหญ่ด้านเหนือริมถนนบำรุงเมือง ได้แล้วเสร็จบริบูรณ์ จึงได้จัดห้องอยู่และห้องเรียนใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อนักเรียนได้มาอยู่ที่โรงเรียนหลังใหญ่นี้ ได้มีการเสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงเรียนเป็นการใหญ่ในวันที่ ๒๖

(๒๐) พ.ศ. ๒๔๓๕

กันยายน ร.ศ. ๑๑๑[๒๑] และต่อมากรมยุทธนาธิการก็ได้ตราข้อบังคับโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก ขนานนามโรงเรียนโดยชัดเจนว่า "โรงเรียนทหารสราญรมย์"[๒๒]

ในสมัยนี้นักเรียนได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔ บาท วิชาที่เรียนก็เปลี่ยนรูปไปบ้าง คือ ได้ตัดเอายุคลิด และวิชาช่างไม้ออกเสีย ส่วนประเภทวิชาอื่น ๆ ที่ยังคงมีอยู่นั้น ก็ให้เรียนพิสดารมากออกไป ต่อมาได้ตั้งต้นมีการสอบไล่ใหญ่สิ้นปี ในที่ประชุมนายทหารเป็นกรรมการ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานประกาศนียบัตร และรางวัลแก่นักเรียนที่มีความรู้สอบไล่ได้เลื่อนชั้นนั้น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัลนักเรียนในคราวนี้[๒๓] ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานตุ๊กตารูปนายทหารท่าแทงกระบี่แก่ผู้บังคับการโรงเรียนคู่หนึ่ง เพื่อประดิษฐานไว้เป็นที่ระลึกแก่โรงเรียนต่อไป และในสมัยนี้ได้ขนานนามโรงเรียนอีกครั้งหนึ่งว่า "โรงเรียนนายร้อยทหารบก"[๒๔]

ครั้นเมื่อปี ร.ศ. ๑๑๖[๒๕] สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์ ในขณะเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปครั้งที่ ๑ เสด็จพระราชดำเนินตรวจการในโรงเรียน

อนึ่ง ใน ปี ร.ศ. ๑๑๖ นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงดำรงตำแหน่งเป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษ ๒ พระองค์ คือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานาถ

ครั้นเมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๖ ได้ยกเอากองนักเรียนนายสิบมาสมทบกับโรงเรียนนายร้อย รวมขึ้นอยู่ในความปกครองของผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อย จึงจัดให้นักเรียนนายสิบไปเรียนอยู่ในห้องเรียนด้านถนนราชินี ฝ่ายแผนกนักเรียนนายร้อยเป็นกองร้อยที่ ๑ ฝ่ายแผนกนักเรียนนายสิบเป็นกองร้อยที่ ๒ แต่นั้นมาโรงเรียนจึงได้เปลี่ยนนามว่า "โรงเรียนสอนวิชาการ

---

(๒๑) ยุทธโกษเล่ม ๑ หน้า ๖,๑๐๒ ว่าเปิดเมื่อ ๒๔ ก.ย. ๒๔๓๕

(๒๒) ชื่อนี้มีมาแต่ ๑๔ พ.ค. ๒๔๓๐ ตามข้อบังคับกรมทหารบกคำสั่งที่ ๓ "บัญญัติโรงเรียนทหารสราญรมย์"

(๒๓) ยุทธโกษเล่ม ๔ หน้า ๑๙๗,๑๘๙ เมื่อ ๒๘ พ.ย. ๒๔๓๘

(๒๔) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ตามทำเนียบยังเรียกว่า โรงเรียนทหารบก ประกอบด้วยโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม และ โรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม คำว่าโรงเรียนนายร้อยทหารบก ยังไม่มี ?

(๒๕) พ.ศ. ๒๔๔๐

ทหารบก" (๒๖) ส่วนกองร้อยของนักเรียนทั้ง ๒ แผนก ก็ได้จัดให้มีผู้บังคับกองและนายร้อยประจำกองพอกับกองร้อยในเวลานั้น

เมื่อได้รวมนักเรียนนายร้อยกับนายสิบเข้าอยู่ในความบังคับบัญชาผู้บังคับการเดียวกันแล้ว จึงเผยโอกาสให้นักเรียนนายสิบ ที่สอบไล่ได้จากชั้นสูงสุดของนักเรียนนายสิบ และได้แต้มวิชาเป็นที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ให้เป็นนักเรียนนายร้อยห้องชั้น ๑ ซึ่งตรงกับชั้น ๑ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมปัจจุบันนี้

ครั้น ณ ปี ร.ศ ๑๑๗ ได้ตั้งกรมเสนาธิการขึ้น (๒๗) และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้นายพลเอกพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นนายร้อยเอกพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิระประวัติวรเดช ทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกกรมยุทธนาธิการได้จัดให้กองโรงเรียนนายร้อยกับกรมยุทธศึกษา (ซึ่งตั้งขึ้นโดยที่จะได้กล่าวต่อไปข้างหน้าในเรื่องครูอาจารย์นั้น) ขึ้นอยู่ในกรมเสนาธิการด้วยกัน ระหว่างนี้กรมเสนาธิการได้จัดให้มีพระองค์เจ้าและหม่อมเจ้ากับบุตรข้าราชการสมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยอีกโดยมาก แล้วกรมเสนาธิการได้จัดให้บรรดานักเรียนนายร้อยทั้งเก่าใหม่ นำดอกไม้ธูปเทียนไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ถวายตัวที่สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และได้ไปถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามแต่ศกนั้นเป็นปฐมมา

ครั้น ณ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ ได้เปลี่ยนนามโรงเรียน ขนานนามว่า "โรงเรียนทหารบก" และในศกนี้เองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานรางวัลแก่นักเรียน และพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้เคาน์ออฟตุรินเจ้าแห่งประเทศอิตาลีมาเฝ้าในเวลานี้ด้วย แล้วต่อมาได้เพิ่มวิชาสรรพาวุธวิธีและได้เพิ่มการฝึกหัดยุทธกรรม คือจัดให้นักเรียนไปซ้อมรบที่เมืองราชบุรี การซ้อมรบหรือการฝึกหัดยุทธกรรมก็เลยมีแต้มอีกส่วนหนึ่งเข้าบวกกับแต้มวิชาอื่น ๆ ในการสอบไล่นักเรียนแต่นั้นมา

---

(๒๖) พ.ร.บ. เพิ่มเติมจัดการกรมยุทธนาธิการ ร.ศ. ๑๐๙ (พ.ศ. ๒๔๓๓) เรียกว่าโรงเรียนสอนวิชาทหารบก ก่อนหน้านี้ ๘ ปี.

(๒๗) ๑ เม.ย. ๒๔๔๑

อนึ่ง กรมยุทธนาธิการได้เลิกถอนตำแหน่งนายสิบประจำกองนักเรียน และได้เลือกตั้งนักเรียนให้เป็นหัวหน้าหมวด หมวดละคน กับหัวหน้าห้องเรียนตอนละคน และให้รับพระราชทานเงินเดือน ตามชั้นหัวหน้าหมวดเดือนละ ๑๖ บาท และหัวหน้าห้องเดือนละ ๘ บาท

ครั้น ณ วันที่ ๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๗ ได้รับบุคคลเข้าเป็นนักเรียนตามข้อบังคับ ๔ ประการ คือ

๑) ต้องเป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตจากกรมเสนาธิการ ให้กรมยุทธศึกษาสอบวิชา

๒) ต้องเป็นผู้ที่กรมยุทธศึกษาสอบวิชาได้แล้วในชั้นหนึ่งชั้นใดตามความสามารถ

๓) ต้องเป็นผู้ที่มีกิริยาอันสุภาพไม่เสียชื่อเสียง ทั้งปราศจากโรคและพิการต่าง ๆ

๔) เมื่อได้ตามข้อบังคับทั้ง ๓ ที่กล่าวแล้วนี้จึงจะได้รับอนุญาตจากกรมเสนาธิการให้เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยได้

ในสมัยนี้มีนักเรียนประมาณ ๑๗๐ คนเศษ

สมัยนายพลโท พระยาวงษานุประพัทธ์ เป็นผู้บังคับการ

ครั้นเมื่อเดือน ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๘(๒๘) ซึ่งเป็นสมัย นายพลโท พระยาวงษานุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์ สท้าน) เป็นผู้บังคับการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมขุนนครราชสิมา ทรงดำรงตำแหน่งเป็นนักเรียนฝึกหัดวิชาทหารเป็นพิเศษ ทั้งเป็นการชักนำให้มีพระองค์เจ้าและหม่อมเจ้า สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยแน่นเนื่องขึ้น จนกระทำให้รู้สึกได้ว่าเกียรติยศของโรงเรียนนายร้อยได้เพิ่มพูนขึ้นอีกเป็นอันมาก ต่อมาก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงดำรงตำแหน่งเป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษอีก ๓ พระองค์คือ ๑) เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช ๒) เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ๓) เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดช และพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าลงไป กับบุตรผู้มีบรรดาศักดิ์และคนสามัญก็ได้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยต่อมาอีกเป็นอันมาก จนตึกหลังใหญ่ด้านถนนบำรุงเมือง ซึ่งเป็นที่อยู่และที่เรียนของนักเรียนนั้นไม่พอ จึงต้องใช้ตึกด้านถนนราชินี ซึ่งเป็นโรงเรียนนายสิบนั้นสำหรับให้นักเรียนนายร้อย

---

(๒๘) พ.ศ. ๒๔๔๒

อยู่อีกหลังหนึ่ง กับดัดแปลงโรงเลี้ยงอาหารเดิมขึ้นเป็นสองชั้น ชั้นบนให้เป็นที่อยู่ของนักเรียน และชั้นล่างให้คงเป็นที่เลี้ยงอาหารอยู่ตามเดิม

การโรงเรียนเมื่อได้ดำเนินมาถึงเพียงนี้ก็สมบูรณ์มากขึ้นตลอดมาจนถึง ปี ร.ศ. ๑๑๘ นี้ กรมยุทธนาธิการได้ตั้งต้นส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาทหารในประเทศเยอรมันนี ๒ นาย ครั้นต่อมาก็ได้ส่งเป็นพิเศษบ้างและส่งตามปกติบ้างทุกปีมา เลยเป็นธรรมเนียมมาจนปัจจุบันนี้

และในศกนี้เอง นักเรียนนายร้อยได้จัดรวมเข้าเป็น ๓ ชั้น คือ

ชั้น ๓ เป็นชั้นสูง

ชั้น ๒ เป็นชั้นรอง

ชั้น ๑ เป็นชั้นต่ำ

ที่จัดดังนี้เพื่อประสงค์จะต้องการให้นักเรียนออกเป็นนายทหารได้เร็วพลันทันด่วน โดยที่มีการเรียนแต่น้อยชั้น

วันที่ ๒๘ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานรางวัลแก่นักเรียนประจำศกนี้ พอประจวบเวลากับปรินซ์วัลดิมาเจ้าแห่งประเทศเดนมาร์กได้เสด็จเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในกรุงเทพ ฯ จึงได้พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานพระราชทานรางวัลนั้นด้วย

ต่อมาเมื่อ ปี ร.ศ. ๑๑๙ มีนักเรียนสมัครเข้ามามาก จำพวกที่มีวิชาอ่อน ที่จะเข้าเรียนตามหลักสูตรแม้แต่ชั้น ๑ ซึ่งเป็นชั้นต่ำก็ไม่ได้ จึงกลับจัดออกเป็น ๔ ชั้น อย่างเดิม

ครั้นต่อมาเมื่อ วันที่ ๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๐ ชั้นเรียนได้แบ่งออกเป็น ๖ ชั้น คือ ชั้น ๑ ชั้น ๒ ชั้น ๓ เป็นนักเรียนชั้นสามัญ และชั้น ๔ ชั้น ๕ ชั้น ๖ เป็นนักเรียนชั้นสูง

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ร ศ. ๑๒๒ [๒๙] กรมยุทธนาธิการได้จัดให้กองโรงเรียนนายร้อยกับกรมยุทธศึกษา ขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ ผู้บังคับการโรงเรียนกับเจ้ากรมยุทธศึกษา ได้มีเกียรติยศเป็นชั้นหัวหน้าอันมีในกรมยุทธนาธิการ เสมอกับผู้บัญชาการทหารบกมณฑล

และในศกนี้เอง กรมยุทธนาธิการได้แยกโรงเรียนนายสิบออกจากโรงเรียนนายร้อย คงเหลืออยู่แต่นักเรียนนายร้อยตามเดิม เพราะฉะนั้น นามของโรงเรียนคงเรียกว่า "โรงเรียนนายร้อยทหารบก"

---

(๒๙) พ.ศ. ๒๔๔๖

ในปีร.ศ. ๑๒๒ นี้ การรับบุคคลเข้าเป็นนักเรียนนั้นได้มีข้อบังคับเปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ

๑) ต้องรับอนุญาตจากผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ แล้วเข้าสอบไล่วิชาต่อกรรมการซึ่งโรงเรียนนายร้อยทหารบกได้จัดตั้งขึ้น

๒) ไม่เป็นผู้เสียชื่อเสียงและไม่เป็นบุตรผู้เสียชื่อเสียง

๓) นอกจาก ๒ ข้อข้างบนนี้ ก็คงเหมือนอย่างที่แล้วมาในสมัยนี้ มีนักเรียนประมาณ ๔๐๐ คน

สมัยนายพลตรีพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์เป็นผู้บังคับการ

ครั้นเมื่อล่วงเข้ามาใน ปี ร.ศ. ๑๒๓[๓๐] ซึ่งเป็นสมัยนายพลตรีพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ (อุ่ม) เป็นผู้บังคับการ ได้มีนักเรียนทวีมากขึ้น จนเงินตามงบประมาณเงินเดือนนักเรียนมีไม่เพียงพอที่จะเฉลี่ยให้แก่นักเรียนทั่วกัน ที่ประชุมกรมยุทธนาธิการจึงตกลงสั่งให้งดเงินเดือนของนักเรียนเสียทั้งหมด กับทั้งเงินเดือนครูอาสาสอนแบบฝึกหัดและข้อบังคับนั้นด้วย

ครั้นเมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๓ ได้มีนักเรียนทวีมากขึ้น จึงต้องขยายนักเรียนออกเป็น ๓ กองร้อย ได้ยกนักเรียนกองร้อยที่ ๑ คือห้องชั้น ๔ ชั้น ๕ ชั้น ๖ ซึ่งเป็นชั้นสูงไปอยู่โรงเรียนใหม่ที่ได้จัดสร้างขึ้นที่ริมถนนพระราชดำเนินนอกเคียงกับวัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งมีนามว่าโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมปัจจุบันนี้ แล้วต่อมาเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ร.ศ. ๑๒๔ ได้เพิ่มขึ้นอีก ๑ กองร้อย รวมเป็น ๔ กองร้อย ให้อยู่โรงเรียนละ ๒ กองร้อย ต่อนี้มาก็ได้จัดแก้ไขหลักสูตรเทียบวิชาสามัญนักเรียนนายร้อยห้องชั้น ๑ เท่ากับนักเรียนสามัญชั้นประถม ๒ ห้องชั้น ๒ เท่ากับชั้นประถม ๓ ห้องชั้น ๓ เท่ากับชั้นประถมบริบูรณ์ ห้องชั้น ๔ เท่ากับชั้นมัธยม ๑ ห้องชั้น ๕ เท่ากับชั้นมัธยม ๒ ห้องชั้น ๖ เท่ากับชั้นมัธยมบริบูรณ์ แล้วแก้ไขการสอบไล่ผู้สมัครเป็นนักเรียนเป็นปีละ ๒ ครั้ง หลักสูตรสำหรับสอนวิชานักเรียนนายร้อย และสอบไล่วิชาผู้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยก็สูงขึ้น กับมีการสอบไล่นักเรียนนายสิบซึ่งกรมทหารบกมณฑล ได้ส่งเข้ามาสมัครเป็นนักเรียนนายร้อยเหมือนเช่นผู้สมัครสามัญ

---

(๓๐) พ.ศ. ๒๔๔๗

และต่อมาเมื่อเดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕ นายพลเอกสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชทานรางวัลและประกาศนียบัตร แก่นักเรียนนายร้อยทหารบก

ในสมัยนี้มีนักเรียนประมาณ ๘๐๐ คนเศษ

สมัยนายพลตรี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานาถ ทรงบัญชาการ

ใน ปี ร.ศ. ๑๒๕(๓๑) กรมยุทธนาธิการได้คิดเปลี่ยนวิธีดำเนินการในเรื่องยุทธศึกษาใหม่ คือ คิดให้มีตำแหน่งหน้าที่ราชการขึ้นใหม่ซึ่งเรียกว่าผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก ให้เป็นผู้อำนวยการศึกษาของบุคคลที่จะเล่าเรียน เพื่อประสงค์รับราชการในหน้าที่นายทหารชั้นสัญญาบัตรนั้นโดยทั่วไป ทั้งเป็นผู้รับผิดชอบในทางปกครองในโรงเรียนนายร้อยโดยเฉพาะด้วย

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้นายพลตรีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานาถ เป็นผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก เป็นพระองค์แรก แต่ ณ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕ และในชั้นต้นก็ได้ทรงทำหน้าที่ผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อย ดังที่ผู้บังคับการแต่ก่อนได้กระทำมาแล้วนั้นต่อไปจนกว่ากรมยุทธนาธิการวางระเบียบใหม่ให้ตลอด

ครั้น ณ วันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๖(๓๒) กรมยุทธนาธิการจึงได้ตราข้อบังคับขึ้นใหม่ วางระเบียบการยุทธศึกษาทั่วไป เรียกว่าข้อบังคับโรงเรียนทหารบก ร.ศ. ๑๒๖ มีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

แบ่งโรงเรียนนายร้อยออกเป็น ๒ โรงเรียน ตามที่มีสถานที่อยู่เป็น ๒ แห่งแล้ว เรียกว่าโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ๑ โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม ๑ มีผู้บังคับการเป็นผู้ปกครอง ประจำโรงเรียน โรงเรียนละ ๑ นาย มีหน้าที่และอำนาจเท่ากับผู้บังคับการกรมทหารขึ้นต่อผู้บัญชาการ

(๓๑) พ.ศ. ๒๔๔๙

(๓๒) พ.ศ. ๒๔๕๐

โรงเรียนทหารบก อย่างเดียวกับผู้บังคับการกรมขึ้นต่อผู้บัญชาการกองพล มีนายเวรยกระบัตร และแพทย์ประจำโรงเรียนต่างหน้าที่กัน

ในโรงเรียนหนึ่งมีกองร้อย ๒ กองร้อยคือ กองร้อยที่ ๑ กับกองร้อยที่ ๒ อยู่ในโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม กองร้อยที่ ๓ ที่ ๔ อยู่ในโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม กับในปี ร.ศ. ๑๒๗ มีจำนวนนักเรียนทวีขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก กรมยุทธนาธิการจึงได้ตั้งกองร้อยพิเศษขึ้นในโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมอีกกองร้อยหนึ่ง เป็นการชั่วคราวเฉพาะเวลาที่มีนักเรียนมากล้นอยู่ในโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมนี้

ตามระเบียบที่จัดมานี้ เป็นอันตกลงชัดเจนว่า โรงเรียนนายร้อยชั้นประถมเป็นโรงเรียนที่ปกครองการงานชั้นประถมศึกษา โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมเป็นโรงเรียนที่ปกครองการงานชั้นมัธยมศึกษา

อนึ่ง ตามข้อบังคับที่กล่าวมาแล้วนั้น กรมยุทธนาธิการจึงได้จัดให้มีกรมบัญชาการโรงเรียนทหารบกขึ้น มีผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกเป็นหัวหน้า มีปลัดกรม ยกระบัตร นายเวรและแพทย์เป็นผู้ช่วย มีหน้าที่อำนวยการศึกษาทั่วไป ตลอดจนการศึกษาในแผนกนักเรียนนายดาบ (ซึ่งเดิมเรียกว่านายทหารกองสมทบ) นั้นด้วย ทั้งมีหน้าที่อำนวยการปกครองในโรงเรียนนายร้อยทั้ง ๒ เช่น กรมบัญชาการกองพล อำนวยการทหารในมณฑลฉะนั้น

กับในสมัยนี้ เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ร.ศ. ๑๒๗ โรงเรียนทหารบก ได้รับรางวัลโล่หลวงในการยิงเป้าแข่งขันตามที่มีกำหนดเลือกนายทหารทุก ๆ กรม ที่แม่นปืนมายิงแข่งขันปีละครั้งนั้น

และเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๗ ในการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ในวันเปิดพระบรมรูปราชานุสาวรีย์ที่หน้าพระลานสวนดุสิต โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมและประถมได้รับพระราชทานธงไชยเฉลิมพลประจำโรงเรียนทั้ง ๒ โรงเรียน

ส่วนตำแหน่งผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยทั้ง ๒ นั้นในชั้นต้นคือในเดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๖ นายพันโทหลวงรามรณภพได้รับหน้าที่เป็นผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม (แต่เมื่อยังเป็นนายพันตรี) และนายพันโทหลวงหัดถสารศุภกิจ เป็นผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม (แต่เมื่อยังเป็นนายพันตรีขุนวิธานสรเดช)

ครั้นเมื่อเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๗ นายพันโทหลวงรามรณภพย้ายไปรับราชการในหน้าที่อื่น นายพันตรีหลวงวิชิตพลหาญจึงได้เป็นผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมสืบมา

ครั้นเดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘ นายพันตรีหลวงวิชิตพลหาญ ย้ายไปรับราชการเป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑๙ นายพันตรีหม่อมเจ้าทศศิริวงษ์ได้รับตำแหน่งเป็นผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมมาจนปัจจุบันนี้

การศึกษาในสมัยนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ดำเนินไปตามเวลาของความเจริญ คือ

๑) ได้จัดให้มีการสอบไล่ระหว่างปีแก่นักเรียนนายร้อยและให้งดเลิกการสอบไล่กลางปีซึ่งเคยมีมาแต่เดิมนั้นเสีย การสอนระหว่างปีนั้น คือแบ่งวิชาในหลักสูตรสำหรับสอนตามกำหนดเวลา ๑ ปีออกเป็นตอน ๆ หรือเป็นแผนก ๆ แบ่งออกเป็น ๓, ๕, หรือ ๗ แผนกเป็นอย่างมาก เมื่อสอนไปจบแผนกหนึ่ง ๆ แล้วก็มีการสอบไล่คราวหนึ่ง ๆ แล้วก็จดแต้มไว้ เมื่อได้สอนและสอบไล่ทุก ๆ แผนกตลอดปีแล้ว เอาแต้มที่ได้ในแผนกนั้น ๆ รวมเข้าด้วยกัน แล้วเอาจำนวนแผนกที่สอบหาร เมื่อได้ผลเท่าใดก็เอาไปรวมกับแต้มที่กรรมการสอบไล่สิ้นปี แล้วเอา ๒ หารผลหารนั้นเป็นแต้มที่ได้จากการสอบไล่ใหญ่สิ้นปี

ที่กระทำเช่นนี้เห็นว่าเป็นวิธีดีกว่าวิธีที่ได้กระทำแต่แล้ว ๆ มา ข้อสำคัญที่จะยกว่าดีนั้นก็คือจะให้นักเรียนต้องหมั่นเล่าเรียนเสมอ ด้วยจะทำให้ตนต้องพยายามที่จะให้มีแต้มในการสอบทุกคราว ถ้ามิฉะนั้น นักเรียนที่ถือว่าตนมีปัญญาดี อาจละเลยการเล่าเรียนเสียครึ่งหรือค่อนปี แล้วจู่เข้ามาจ้ำเรียนเอาปลาย ๆ ปี บางทีก็สอบไล่ได้ การที่สอบไล่ได้โดยที่เล่าเรียนอย่างรีบร้อนชั่วคราวเช่นนี้ เมื่อสำเร็จการเล่าเรียนแล้ว วิชาบางอย่างก็อาจลืมได้โดยง่าย ถ้าต้องเรียนอยู่เนืองนิจเช่นถูกสอบระหว่างปีเช่นนั้นความจำก็จะซ้ำซองดีกว่า

๒) การให้แต้มนั้นใช้เกณฑ์แต้ม ๑๒ เป็นจำนวนเต็ม ไม่ว่าวิชาอันใด ใช้แต้ม ๑๒ ทั้งสิ้น ใน ๑๒ แต้มนั้นผู้สอบจะให้เท่าใดก็ได้ในระหว่าง ๐ ถึง ๑๒ แล้วแต่ความเลวความดีของการตอบวิชานั้น

การที่มีเกณฑ์แต้มในการสอบไล่น้อยเช่นนี้เป็นการสะดวกอย่างยิ่งในที่จะวินิจฉัยว่าควรให้มากหรือน้อยเพียงใด ทั้งได้มีปรากฏในข้อบังคับโรงเรียนทหารบกอยู่แล้ว ว่ามีความสามารถเพียงใด ควรให้แต้มเท่าใด ฉะนั้น

๓) ได้เพิ่มหลักสูตรขึ้น คือ นักเรียนห้องชั้น ๓ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ซึ่งเป็นห้องชั้นสูงสุด ให้เรียนคำนวณวิธีถึงตริโกณมิต (ตริกโณเมตรี) กับห้องชั้น ๓ โรงเรียนนายร้อยชั้นประถมได้เพิ่มลักษณะปกครองกับเรขาวิธีด้วย และห้องชั้น ๒ ชั้น ๓ โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม กับห้องชั้น ๑ ชั้น ๒ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ก็ให้เรียนพงศาวดารขึ้นอีกวิชาหนึ่ง กับวิชาทหารและวิชาสามัญอื่น ๆ ก็ได้เพิ่มขึ้นอีกมาก ใช่แต่เพิ่มวิชาขึ้นเท่านั้นซ้ำยังต้องมีการเล่าเรียนให้เต็มภาคภูมิตามหลักสูตรจริง ๆ ด้วย กับได้แยกหมวดวิชาทหารออกเป็น ๒ ประเภท คือประเภทการศึกษาและการฝึกหัด รวมวิชาทั้งปวงเป็น ๓ ประเภท ทั้งประเภทวิชาสามัญ

อนึ่ง ยังมีการสอบไล่วิชาครูในชั้นต้นที่จะเข้าเป็นครูให้เห็นว่ามีความรู้ถ่องแท้เพียงไร ในการสอบไล่วิชาครูชนิดนี้ ผู้บัญชาการโรงเรียนมักจะทรงประทับสอบด้วย เหตุด้วยจะกลั่นเอาครูที่ดีพอพระทัย เพราะฉะนั้น การที่ต้องสอนวิชาให้เต็มตามภาคภูมิของหลักสูตร ซึ่งทวีขึ้นตามที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงเป็นอันสำเร็จได้

ยังมีการสอบไล่วิชาครูอีกชนิดหนึ่ง โดยที่ผู้บัญชาการทรงตั้งประธานกรรมการและกรรมการ ให้สอบครูที่ยังไม่มีประกาศนียบัตรครูมาจากกรมศึกษาธิการ เพื่อจะรับเกียรติยศเป็นนายทหารสัญญาบัตรตามซึ่งได้ทรงจัดการขอร้อง ให้ครูมีเกียรติยศเป็นนายทหารสัญญาบัตรขึ้น ดังจะได้กล่าวต่อไปในแผนกครูอาจารย์นั้น หรือครูที่ปรารถนาจะเลื่อนยศหรือชั้นให้สูงขึ้นไป ก็สมัครสอบได้เหมือนกัน และถึงแม้ว่าครูจะได้สอบวิชาสามัญได้แล้วบริบูรณ์ก็ดี เมื่อก่อนเวลาที่จะได้รับยศเป็นนายทหารสัญญาบัตร ก็ต้องสอบไล่แบบฝึกหัดและข้อบังคับ ซึ่งเป็นส่วนวิชาทหารให้ได้เสียก่อนอีกด้วย

การรับผู้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อย ซึ่งแต่เดิมเป็นหน้าที่ของกรมปลัดทัพบก ก็ได้โอนมาในหน้าที่ของกรมบัญชาการโรงเรียนทหารบก และต่อไปจะได้รับบุคคลซึ่งสมัครเป็นนักเรียนนายร้อยนั้นดังนี้ คือ

๑) บุตรข้าราชการสัญญาบัตร

๒) ราชนิกูล

๓) ผู้ที่เป็นเชื้อพระราชวงศ์ ตั้งแต่ชั้นหม่อมหลวงขึ้นไป เข้าเป็นนักเรียนในห้องชั้น ๑ ชั้น ๒ ชั้น ๓ โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม และชั้น ๑ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมได้ตามวุฒิ

๔) บุคคลสามัญทั่วไปจะเข้าเล่าเรียนได้แต่เฉพาะในห้องชั้น ๑ โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมเท่านั้น จะไม่รับเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมเลยเป็นอันขาด

ต่อมาเมื่อเดือนพฤษภาคม ศกนี้ ได้เปลี่ยนนาม กองร้อยโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมคือ กองร้อยที่ ๓ เปลี่ยนนามเป็นกองร้อยที่ ๑ กองร้อยที่ ๔ เป็นกองร้อยที่ ๒ เพื่อประสงค์จะไม่ต้องนับเลขหมายกองร้อยลำดับติดต่อกับโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ครั้นต่อมาเมื่อเดือนพฤศจิกายน ศกนี้ ได้เปลี่ยนนามห้องเรียนโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม คือ ห้องชั้น ๔ เป็นห้องชั้น ๑ ห้องชั้น ๕ เป็นห้องชั้น ๒ ห้องชั้น ๖ เป็นห้องชั้น ๓

ครั้นเมื่อเดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้นายร้อยตรีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา สำรองราชการกรมบัญชาการโรงเรียนทหารบก ผู้บัญชาการได้ทรงจัดให้ทรงทำหน้าที่ผู้บังคับหมวดในโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม เพื่อทรงทราบหน้าที่ของผู้น้อยแล้ว และเลื่อนสูงขึ้นไปตามลำดับอย่างนายทหารทั่วไป

ในสมัยนี้มีนักเรียนรวมทั้ง ๒ โรงเรียนประมาณ ๑๐๐๐ คนเศษ

อนึ่ง โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมได้ก่อสร้างสำเร็จแล้วเป็นส่วน ๆ เป็นลำดับมา[(๓๓)] และได้รับนักเรียนเข้าประจำเล่าเรียน ตั้งแต่ปี ร.ศ. ๑๒๓ นับได้ประมาณ ๕ ปีเศษมาแล้ว การก่อสร้างพึ่งได้สำเร็จบริบูรณ์เรียบร้อยลงใน ปี ร.ศ. ๑๒๘ นี้ เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จัดการพระราชพิธีเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม กำหนด ณ วันที่ ๒๖ ธันวาคมศกนี้ ซึ่งเป็นวันมหามงคลสมัย จึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ สถานโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท พอได้เวลามหาศุภมงคลฤกษ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม เพื่อให้เป็นศิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล แก่โรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม ซึ่งจะได้เป็นสถานศึกษาอันมั่นคงสืบไป

ในวันงานพระราชพิธีเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานรางวัลแก่นักเรียนนายร้อยที่สอบไล่ได้แต้มมาก ในคราวที่แล้วมานั้นด้วย

---

(๓๓) เริ่มสร้างที่ถนนราชดำเนินตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ ใช้เงินเหลือปลายปี

ผู้สอบไล่และการให้รางวัลแก่นักเรียน

ในการสอบไล่วิชานักเรียนคราวใด กรมยุทธนาธิการได้ตั้งกรรมการสอบไล่เป็นคณะทุกครั้ง แต่ไม่มีประธานกรรมการ ต่อเมื่อ ปี ร.ศ. ๑๑๗ ได้มีนายพลเอกพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครชัยศรีสุรเดช เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นนายพันเอก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดชเสนาธิการทหารบก ได้ทรงเป็นประธานกรรมการ เลยเป็นแบบอย่างแต่นั้นมา

ถ้าผู้ใดสอบไล่วิชาได้แต้มมากเป็นที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ ในประเภทวิชา หนึ่ง / ใด กับในประเภทรวมแต้มทั้งสิ้น ก็จะได้รับพระราชทานรางวัลเป็นเกียรติยศ และในการพระราชทานรางวัลนี้บางคราวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานให้ที่โรงเรียนตามซึ่งได้มีปรากฏมาแล้วในสมัยของผู้บังคับการบางท่าน ทั้งในงานเสด็จพระราชทานรางวัลนั้นก็แต่งเต็มยศด้วยทุกคราว

เครื่องแต่งตัว

เมื่อปีกุญนพศกจุลศักราช ๑๒๔๙[(๓๔)] ในเวลานั้นนักเรียนได้ใช้เครื่องแต่งตัวโดยกรมยุทธนาธิการได้จัดขึ้น

เต็มยศ เสื้อสักหลาดสีน้ำเงินแก่ ที่คอ ข้อมือและที่บ่าทาบสักหลาดแดง มีอักษรพระบรมนามาภิธัยย่อเป็น จ.ป.ร. ปักด้วยดิ้นทองและเงินบนกำมะหยี่ดำติดทับบนกลางบ่ายศตามริมเสื้อที่หน้าอกขลิบสักหลาดแดง ดุมเสื้อกลมกะไหล่ทองมี จ.ป.ร. กางเกงสักหลาดสีน้ำเงินแก่ขลิบลวดสักหลาดแดงกลมตามตะเข็บขาขนาด ๑ ซองติเมตร หมวกแฮลเมตมีตราแผ่นดินและเครื่องพร้อม

ครึ่งยศ เสื้อผ้าเสิร์ทสีน้ำเงินแก่ ขลิบลวดแดงที่ข้อมือ คอ หน้าอก สีบ่ายศเหมือนสีเสื้อและไม่มี จ.ป.ร. กางเกงเสิร์ทดำขาขลิบลวดแดง หมวกแก๊ปขาวมีกระบังดำมีลวดทองกลมติดรัดที่หน้าหมวก

กับอนุญาตให้นุ่งผ้าและสวมเสื้อราชปะแตนต์ขาวกับหมวกแฮลเมต (ไม่มีเครื่อง) สำหรับแต่งตามธรรมดาได้ด้วย

ครั้นต่อมาได้เพิ่มเสื้อกางเกงผ้าสีกากีตามอย่างพลทหาร กับมีบ่ายศและข้อมือเสื้อสีเหลืองสำหรับใช้แต่งเมื่อฝึกหัดและเล่าเรียน

---

(๓๔) พ.ศ. ๒๔๓๐

ครั้นเมื่อปี ร.ศ. ๑๑๗ ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเครื่องแต่งตัว ดำเนินตามคราวแก้ไขเครื่องแต่งตัวนายทหารและพลทหารบก ซึ่งได้ตราไว้ในพระราชบัญญัติเครื่องแต่งตัวทหารรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๖[๓๕] นั้นดังนี้

เต็มยศ เสื้อสักหลาดสีเทาและมีสีแดงชาดขลิบที่คอ บ่ายศสักหลาดแดงมีแถบทองเล็กพาดกลาง กางเกงเสริท์ดำขลิบลวดแดง เข็มขัดกับซองดาบพร้อม หมวกแฮลเมตมีเครื่องพร้อมอย่างเดียวกับที่ได้เคยใช้มาแต่เดิม

ครึ่งยศ ให้ใช้สับเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวในระหว่างเต็มยศกับธรรมดาตามเกณฑ์ในงานต่างๆ คล้ายกับนายทหารสัญญาบัตร

ธรรมดา เสื้อกางเกงผ้าลายสองขาว(เสื้อราชปะแตนต์) บ่ายศเหมือนบ่าเต็มยศ หมวกแก๊ปสีเทาทรงหม้อตาลปลอกขาว มีประทุมอุณาโลมติด และมีสายดำรัดหน้าหมวก กับเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๖[๓๖] ได้ให้นักเรียนใช้เครื่องสนาม สำหรับการฝึกหัดและเล่าเรียนอยู่เป็นธรรมดา เครื่องสนามนั้นคือ กางเกงสีน้ำเงินแก่ขาสั้น เสื้อรูปกระสอบสีเทาคอพับกับสนับแข้งหนังสีน้ำตาล รองเท้าหนังสีน้ำตาล หมวกแก๊ปปลอกสีเทากับเครื่องพร้อม

ถืออาวุธ

เมื่อปีกุญนพศกจุลศักราช ๑๒๔๙[๓๗] ถือปืนเฮนรีมาร์ตินี ต่อมาถึงปี ร.ศ. ๑๑๐[๓๘] ถือปืนแมลลิเคอร์อย่างยาว จนถึงปี ร.ศ. ๑๑๒ ถือปืนแมลลิเคอร์อย่างสั้น และเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๒[๓๙] ได้ถือปืน ร.ศ. ๑๒๑ มาจนทุกวันนี้

ครูอาจารย์

ครูอาจารย์ตามที่กล่าวมาแล้วว่า รวมอยู่ในโรงเรียนทหารบกแต่ครั้งเดิมมา ครั้นเมื่อเดือนมกราคม ร.ศ. ๑๒๔[๔๐] ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งกรมยุทธศึกษาขึ้น

---

(๓๕) พ.ศ. ๒๔๔๐

(๓๖) พ.ศ. ๒๔๕๐

(๓๗) พ.ศ. ๒๔๓๐

(๓๘) พ.ศ. ๒๔๓๔

(๓๙) พ.ศ. ๒๔๔๖

(๔๐) พ.ศ. ๒๔๔๘

กรมหนึ่งขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ และตั้งนายพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์ เมื่อครั้งยังเป็นนายร้อยเอกเยรินี อาจารย์โรงเรียนนายร้อยนั้นให้เป็นเจ้ากรม จึงได้ให้บรรดาครูอาจารย์ที่ประจำอยู่ในโรงเรียนนายร้อยและโรงเรียนนายสิบนั้นมาสังกัดขึ้นอยู่ในปกครองของกรมยุทธศึกษา แต่ก็คงมีหน้าที่ไปสอนอยู่ในโรงเรียนนั้น ๆ ตามเดิม กรมยุทธศึกษานี้ เมื่อตั้งขึ้นแล้ว ก็ได้มีปลัดกรมและนายเวรกับเสมียนพนักงาน และเพิ่มครูอาจารย์มากขึ้นเป็นอันดับมา

เมื่อได้ขยายการสอนวิชานักเรียนนายร้อยกว้างขวางออก ตามที่กล่าวแล้วว่าได้เพิ่มวิชาทหารขึ้นอีกนั้น ครูที่จะสอนวิชาทหาร นอกจากเจ้ากรมยุทธศึกษาแล้ว ก็ไม่มีใครอีก จึงต้องให้มีครูอาสาสอนวิชาทหารทั้งวิชาสามัญบางอย่าง ซึ่งยังขาดครูอยู่นั้นขึ้นอีกด้วย ครูอาสาในชั้นต้นนั้นก็มี คือ

๑) นายพลโทพระยาวงษานุประพัทธ์ เมื่อครั้งยังดำรงยศเป็นนายร้อยเอกหม่อมราชวงศ์สท้าน สอนวิชาป้อมค่าย

๒) นายเรือเอกหม่อมไพชยนต์ เทพ เมื่อครั้งยังดำรงยศเป็นนายเรือโทหม่อมราชวงศ์พิณ สอนวิชาสรรพาวุธวิธี

๓) นายพลตรีพระยาสุรเสนา เมื่อยังดำรงยศเป็นนายร้อยเอกพระศัลยุทธวิธีกรร สอนวิชาภูมิศาสตร์

๔) นอกจากนี้ยังมีนายทหารประจำกอง สอนแบบฝึกหัดและข้อบังคับอีกหลายนาย

นายทหารที่เป็นครูอาสาชั้นต้นนี้ ได้รับพระราชทานเงินรางวัลทุกวิชา

แต่เดิมครูประจำโรงเรียนก็มีสภาพเป็นพลเรือน ครั้นมาเมื่อเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ กรมยุทธศึกษาได้ขอให้ครูแต่งตัวอย่างนายทหารได้ แต่นั้นมาครูที่อยู่ในกรมยุทธศึกษา ก็มีโอกาสที่จะได้รับเครื่องแต่งตัวอย่างนายทหาร ตามเวลาอันสมควร และครูที่ได้รับเครื่องแต่งตัวอย่างนายทหารแล้ว ก็เลยมีเกียรติยศเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และได้เข้าไปรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้ เหมือนเช่นนายทหารสัญญาบัตรแต่นั้นมา

ครั้นต่อมาถึงปี ร.ศ. ๑๒๒ กลับยกเอาครูสำหรับนักเรียนนายร้อยมาสมทบโรงเรียนนายร้อย และครูสำหรับนักเรียนนายสิบไปสมทบโรงเรียนนายสิบตามเดิม แต่นี้มาครูโรงเรียนนายร้อยกับนายสิบเลยต่างสังกัดผู้บังคับบัญชาโดยตรงเป็นฝ่าย ๆ กันไป

ฝ่ายครูโรงเรียนนายร้อยนั้น เมื่อปราศจากผู้บังคับบัญชาโดยตรงเฉพาะครู คือเจ้ากรมยุทธศึกษานั้นมาแล้ว โรงเรียนก็ได้จัดให้มีครูใหญ่ขึ้นตำแหน่งหนึ่ง คือนายพันตรีหลวงอุปเทศทวยหาญ (แย้ม) ตั้งแต่ครั้งยังเป็นนายพันตรีแย้ม

ครั้นเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๕ นายพันตรีหลวงอุปเทศทวยหาญลาออกจากตำแหน่งครูใหญ่ ตำแหน่งครูใหญ่ก็เลยรวมอยู่ในหน้าที่ผู้บังคับการโรงเรียน เมื่อได้เปลี่ยนนามตำแหน่งผู้บังคับการเป็นผู้บัญชาการแล้ว ตำแหน่งครูใหญ่ก็รวมอยู่ในผู้บัญชาการโรงเรียนเหมือนกัน

ครั้นอยู่มาเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๖[๔๑] เป็นสมัยนายพลตรีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก จึงได้ขอให้ครูมีโอกาสเป็นนายทหารสัญญาบัตร กรมยุทธนาธิการก็อนุญาตให้ แต่นั้นมาครูก็มีเขตที่จะได้เป็นนายทหารสัญญาบัตรโดยแท้ ตลอดมาจนทุกวันนี้

และในศกนั้นเอง ตามที่โรงเรียนนายร้อยได้แยกออกเป็น ๒ โรงเรียน โดยแน่นอนแล้ว จึงได้มีตำแหน่งหัวหน้าครูเพิ่มขึ้นในโรงเรียนทั้ง ๒ โรงเรียน โรงเรียนละ ๑ นาย หัวหน้าครูนี้มีหน้าที่ดูแลการศึกษาให้ดำเนินไปให้ถูกต้องตามข้อบังคับและแบบธรรมเนียม ส่วนวิธีจัดให้การศึกษาดำเนินไปอย่างใดนั้น เป็นหน้าที่ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกอำนวยการทั่วไป

นักเรียนสำรองราชการ

ตั้งแต่ปี ร.ศ. ๑๒๒[๔๒] การทหารบกได้เจริญยิ่งขึ้นเป็นลำดับมา ความต้องการนายทหารสัญญาบัตรประจำกอง มีจำนวนเป็นอันมาก จนโดยลำพังนักเรียนนายร้อยที่จะสำเร็จวิชาออกเป็นนายทหารนั้น ก็หาทันความประสงค์ไม่ กรมยุทธนาธิการจึงได้ตั้งการฝึกหัดนักเรียนสำรองราชการขึ้นในโรงเรียนนายร้อย ซึ่งยอมรับนักเรียนประโยค ๒ และบางคราวก็รับนายแพทย์หรือครูกับพวกประเทศราช เข้าเป็นนักเรียนชนิดนี้ แต่ครูกับนายแพทย์ก็เป็นแต่นักเรียนพิเศษ นักเรียนเหล่านี้ให้ฝึกหัดเล่าเรียนวิชาทหารฝ่ายเดียว (วิชาสามัญไม่ต้องศึกษา) กำหนดเรียนแต่เพียง ๓ หรือ ๖ เดือนแล้วก็มีกรรมการสอบไล่ ในระหว่างที่เล่าเรียนอยู่นั้น นักเรียนสำรอง

(๔๑) พ.ศ. ๒๔๕๐

(๔๒) พ.ศ. ๒๔๔๖

ราชการสามัญ (ไม่ใช่พิเศษ) ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๓๐ บาท เบี้ยเลี้ยงเท่ากับนักเรียนนายร้อย และเครื่องอุปโภคบริโภคตามสมควร แต่ไม่ต้องอยู่ในโรงเรียนเหมือนเช่นนักเรียนนายร้อย และได้อาศัยที่ว่าการโรงเรียนนายร้อย ชั้นประถมเดี๋ยวนี้ เป็นที่ศึกษาเล่าเรียน และเครื่องแต่งตัวเฉพาะนักเรียนสำรองราชการนั้น ก็เหมือนอย่างนักเรียนนายร้อย เว้นแต่บ่ายศมีแถบทองขนาดกว้าง ๑ เซนติเมตรขลิบริมบ่า แต่ไม่มีแถบทองพาดกลางบ่าเช่นนักเรียนนายร้อยนั้น

นักเรียนสำรองราชการนี้ ได้มีมาจนถึง ปี ร.ศ. ๑๒๕ ก็ได้เลิกถอนเสีย ส่วนนักเรียนที่สอบไล่ยังไม่ได้นั้น ก็คงเหลืออยู่จนปลายปี ร.ศ. ๑๒๖ จึงได้มีการสอบไล่เป็นคราวที่สุดของอายุนักเรียนสำรองราชการ ต่อนั้นมานักเรียนสำรองราชการก็เป็นอันหมดสิ้น

นักเรียนนายดาบ

ความประสงค์ที่จะให้มีนักเรียนนายดาบนั้น โดยเหตุว่า

๑) จำนวนนายทหารสัญญาบัตรในกองทัพนั้น ในเวลาสงบศึกและเวลาสงคราม ย่อมต้องมากน้อยต่างกัน ในเวลาสงบศึกมีจำนวนทหารประจำการอยู่น้อย ครั้นถึงเวลาสงครามจึงเรียกระดมนายทหารกองหนุนกองเกินอัตราเข้าประจำการเพิ่มเติม จำนวนนายทหารมีอยู่ในเวลาสงบศึก พอที่จะบังคับบัญชาพลทหารที่มีอยู่ในเวลาสงบศึก แต่เมื่อเติมพลทหารขึ้นในเวลาสงคราม จำนวนนายทหารก็ต้องเติมขึ้นเหมือนกัน นายทหารจำนวนนี้จะให้มีประจำอยู่เสมอ ก็เป็นการเปลืองพระราชทรัพย์ จึงต้องให้ประจำอยู่ในกองหนุน เรียกเข้าประจำการพร้อมกับเวลาที่ระดมพลทหาร ก็การที่จะทำหน้าที่นายทหารที่ธรรมดาอยู่ในกองหนุน เรียกเข้าประจำการแต่ในเวลาสงคราม สำหรับทำหน้าที่นายหมวดโดยเฉพาะฉะนี้ ไม่จำเป็นต้องมีวิชาพิสดารมากนัก จึงไม่ต้องใช้นายทหารที่ออกจากโรงเรียนนายร้อย อันเป็นผู้ที่เรียนวิชาโดยสุขุมพิสดารนั้น จึงใช้บุคคลอีกจำพวกหนึ่งที่มีความรู้แต่พอสมควร ทำหน้าที่นายทหารที่ธรรมดาอยู่ในกองหนุน เข้าประจำการในหน้าที่ผู้บังคับหมวด แต่เฉพาะเวลาระดมทหารดังว่ามาแล้ว

๒) เพื่อเป็นโอกาสที่จะให้บุคคล ซึ่งปรารถนาจะเป็นนายทหารสัญญาบัตร แต่มีวิชาสามัญและอายุไม่พอที่จะเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยได้ และสามารถจะเข้าเป็นนักเรียนเพียงชั้น

นายดาบได้ ก็อาจเข้าศึกษาวิชาในตำแหน่งนักเรียนนายดาบ ซึ่งเป็นหนทางที่จะดำเนินไปสู่โอกาสที่จะเป็นนายทหารสัญญาบัตรได้สืบไป

๓) เมื่อถึงสมัยที่ได้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารเต็มที่แล้ว บุคคลที่ต้องเกณฑ์เป็นทหารทั้งหลายนั้น บางคนเป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติและที่ทำมาหากินตามภูมิลำเนาของตนอย่างบริบูรณ์ และไม่อยากจะรับราชการก็มี แต่เป็นความจำเป็นที่สุดที่จะต้องรับราชการทหารไม่ต่ำกว่า ๒ ปี ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารนั้น แต่ตนมีวิชาสามัญพอที่จะเข้าเป็นนักเรียนนายดาบได้ และเป็นผู้ที่อยากจะได้ฐานันดรศักดิ์ตามฐานานุรูปของตน ก็จะได้สมัครเป็นนักเรียนนายดาบ ซึ่งเป็นทางเหมาะดีที่สุดแก่บุคคลชนิดนี้ เมื่อศึกษาวิชาสำเร็จ และเข้ารับราชการครบกำหนดตามพระราชบัญญัติแล้ว ก็จะได้ออกเป็นนายทหารกองหนุนทันที แล้วจะได้ไปประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพของตนตามภูมิลำเนาเดิมสืบไป

ตามที่กล่าวแล้วดังนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีตำแหน่งนักเรียนนายดาบขึ้นตามมณฑลต่าง ๆ ซึ่งได้ใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารแล้วนั้น

นักเรียนนายดาบนี้แต่เดิมเรียกว่านักเรียนนายทหารกองสมทบซึ่งกรมยุทธนาธิการได้จัดตั้งขึ้นแต่ปี ร.ศ. ๑๒๓[๔๓] เมื่อเริ่มมีในชั้นต้นก็เกิดขึ้นที่มณฑลราชบุรีและนครราชสิมาก่อน หน้าที่การปกครองและอำนวยการศึกษาแห่งนักเรียนนายทหารกองสมทบนั้น ก็อยู่ในผู้บัญชาการทหารบกมณฑลทั้งสิ้น ผู้บัญชาการทหารบกมณฑลต่างก็จัดระเบียบการปกครองและการศึกษาดำเนินตามข้อบังคับสำหรับนักเรียนนายทหารกองสมทบ ซึ่งกรมยุทธนาธิการได้ตราขึ้นไว้ตั้งแต่ปี ร.ศ. ๑๒๓ แล้วนั้นสืบมา แต่ถึงแม้ว่าต่างมณฑลจะได้จัดการให้ดำเนินตามข้อบังคับดังกล่าวแล้วนี้ด้วยกันก็ดี แต่จะให้เหมือนเป็นพิมพ์เดียวกันนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้เป็นธรรมดา ส่วนวิชาที่ได้เรียนตามหลักสูตรในสมัยโน้น ถึงแม้ว่าจะยิ่งหย่อนหรือต่างกันบ้างในระหว่างมณฑลก็ดี แต่ก็คงให้เรียนด้วยกันทุกมณฑลตามชนิดของวิชาดังจะได้กล่าวต่อไปนี้ คือ วิชาทหาร มียุทธวิธี ป้อม ค่าย สรรพาวุธวิธี แผนที่ แบบฝึกหัดและข้อบังคับทหารบก และวิชาสามัญมีหนังสือไทยกับวิชาเลขเป็นต้น

---

(๔๓) พ.ศ. ๒๔๔๗

และชั้นศึกษาก็รวมเป็นชั้นเดียว เรียกว่านักเรียนนายทหารกองสมทบ กำหนดเรียนแต่ชั่วปีเดียวตลอดชั้น

บุคคลที่จะเข้าเป็นนักเรียนนายทหารกองสมทบได้นั้น ต้องประกอบด้วยคุณวุฒิดังต่อไปนี้

๑) เป็นผู้มีกำลังและร่างกายบริบูรณ์ ซึ่งไม่มีอาการขัดแก่ราชการทหาร

๒) ไม่มีหนี้สินและไม่หลบหนีจากหน้าที่และโทษ และไม่ได้หลบหนีที่ได้กระทำเหตุร้ายอย่างใด ๆ ไม่มีคดีซึ่งต้องหาเป็นความอาญามีโทษ และบิดามารดาไม่ได้เป็นทาษ และไม่ได้เป็นคนซึ่งอยู่ในระหว่างซึ่งต้องรับพระราชอาญา

๓) เป็นผู้ที่ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๗ ปี และไม่เกินกว่า ๒๕ ปี และต้องมีกายสูงตั้งแต่ ๑๔๕ เซนติเมตรขึ้นไป เว้นแต่จ่านายสิบหรือนายสิบประจำกอง ไม่ต้องจำกัดอายุแต่ต้องจำกัดในอย่างอื่นทุกประการ

๔) ต้องเป็นผู้มีความรู้วิชาสามัญตามหลักสูตร ซึ่งกรมยุทธศึกษาได้จัดตั้งขึ้น

เครื่องแต่งตัวของนักเรียนนายทหารกองสมทบนั้น ให้มีแถบทองขนาดเล็กพาดขวางที่กลางบ่า นอกจากนั้นให้เป็นแบบเดียวกันกับพลทหาร เมื่อได้ออกสำรองราชการแล้วเครื่องแต่งตัวเป็นอย่างนายทหารชั้นนายร้อย เว้นแต่บ่ายศคงใช้อย่างเดิม

เมื่อได้เข้าเป็นนักเรียนนายทหารกองสมทบแล้ว ก็ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๕ บาท เบี้ยเลี้ยงวันละ ๒๕ สตางค์ เว้นไว้แต่ที่ได้รับเงินเดือนอยู่แล้วสูงกว่าอัตรานี้ ก็คงให้รับตามเดิม และมีกำหนดเล่าเรียนได้ไม่เกินกว่า ๓ ปี ถ้าครบ ๓ ปีแล้วยังสอบวิชาไม่ได้ถึงนายทหารชั้นสัญญาบัตร ต้องปลดเป็นนายทหารกองหนุนชั้นที่ ๒ เว้นแต่ผู้นั้นยังจะสมัครรับราชการอยู่ต่อไป และกรมทหารบกมณฑลพอใจจะรับไว้ ก็ให้รับราชการต่อไปได้ในตำแหน่งซึ่งตนได้กระทำอยู่แล้วนั้น แต่ก็ให้ประจำกองในกรมทหาร เป็นขาดจากนักเรียนนายทหารกองสมทบ เมื่อสอบไล่ได้สำเร็จชั้นนักเรียนแล้ว กรมยุทธนาธิการจึงสั่งให้ออกสำรองราชการตามกรมและกองก็ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๕ บาท เว้นเสียแต่ได้รับเงินเดือนอยู่แล้วสูงกว่าอัตรานี้ เมื่อสำรองราชการอยู่นั้นรับราชการได้เรียบร้อยดี กรมยุทธนาธิการก็จะให้เข้าประจำกองมีเกียรติยศเป็นนายทหารสัญญาบัตร

การสอบไล่นักเรียนนายทหารกองสมทบออกสำรองราชการดังที่กล่าวแล้วนี้ กรมยุทธนาธิการได้ตั้งกรรมการไปสอบไล่ทุกคราว ส่วนการสอบไล่ที่จะเข้าเป็นนักเรียนและเลื่อนขึ้นเป็นนายสิบนั้น ผู้บัญชาการทหารบกมณฑลเป็นผู้ตั้งกรรมการ

ครั้นต่อมาเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๖ หน้าที่อำนวยการศึกษาของนักเรียนนายทหารกองสมทบได้โอนเข้าอยู่ในผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก ซึ่งตรงกับสมัยนายพลตรีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานาถทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกนั้น จึงได้ทรงจัดระเบียบการศึกษาสำหรับนักเรียนนายทหารกองสมทบให้ลงเป็นแบบเดียวกันได้ แต่บัดนี้มามณฑลต่าง ๆ ที่ได้มีนักเรียนนายทหารกองสมทบ ก็ได้ดำเนินทางการศึกษาตามระเบียบของผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก ซึ่งได้ตราออกไปนั้น

ในระเบียบการศึกษานั้นมีหลักสูตรสำหรับสอบวิชาผู้ที่จะเข้าเป็นนักเรียนนายทหารกองสมทบ และหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียนนายทหารกองสมทบตลอดจนสอบไล่ออกสำรองราชการ หลักสูตรทั้ง ๒ ชนิดนี้ได้บ่งวิชาให้เรียนเป็นบทและมาตราอย่างชัดเจนแน่นอนขึ้น กับได้บ่งชี้บุคคลชนิดใดให้ผู้บัญชาการทหารบกมณฑลเลือกขึ้นเป็นหัวหน้าครู ซึ่งจะได้รับผิดชอบในแผนกศึกษาเหมือนเช่นหัวหน้าครูสำหรับโรงเรียนนายร้อยทั้ง ๒ นั้นด้วย กับผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกมีหน้าที่กำหนดว่าครูจะต้องมีความสามารถเพียงใด จึงสมควรที่จะเป็นครูสำหรับสอนนักเรียนนายทหารกองสมทบนั้น การศึกษาของนักเรียนนายทหารกองสมทบ ก็ค่อยสมบูรณ์ขึ้นเป็นอันดับมา และในปี ร.ศ. ๑๒๖ นั้น จึงได้มีนักเรียนนายทหารกองสมทบตั้งขึ้นในมณฑลกรุงเทพฯอีกมณฑลหนึ่ง และบรรดาครูที่สอนวิชาสามัญแก่นักเรียนนายทหารกองสมทบตลอดจนครูสำหรับนักเรียนนายสิบ ซึ่งมีสภาพเป็นพลเรือนนั้น ก็มีโอกาสที่จะเป็นนายทหารสัญญาบัตรได้เช่นเดียวกันกับครูสอนวิชาสามัญโรงเรียนนายร้อย ตามที่กล่าวมาแล้วในเรื่องครูอาจารย์

การสอบไล่ผู้สมัครเป็นนักเรียนนายทหารกองสมทบ ก็ได้ดำเนินไปในระเบียบอันดีด้วยเหมือนกัน โดยเหตุที่ประเภทการสอบไล่ตามที่ได้แยกอยู่แล้วเป็น ๒ ประเภทคือ ประเภทที่ ๑ สอบไล่ ผู้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายทหารกองสมทบ และเลื่อนตำแหน่งยศขึ้นเป็นนายสิบ กับการสอบไล่นักเรียนนายทหารกองสมทบออกสำรองราชการ รวมทั้ง ๒ ประเภทนั้น ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกหรือผู้แทนต้องไปในการสอบด้วยทุกคราว

ในการที่ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกหรือผู้แทนไปในการสอบไล่นั้น ใช่แต่จะเป็นประโยชน์ในการสอบไล่โดยเฉพาะเท่านั้นหามิได้ ยังมีประโยชน์อย่างอื่น ๆ แห่งระเบียบการศึกษาอีกด้วย คือผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก จะได้ทราบเหตุการแห่งระเบียบการศึกษา ซึ่งตามมณฑลได้ดำเนินการมาแล้ว และกระทำอยู่เป็นอย่างไร เพื่อจะได้เป็นหนทางให้ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกดำริการแก้ไขเปลี่ยนแปลงระเบียบการศึกษา ที่หากว่าจะมีการขัดขวางหรือบกพร่องอย่างหนึ่งอย่างใด ให้ดำเนินไปสู่ในทางดีที่สุดที่จะดีได้สืบไปอีกส่วนหนึ่งด้วย

ครั้นเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๗[๔๔] กรมยุทธนาธิการได้ตราข้อบังคับขึ้นใหม่ ได้เปลี่ยนนามนักเรียนนายทหารกองสมทบเป็นนักเรียนนายดาบและแก้ไขเปลี่ยนแปลงการอื่นบ้าง ซึ่งจะนำมากล่าวแต่บางเรื่อง คือ นักเรียนให้ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๘ บาท เบี้ยเลี้ยงวันละ ๒๕ สตางค์ เมื่อได้ออกสำรองราชการให้ได้รับเงินเดือน เดือนละ ๓๐ บาท เว้นแต่ผู้ที่เป็นนายสิบหรือนายทหารชั้นใด ซึ่งได้รับเงินเดือนสูงกว่าอัตรานี้อยู่แล้ว ก็คงให้ได้รับตามอัตราเงินเดือนตามตำแหน่งเดิม และเมื่อเป็นนายดาบแล้ว แต่งกายอย่างนายทหารชั้นนายร้อยเว้นแต่แถบทองขลิบที่ริมบ่ายศมีขนาดกว้างเพียงกึ่งเซนติเมตร มียศสูงกว่าจ่านายสิบและถัดรองนายร้อยตรี มีหน้าที่บังคับหมวดประจำกอง และเมื่อประจำการอยู่ ก็ได้รับพระราชทานเงินเดือนและเบี้ยกันดารเช่นเดียวกับนายร้อยตรีชั้น ๓ เมื่อรับราชการครบ ๒ ปีแล้ว นับตั้งแต่วันที่ได้เข้าเป็นนักเรียนก็จะได้ออกเป็นนายดาบกองหนุนรับเบี้ยหวัดตามส่วนแบ่ง เช่นเดียวกันกับนายร้อยตรีชั้น ๓

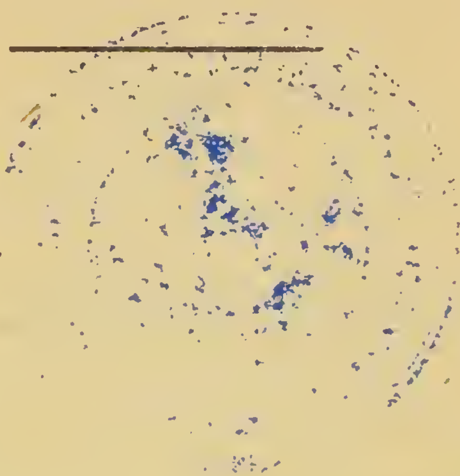
เมื่อสอบไล่วิชาสำเร็จเป็นนายดาบแล้ว มีโอกาสที่จะเป็นนายทหารสัญญาบัตรได้โดยความชอบพิเศษ หรืออีกประการหนึ่ง ถ้านายดาบผู้ใดสมัครเล่าเรียนเพิ่มเติม ให้มีความรู้เทียบเท่ากับผู้ที่ออกเป็นนายทหารจากโรงเรียนนายร้อยแล้ว กรมยุทธนาธิการก็เลือกคัดผู้ที่สมัคร ซึ่งมีความประพฤติดี ส่งมาเล่าเรียนวิชาเพิ่มเติมที่กรมบัญชาการโรงเรียนทหารบก เมื่อเรียนอยู่ครบรอบปีต้องสอบไล่ตามหลักสูตรนักเรียนนายร้อยออกเป็นนายทหาร ผู้ใดสอบไล่ได้ดีผู้นั้นจะได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรี และทำราชการสืบไปอย่างผู้ที่ออกจากโรงเรียนนายร้อยทุกประการ ผู้ที่สอบไล่ไม่ได้ออกเป็นกองหนุนตามระเบียบ

---

(๔๔) พ.ศ. ๒๔๕๑

ครั้นเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๘ กรมยุทธนาธิการจึงได้จัดนายดาบ ในมณฑลต่าง ๆ เข้ามาศึกษาวิชาที่กรมบัญชาการโรงเรียนทหารบกตามระเบียบนี้ใช้หลักสูตรพิเศษ ซึ่งกรมบัญชาการโรงเรียนทหารบกได้จัดทำขึ้น นายดาบจำพวกนี้ได้มาจากกองพลที่ ๑ มณฑลกรุงเทพ ฯ ๒ คน กองพลที่ ๔ มณฑลราชบุรี ๒ คน กองพลที่ ๕ มณฑลนครราชสิมา ๓ คน รวม ๗ คน เป็นนายดาบชุดแรกที่ได้เข้าศึกษาวิชาตามระเบียบใหม่นี้

อนึ่ง เมื่อเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘[๔๕] นี้ กรมยุทธนาธิการได้ออกข้อบังคับจัดระเบียบการศึกษาของนักเรียนนายดาบใหม่ คือให้รวบรวมกันมาเล่าเรียนที่กรุงเทพ ฯ ในความปกครองของกรมบัญชาการโรงเรียนทหารบกโดยแท้ ระเบียบนี้จะได้ใช้แต่ปี ร.ศ. ๑๒๙ เป็นต้นไป และคงจะเป็นหนทางที่ให้นักเรียนนายดาบได้รับความรู้ และความฝึกฝนสม่ำเสมอเหมือนกันหมด ไม่แตกต่างกันเหมือนเมื่อแยกเรียนอยู่ตามกองพล สามารถแลเห็นประโยชน์ ที่จะมียิ่งขึ้นในภายหน้าเป็นอันมาก

(๔๕) พ.ศ. ๒๔๕๒

พฤษภกาสร อึกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี

นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ ถนนมหาราช กรุงเทพมหานคร
นางสนิธวรรณ บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๒๓